

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

DİNLERDE YÜKSELİŞ MOTİFLERİ

Ş. GÜNDÜZ • Y. ÜNAL
E. SARIKÇIOĞLU

DİNLERDE YÜKSELİŞ MOTİFLERİ

VE İSLAM'DA MİRAC

**ŞİNASI GÜNDÜZ, YAVUZ ÜNAL
EKREM SARIKÇIOĞLU**

VADİ YAYINLARI

Vadi Yayınları: 60
Toplum Dizisi: 27

Şinasi Gündüz, Yavuz Ünal, Ekrem Sarıkçıoğlu,
Dinlerde Yükseliş Motifleri ve İslâm'da Mirac

Yayıma Hazırlayan
M. Mahfuz Söylemez

© Vadi Yayınları, Şinasi Gündüz, Yavuz Ünal
Ekrem Sarıkçıoğlu, 1996

1. Basım: Ekim 1996

Dizgi, Sayfa düzeni:
ESAM

Kapak Tasarımı
Zeki Tuman
0 (312) 417 98 51

Kapak Figürasyonu

Baskı:
Feryal Matbaacılık
0 (312) 229 36 96

ISBN
975-7726-32-X
91.06Y.215.60

VADİ YAYINLARI

Meşrutiyet Cad. Bayındır II, 60/5 Kızılay/ANKARA TEL: 435 64 89 FAX: 425 63 45
Çizgi Kitabevi, Zafer Kitapçılar Çarşısı, KONYA. Tel & Fax 0 (332) 353 10 22

Ekrem SARIKÇIOĞLU 1943 yılında Isparta'da doğdu. İlk öğrenimini Isparta'da tamamladı. 1966 yılında Ankara İlahiyat Fakültesi'ni bitirdikten sonra Tarsus Lisesi "Din Bilgisi" öğretmenliğine atandı. 1967 yılında Milli Eğitim Bakanlığı hesabına burslu olarak Federal Almanya'ya "Dinler Tarihi" alanında doktora yapmak üzere gönderildi. 1971 yılı Aralık ayında "Die Institution der Scheyhü'l-İslamat in Osmanischen Staat" isimli doktora tezini Erlangen-Nürnberg Üniversitesi Dinler Tarihi Bölümüne vererek Dr. Phil. ünvanını aldı. 1972 yılında yurda döndü. 1977 yılında doçent, 1983 yılında profesör oldu. 1985'ten 1993'e kadar Samsun Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dekanlığı ve Felsefe ve Din Bilimleri Başkanlığı yapmıştır.

Şinasi GÜNDÜZ 1960 yılında Hekimhan'da doğdu. 1984'te Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olduktan sonra O. M. Ü İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi anabilim dalında araştırma görevlisi olarak çalışmaya başladı. 1988-1989 yılları arasında Durham Üniversitesi School of Oriental Studies'de M.A Research öğrencisi olarak çalıştı. 1989 yılında Manchester Victoria Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Bölümü'nde doktora başladı. 1991'de *The origins and the Early History of Mandeans and Their Relations to the Sabians of the Qur'an and to the Harranians* adlı tez çalışmasıyla Felsefe Doktorası aldı. Bu çalışması Oxford Üniversitesi'nce 1994 yılında *The Knowledge of Life* ana başlığıyla, Vadi Yayınları tarafından da "Sabii-ler" başlığıyla yayınlandı. *Tezkire* dergisinde de yazıları yayınlanan Gündüz halen Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dinler Tarihi anabilim dalında Yardımcı Doçent olarak çalışmaktadır.

Yavuz ÜNAL 1963 Ordu/Fatsa'da doğdu. İlk öğretimini doğum yeri olan Ilıca'da, lise eğitimini ise Fatsa İmam-Hatip Lisesi'nde yaptı. 1983 yılında kaydolduğu O.M.Ü İlahiyat Fakültesi'nden 1988 yılında mezun oldu. 1990 yılında O.M.Ü İlahiyat Fakültesi'ne Hadis Araştırma Görevlisi olarak atandı. Halen aynı göreve devam etmekte olan Ünal, "Rivayetlerin Hz. Peygamber'e Aidiyetini Tespit ve Değerlendirmede Aklın Rolü" adlı doktora çalışmasını sürdürmektedir.

VADİ YAYINLARI • FELSEFE DİZİSİ

ÇIKAN KİTAPLAR

Bilim Dedikleri
ALAIN CHALMERS
Çev: Hüsamettin Arslan

Bilimsel Bilginin Sosyolojisi
BARRY BARNES
Çev: Hüsamettin Arslan

Çağdaş Temel Kuramlar
QUENTIN SKINNER

Felsefeye Giriş
AHMED ARSLAN

Tarih Felsefesi Yazıları
ŞAHİN UÇAR

Sosyal Bilim Düşüncesi ve Felsefe
PETER WINCH
Çev: Ömer Demir

E. Husserl, Felsefesinde Mantık
AHMED İNAM

DİYLEKTİĞİN SONU
gelmekte olan insan için
Abdülkadir El-Murabit
Çeviren: Ersin Balcı

ÖNCE SÖZ VARDI
Yorumsamacılık Üzerine Bir Deneme
EROL GOKA
ABDULLAH TOPÇUOĞLU
YASIN AKTAY

John Lock'da Tanrı Anlayışı
İSMAİL ÇETİN

Dil ve Ahlak
HAKAN POYRAZ

İnsan Hürriyeti
NECATİ ÖNER

HAZIRLANMAKTA OLANLAR

Psikiyatri ve
Düşünce Dünyası Arasında Geçişler
EROL GOKA

Martin Heidegger
GEORG STEINER
Çev: Süleyman Kalkan

Bilimin Binbir Yüzü
AHMET İNAM

Frankfurt Okulu
Tom Bottomore
Çev. Ahmet Çiğdem

Postmodern Durum
J. F. Lyotard
Çev. Ahmet Çiğdem

Kur'an Yorumlarında
Hermenötik Bağlam
YASIN AKTAY

VADİ YAYINLARI

Bilim, Felsefe, Edebiyat ve Kültür Vadilerinden Derledikleriyle
Sizinle Olmaya Devam Ediyor!

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ / 7

GİRİŞ / 10

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRAÇ (YÜKSELİŞ) MOTİFİ / 13

A-Yükseliş Şekilleri / 17

B-Yükseliş Vasıtaları / 20

C- Yükseliş Sırasında Kullanılan Objeler / 25

D- Yükseliş Sebepleri / 27

E- Yükseliş Tecrübesini Yaşayan Kişiler / 33

F- Yükseliş Esnasında Yaşanan Tecrübeler / 34

G- Miraçtan Dönüş / 38

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ MİRAÇ TASAVVURLARI / 41

A- Eski Mezopotamya / 41

B- Eski Yunan / 43

C- Yahudi Geleniği / 45

D- Sâbilik / 51

E- Hermetisizm / 53

F- İran Geleniği / 54

G- Hind Geleniği / 56

H- Hristiyanlık / 57

I- Maniheizm / 62

I- Çeşitli Kabile Dinleri / 64

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA İSRA VE MİRAC / 70

A- İsra ve Miraçla İlişkili Görülen Kur'an Ayetleri / 76

B- İsra ve Miraçla İlgili Rivayetler / 88

a) Hz. Peygamber'in Miraca Hazırlanması / 88

b) İsra ve Miraç Olayının Zamanı / 91

c) Miraç Mahalleri / 92

1- Mescid-i Aksa / 93

2- Sema ya da Arş / 96

3- Sidretü'l-Münteha / 97

d) Hz. Peygamber Nasıl Götürülmüştür / 98

e) Miraç Yolculuğunda Hz. Peygamber'in Kullandığı Vasıtalar / 100

f) Hz. Peygamber'in Miraçta Gördüğü Şeyler / 105

g) Hz. Peygamber'e Miraçta İkrâm Edilen Şeyler / 112

h) Hz. Peygamber'in Miraçtan Dönüşü / 114

SONUÇ / 116

EK: 1

PAVLOS'UN GİZLİ ÖĞRETİSİ / 119

EK: 2 /

DİNANUKHT'UN KİTABI / 123

KAYNAKÇA / 132

DİZİN / 136

ÖNSÖZ

“Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğе çıkmalısın. Mamafih, bize okuyacağımız bir kitap getirmediğçe senin göğе çıktığına da asla inanmayız.” De ki: “ Rabbimi tenzih ederim. Ben sadece elçi olan bir insan değil miyim?”

İsra, 17/93

Çeşitli fikir ve motiflerle ilgili benzer düşünce kalıplarına eski ve yeni bir çok inanç sisteminde rastlamak mümkündür. Üstün güç, yaratılış, ahiret, hesap ve risalet gibi insanın kutsalla ilgili yaklaşımlarının özünü oluşturan temel motiflerle, çeşitli tarihsel olaylar, kişilikler ve figürler konusunda bir çok dinde var olduğu gözlenen inançlar ve bu inançlar doğultusunda geliştirilmiş olan ritüeller başta Dinler Tarihi olmak üzere Karşılaştırmalı Dinler, Din Fenomenolojisi ve Din Etnolojisi gibi bilim dallarının temel malzemesini oluşturur.

Din bilimleri sahasıyla ilgilenen müslüman bilim adamlarınca bu malzemenin, 19. yüzyılda ve 20. yüzyılın büyük bir kesitinde altın çağını yaşayan pozitivist gelenekten bağımsız olarak İslamî bir paradigma çerçevesinde ele alınıp değerlendirilmesi büyük önem taşır. İslamî bir din bilimleri paradigması doğrultusunda yapılacak olan çalışmalar iki temele dayanmak durumundadır. Öncelikle ele alınan konuyla ilgili yapılan çalışmalar iki temele dayanmak durumundadır. Bunun için elden geldiğince ilk elden kaynaklara inilmesi, gözlem ve doğrudan inceleme metotlarının kullanılması, konuyla ilgili otantik verilere ulaşabilmek amacıyla her türlü kaynağa başvurulması ve edinilen bilgiler doğrultusunda çalışmanın şekillendirilmesi gerekir. Diğer taraftan söz edilen malzemeyle ilgili değer yargılarına dayalı subjektif görüş ve değerlendirmeler, ontolojik ve teleolojik tahlil ve yorumlamalarda İslamî din bilimleri paradigması araştırmacıyı salt akıl ve empirizme dayalı değerler yerine vahyî değerler anlayışını esas almaya yöneltir. Bu doğrultuda, örneğin Dinler Tarihçisi, dinle ilgili tarihsel yorumlamalarında pozitivist evrimci Dinler Tarihi teorisini değil vahye dayalı din anlayışını esas alacaktır.

Dinlerde yükseliş motifini konu edinen bu çalışma böylesi bir anlayış doğrultusunda kaleme alınmaya çalışılan bir eserdir. Hacim olarak küçük olmakla birlikte ele aldığı konunun özgünlüğü ve muhtevasının zenginliği yönünden önemli bir çalışmadır. Kapsam açısından konuyla ilgili Türkiye’de yapılan ilk çalışma olması da eserin önemini bir kat daha artırmaktadır.

Eser çeşitli dinlerdeki yükseliş motifini fenomenolojik bir metotla ele almakta ve zaman zaman çeşitli inanç sistemlerinde görülen benzer tasavvurlar arasında karşılaştırmalar yapmaktadır. Konunun işlenişi açısından çalışma üç ana bölümden oluşmakta, giriş sonrası bölümde genel olarak yükseliş

(miraç) motifi ve bunun sınırları ele alınmakta; ikinci bölümde İslam dışı dinî geleneklerde yer alan yükseliş tasavvurları incelenmektedir. İslamî gelenekte yer alan miraç ve isra tasavvuru üçüncü bölümde ayrı olarak işlenmekte ve son olarak genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

Çalışmanın çok yazarlı oluşuyla ilgili olarak da birkaç şey söylemek yerinde olacaktır. Türkiye’de özellikle din bilimleri sahasında çok yazarlı çalışma geleneğinin oluşmadığı, hatta bazı çevrelerce yadırgandığı bir gerçektir. Ancak Batı’da oldukça yaygın ve oturmuş bir durumda olan, ülkemizde de fen ve tıp bilimleri sahasında gün geçtikçe yaygınlaşan bu tür çalışmaların din bilimleri; hatta bütün sosyal bilimler alanına da mümkün olduğu ölçüde çekilmesinin bilimsel açıdan özgün ve yetkin araştırmaların ortaya çıkmasında faydalı olacağı kanaatindeyiz. Zira her yazarın kendi uzmanlık alanı ve kapasitesini çalışmaya katması ve bir yazarın eseri gözden geçirerek bir diğerinin eksik ve gediklerini kapatması yoluyla çok yazarlı çalışmalar daha verimli bir görümüm arz edebilirler. Bu bağlamda bu çalışma iki Dinler Tarihçisi (Sarıkçıoğlu ve Gündüz) ve bir Hadisçinin (Ünal) yaptıkları ortak bir araştırmadır. Araştırma aşamasında her araştırmacı kendi sahasına yönelik kaynak ve dokümanları incelemiş; ancak malzemenin yazım ve değerlendirilmesi ortaklaşa yapılmıştır.

Bu yönüyle de bu çalışmanın daha sonraki benzer çalışmalara örnek olması dileğiyle...

Gayret bizden başarı Allah’tandır.

GİRİŞ

Bilinen bütün dînî tasavvurlarda insanın doğaüstü ya da fizikötesi ile ilişkisi önemli bir yer teşkil etmektedir. Bu dînî sistemlerin hemen hepsinde fizikötesi âlem, insanın ya da insanın özünü oluşturan ruhun aslî vatanı olarak nitelenmekte ve maddî hayatın sona ermesiyle birlikte insanın fizikötesi âleme tekrar döneceği fikri işlenmektedir. Burada fizikötesi âlem insanın dünya yaşantısının değerlendirilmesinin yapıldığı bir yerdir. Bu değerlendirmeye göre, kişi aslî vatanı olan bu âlemde ya ceza ya da mükâfat ortamı içerisinde sonsuz bir hayat sürecektir. Dolayısıyla dindar kişiler nezdinde fizikö-

tesî hayat, özlenen ve ulaşılacak hedef olarak seçilen bir hayattır.

Dînî geleneklerde bu doğrultuda şu an içinde bulunan maddî hayata, yani yeryüzü hayatına ise arızî bir değer yüklenir. Buna göre yeryüzü hayatı geçicidir, fanidir, yalancıdır ya da sahtedir. Bu hayat gaye olarak kabul edilecek ya da hedef olarak seçilecek bir hayat değildir. Yeryüzü hayatı ancak dînî öğretiyeye yani gerçeğe muhalif düşünen ve yaşayan kimseler için bir hedeftir, bir idealdir. Oysa inanan kişiler için asıl hedef fani olan değil ölümsüz olandır; geçici olan değil ebedî olandır; yalancı ve sahte olan değil hakikî ve gerçek olandır.

Hemen hemen bütün dînî tasavvurlarda mevcut olan fizikötesi âlem ile ilgili bu değerlendirmeler yanı sıra, yine bu tasavvurlarda fizikötesi âlem tanrısal gücün asıl mekanı ve ilâhî öğretinin, vahyin ve gerçek bilginin (*gnosis* veya *manda* gibi) membaı olarak telakki edilir. Fani ve geçici olan şu yeryüzü hayatından kurtuluş, ancak tanrısal gücün idraki ve ilâhî öğretî ya da gerçek bilgi doğrultusunda yaşamakla mümkündür. Tanrısal gücü idrak edebilmek ve ilâhî öğretiyi alabilmek ise fizikötesi âlemle ya da fizikötesi varlıkla (veya varlıklarla) ilişki kurmayı gerektirmektedir. Bu doğrultuda doğaüstü âlemle veya doğaüstü varlıklarla ilişki kurmak dinlerin temel özelliklerinden birisi olmuştur. Bu ilişkinin nasıl kurulacağı konusunda ise dinler arasında farklı anlayış ve yaklaşımlar sergilenmektedir. Dinler tarihçilerince "vahiy dinleri" olarak adlandırılan Yahudilik ve İslam gibi dinlerde, yeryüzündeki insanla fizikötesi âlem arasındaki bu ilişki "vahiy" ile kurulur. Yüce Tanrı, yeryüzündeki insanlar arasından seçtiği kişilere ya bir aracı vasıtasıyla veya aracı-sız olarak ilâhî öğretiyi, yani gerçek ve kutsal bilgiyi aktarır. Böylelikle insanlar kendilerine verilen ya da indirilen vahiyler vasıtasıyla ilâhî âlemle teması sağlamış olurlar.

Diğer dînî geleneklerde ise, fizikötesi ilâhî âlemle ya da ilâhî varlıklarla diğer çeşitli yollarla irtibat kurulmasının esas alındığını görmekteyiz. Tanrının ya da fizikötesi varlığın bizzat kendisinin yeryüzüne inerek fizikötesi ile ilgili bilgiyi insanlara aktarması ya da bireysel olarak her insanın temmül ve istiğrakla ruhî aydınlanmayı sağlaması, fizikötesi âlemi veya varlığı tanıma ve onunla irtibata geçme yollarından bir kaçıdır. Bu bağlamda miraç, diğer bir ifadeyle yükseliş motifi de insanın doğaüstüyle yani fizikötesi ile ilişki kurma yollarından birisidir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MİRAC (YÜKSELİŞ) MOTİFİ

Miraç yani yükseliş, kişinin kendi âleminden bir başka âleme ya da yeryüzü âleminden doğaüstü âleme çıkışıdır. Ancak kişinin kendi âleminden bir başka âleme geçişiyle ilgili her durum miraç değildir.

Dînî tasavvurlarda yeryüzünden ayrılıp metafizik âleme ya da semavî âleme çıkış ile ilgili dört farklı motif mevcuttur. Bunlardan ilki yeryüzündeki hayatın sonunda beden ölümüyle kişinin ruhsal varlığının cesetten ve yeryüzünden ayrılarak ilâhî âlemlere doğru yükselmesi ya da çıkmasıdır. Ölümle birlikte ruhun ilâhî ışıktan âlemlerine doğru yükselmesi tasavvuru özellikle Maniheizm ve Sâbiilik gibi gnostik gele-

neklerin en çarpıcı karakteristik özelliklerinden birisidir.¹ Bu motifte ruhun ya da ruhların tekrar yeryüzüne dönmesi söz konusu değildir.

Semavî âlemlere yükselişle ilgili ikinci motif ise, yeryüzündeki hayatlarının sonunda bazı seçkin kişilerin ölüm tecrübesini tatmadan hem ruhsal hem de bedensel olarak ilâhî âlemlere çıkarılmalarıyla ilgilidir. Klasik İslâmî kaynaklarda yer alan Hz. İdris ve Hz. İsa'nın ölmeden semaya yükseltildikleri görüşü buna örnek teşkil eder.² Yine Yahudi literatürüne göre Enoch (İdris) ve Elijah'ın ilâhî âlemlere yükseltiştir. de bu tür bir yükseliştir.

Yükselişle ilgili üçüncü motif, gnostik dînî geleneklerde mevcut olduğu gibi, yeryüzündeki düşmüş ışık varlıklarını (ruhları) kurtarmak amacıyla semavî âlemden süflî âleme yâni yeryüzüne inen ilâhî kurtarıcının (*redeemer*) görevini yerine getirdikten sonra tekrar ilâhî âleme (ışık âlemine) yükselmesi ile ilgilidir.³

Yukarıda değindiğimiz ilâhî âlemlere yükselişle ilgili bu üç değişik tasavvurun miraç motifi dışında değerlendirilmesi gerekir. Bizim üzerinde duracağımız metafizik âleme yükselişle ilgili dördüncü motif olan miraç tasavvurlarında, doğaüstü âleme yükseliş tecrübesini yaşayan kişi beş aşamalı bir aşkın tecrübe geçirir:

- 1- Yeryüzünden fizikötesi âleme doğru yükseliş;
- 2- Yükseliş esnasında ve fizikötesi âlemlerde geçirilen tecrübeler;
- 3- Fizikötesi âlemde kutsal mesajın (kutsal öğreti, kitap vb.) alınması;
- 4- Tekrar yeryüzüne dönüş;

1. Bkn. Rudolph, K., *Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion*, Edinburgh (1983), ss.171vd.

2. Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Mısır (1968), c.16, s.96.

3. Bkn. Rudolph, age, ss.121vd.

5- Alınan kutsal mesajın insanlara tebliği.

Miraç hadisesinde ilgili kişi hayatının bir kesitinde yeryüzünden alınarak fizikötesi âleme götürülür. Bu olay kişinin yeryüzü yaşantısında yani henüz hayattayken cereyan eder. İlgili kişi, bazı ilâhî varlıklar ya da araçlar vasıtasıyla maddî âlemden ayrılarak ilâhî âleme doğru yükselir. Dolayısıyla miraç hadisesi tamamıyla yeryüzünden bağımsız olarak ayrı bir mekanda, doğaüstü âlemlerde gerçekleşir. Örneğin sonraki döneme ait İbranca (Neo Hebraic) metinlerde ve Samaritan literatüründe Musa yeryüzünden tamamıyla ayrılarak semavî âlemlere yükselir.⁴ Sâbiî kutsal kitabı *Ginza*'ya göre miraç tecrübesini yaşayan Dinanukht yeryüzünden alınarak ilâhî ışık âlemlerine doğru seyahat ettirilir.⁵ Yine Şaman geleneğinde Şaman rahipleri kurban törenleri esnasında yeryüzünden ayrılarak semavî âlemleri birer birer geçer ve yüce Tanrı'nın huzuruna ulaşırlar.⁶ Nag Hammadi metinlerinde ise Pavlos ve Zostrianos (Zerdüşt) yeryüzünden alınıp semavî âlemlere birer birer çıkarılmak suretiyle yükseltirler.⁷

Miraç tecrübesinde yeryüzünden ayrılırken ulaşılabilecek hedef ilâhî fizikötesi âlemdir. İlâhî âlemin ise genellikle yukarılarda, dolayısıyla gökte olduğuna inanılır. Bu nedenle dînî geleneklerde yer alan miraç motifinde çoğu zaman göğe doğru

4. Widengren, G., *The Ascension of the Apostle and the Heavenly Book (King and Saviour III)*, Uppsala (1950), ss.40-42.

5. *Ginza der schatz oder das grosse Buch der Mandaer übersetzt und erklärt*, tr. M. Lidzbarski, Göttingen (1925), s.210.

6. Eliade, M., *Patterns in Comparative Religion*, London (1958), ss.105-106; Goldammer, K., *Die Formenwelt des Religiösen*, Stuttgart (1960), ss.158, 364.

7. "The Apocalypse of Paul", trs. G.W. MacRae, W.R. Murdock and D.M. Parott, in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden (1988), s.258; "Zostrianos", tr. J.H. Sieber, in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, ss.404-405.

bir yükseliş ya da çıkış söz konusudur. Örneğin Sâbilik ve Maniheizm gibi gnostik dinlerde, yönlerden kuzeyde yer aldığına inanılan ilâhî ışık âlemi süfli yeryüzünün (madde âleminin) üzerinde yani yukarısında düşünülür. Yeryüzüyle ışık âlemi arasında ise yeryüzünü kuşatmış durumda olan gezegenler (aeonlar) bulunur.⁸ Dolayısıyla gerek ölümle cesetten ayrıldığında ruh, gerekse miraç tecrübesini yaşayan seçkin kişiler yeryüzünden ayrıldıklarında önce bu gezegenlere birer birer tırmanmak ve daha sonra ilâhî âleme (tanrısal âleme) ulaşmak durumundadırlar. Diğer bazı dîni geleneklerde ise ilâhî âlem yedi ya da daha fazla katmandan oluşan bir âlem olarak değerlendirilir ve bu semavî âlem yedi gezegenden bağımsız olarak düşünülür. Yahudi ve İslâmî miraç motiflerinde miraç tecrübesini geçiren kişi, bu yedi veya daha fazla semaya doğru bir yükseliş olayını yaşar⁹.

Diğer yönden Eski Mısır'da olduğu gibi, bazı geleneklerde ise ilâhî âlemin yeraltıyla ilişkili olabileceği düşüncesi mevcuttur. Bu durumda çeşitli nedenlerle ilâhî âlemle temas kurma durumunda olan kişiler yeryüzünü terk ederek göğe yükselme yerine yeraltı âlemine inerler. Nitekim Eski Mısır geleneğiyle yakından ilişkili olan bazı Hermetik dokümanlarda yeraltı âlemine inerek oradan yerin ve göğün sırlarını içeren ilâhî kitabı getirmek motifi işlenmektedir¹⁰.

8. Gardner, I, "The Eschatology of Manichaeism as a Coherent Doctrine", in *The Journal of Religious History*, 17, 3, 1993, s.267.

9. Culianu, I. P., "Ascension", in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, MacMillan Publ. Co., c.1, s.439. Ayrıca bkn. Leeuw, G. Van der, *Phanomologie der Religion*, (2. Baskı) Tübingen (1956), s.349.

10. Bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.80-82. Yeraltı âlemine yapılan seyahatlerle ilgili ayrıca bkn. Goldammer, age, s.475.

A-Yükseliş Şekilleri

Çeşitli dinî geleneklerde mevcut olan miraç örneklerinde yükseliş tecrübesini yaşayan kişinin bu tecrübeyi yaşayış şekliyle ilgili bazı farklı yaklaşımlar söz konusudur.

a) **Ruhsal Yükseliş:** Miraç olaylarında yükseliş genellikle ruhî bir tecrübe şeklinde gerçekleşir. Buna göre ilgili kişi sadece ruhsal olarak bu tecrübeyi yaşar; reformcu Buddhist Sayentoloji (Scientology) mezhebinde olduğu gibi¹¹, kişinin bedeni ise ruha katılmayıp yeryüzünde kalır. Bu çeşit yükselişlerde yükselen kişi ruhsal miraca gerekli ortamı hazırlayabilmek amacıyla yükseliş öncesi cezbe ve vecd hali (ecstasy) gibi aşırı aşkınlık (istiğrak) halini yaşar. Ayrıca ruhsal olarak tekrar yeryüzüne dönene kadar yükseliş sürecince şuursuzluk, bitkinlik, baygınlık ya da kendinden geçmişlik halleri (catalepsy) gibi çeşitli durumlar içerisinde olur. Örneğin Eski Yunan geleneğinde miraç tecrübesini yaşayan ve kendilerine "iatromantis" adı verilen kişiler bu tecrübeyi sadece ruhsal olarak geçirirler. Bu kişiler miraç öncesi vecd ve cezbe haline girerler. Daha sonra bunların ruhlarının katelepsi halindeki bedenlerinden ayrıldığına ve doğaüstü âleme doğru yükseldiğine inanılır. Ruh miraçtan dönünceye kadar, beden cansız ve hareketsiz halde kalmaya devam eder.¹² Aynı şekilde Şaman miraç motifinde şamanlar ölen kişinin ruhuna eşlik etmek ya da hastalık ve benzeri durumları çözümlmek gibi çeşitli nedenlerle ruhsal yükseliş olayını yaşarken, miraç öncesi gittikçe dozunu artıran müzik ve ilâhîlerle aşkın bir duruma, bir vecd haline kavuşur ve ancak bundan sonra miraç tecrübesini yaşamaya başlarlar.¹³

Ruhsal yükseliş bazen ilgili kişi uykudayken de gerçekleş-

11. Anderson, K.V., *Report of the Board of Inquiry into Scientology*, Victoria (1965), s.151.

12. Bkn. Cuilanu, age, s.436.

13. Eliade, *Patterns*, ss.105-106.

şebilir. Uyku esnasında ilgili kişinin ruhu bedeninden alınarak fizikötesi âlemlere doğru yükseltilir. Örneğin Sâbiî geleneğine göre Dinanukht ilâhî ışık âlemine yükseliş olayını uykusundayken ruhsal olarak gerçekleştirmiştir. Dinanukht'un ruhu bedeninden alınmış ve ilâhî âlemlere doğru seyahat ettirilmiştir. Dinanukht'un bedeni ise bu seyahat süresince cansız bir ceset halinde kalmıştır. Hatta *Ginza*'da yer alan ifadelerle göre bu süre zarfında olaydan habersiz olan Dinanukht'un ailesi ve yakınları, onun öldüğünü sanarak başında ağlamaya ve bağırıp çağırmaya başlamışlardır.¹⁴ Aynı şekilde çeşitli İslâmî kaynaklarda yer alan Hz. Muhammed'in miracıyla ilgili olarak da onun uykudayken sadece ruhsal olarak bu tecrübeyle yaşadığına dair çeşitli görüşler mevcuttur.¹⁵

Sâbiîlik gibi gnostik sistemlerde sadece ruhun miraç tecrübesini yaşayabileceği düşüncesi, Gnostisizm'de hayati derecede önemli olan ruhun ilâhî âleme, bedenin ise süfli âleme ait olduğu tasavvurundan kaynaklanmaktadır. Zira gnostik sistemlere göre ruh, ilâhî ışık âleminden süfli madde âlemine düşmüş ya da atılmış olan bir unsurdur. Yerinde bir ifadeyle, ışık âlemine ait olan ruh süfli âleme ait olan beden ya da ceset içerisinde bir tutsaktır. Kurtuluş, ruhun bu beden ve madde hapisanesinden çıkarak kurtulması ve ışık âlemine tekrar yükselmesiyle gerçekleşir. Bu durumda kurtuluş sadece ruh için söz konusudur. Dolayısıyla varlık itibariyle kötülüğü ve karanlığı simgeleyen bedenin ilâhî ışık âlemine yükselmesi süfli tabiatı nedeniyle mümkün değildir.¹⁶ O halde, nihai kurtuluş olan cesetle ruhun ölüm esnasında birbirinden ayrılması ve böylelikle ruhun ceset hapisanesini terketmesi öncesi, ışık

14. *Ginza*, s.212.

15. Bkn. Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (tr. Salih Tuğ) İstanbul (1980), c.1, ss.143, 153. M. Hamidullah da bu görüşü desteklemektedir.

16. Bkn. Rudolph, *Gnosis*, ss.109-116.

âlemini tanıma veya ilâhî öğretiyi alma amacıyla gerçekleştirilen miracı sadece ruh tecrübe edebilir.

Yeryüzünden sadece ruhsal bir yükselişle fizikötesi âleme seyahat, yukarıda zaman zaman değindiğimiz gibi genellikle "dışa doğru bir yükseliş", yani kişinin kendi dışında olan ilâhî âleme doğru bir yükselişi şeklindedir. Yukarıda da vurguladığımız gibi, ilgili kişi bu vesileyle kendi kendisini aşmakta ve kendi dışında mevcut olan âlemlerle ve varlıklarla irtibat kurmaktadır.

b- İçer Doğru Yükseliş: Bazı miraç hadiselerinde ise ilgili kişi bu ruhsal tecrübeyi dışa doğru bir yükseliş olarak değil, "içer doğru bir yükseliş" şeklinde yaşar. İçer doğru yükselişte kişinin kendi kendisini keşfetmesi ve kendi benliğiyle iç âlemini kavrayabilmesi esastır. Zira bu tür yükselişi yaşayan kişiler semavî âlemleri kendi ruh derinliklerinde bulurlar. Dışa doğru yükselme tecrübesinde yer alan tabakalar ve istasyonlar, burada kişinin iç âleminde aşılması gereken katmanlar olarak algılanır ve bu katmanlar birer birer aşıldıkça iç aydınlanma daha fazla sağlanmış olur.¹⁷

İçer doğru yükselişte miraç, kişinin kendi duyu ve his âlemlerine doğru seyahati ve kendi iç âleminde ilâhî âlemleri ve varlıkları keşfetmesi şekline bürünür. Yogizm gibi teemmül ve istiğrakla ruhsal aydınlamayı ön plana çıkaran dinlerle Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam geleneklerinde yer alan ve ilâhî varlığın kavranılması açısından ruhi tecrübeyi ön plana çıkaran mistisizm ve tasavvuf akımlarında sergilenen yükseliş örneklerinde, miraç hadisesi daha ziyade içer doğru bir yükseliş şeklindedir: Muhyiddin ibn Arâbî'nin miracı bunun çarpıcı bir örneğidir.¹⁸

17. Leeuw, age, s.350.

18. Bkn. Culianu, age, s.435. Tasavvuftaki çeşitli miraç tasavvurları için bkn. İbn Arabî, *Nurlar Risalesi*, *İttihadu'l-Kevni Risalesi*, ter.. M. Kanık,

c- Ruhsal ve Bedensel Yükseliş: Bazı dînî geleneklerde ise miraç hadisesini yaşayan kişi bu tecrübeyi hem ruhsal hem de bedensel olarak geçirir. Bu tür yükseliş her zaman dışı doğru bir yükseliş şeklinde cereyan eder. Yükseliş öncesi kişinin bedeni genellikle ilâhî varlıklarca yükseliş için hazırlanır. Bu hazırlama bedenın günah, kir ve ilâhî âlemle bağdaşmayacak benzeri niteliklerden arındırılması tarzındadır. Örneğin geleneksel görüşe göre Hz. Muhammed'in miracı hem beden hem de ruh ile vuku bulmuştur. Miracın başlangıcında ilâhî elçi Cebrail öncelikle kalbini zemzemle yıkamak ya da kutsamak suretiyle onu yükselişe hazırlamış ve daha sonra miraç olayı gerçekleştirilmiştir.¹⁹ Aynı şekilde Samaritan literatürü arasında yer alan *Marqa*'ya göre Musa, yedinci kat semada Tanrı'dan ilâhî öğretiyi almak üzere ilâhî âleme doğru yükseldiğinde, öncelikle meleklerin çadırında oturmuş, onların banyosunda yıkanmış ve onların masasında oturarak onlar tarafından verilen ekmeği yemiştir.²⁰

B-Yükseliş Vasıtaları

Çeşitli dinlerde yer alan miraç tasavvurlarında yeryüzünden fizikötesi âlemlere doğru yükselen kişiler bu yükselişlerini çeşitli araçlar vasıtasıyla gerçekleştirirler. Yükseliş araçları gelenekten geleneğe çok çeşitlilik gösterir. Merdiven, köprü, ip, ağaç, bulut, dağ, araba, örümcek ağı, gökkuşağı, örtü, kuş veya herhangi bir binek hayvanı miraç tasavvurlarında yük-

İstanbul (1991), ss.90-95; Ceyli, A., *İnsan-ı Kamil*, ter. A. Ayçiçek, İstanbul (1980), c.1, ss.89-98.

19. Müslim, *es-Sahîh*, İstanbul (1981), İman, 259; Beyhakî, Ahmed ibn Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüv ve*, Kahire (1969), c.2, s. 119-120.

20. Widengren, *The Ascension*, s.46.

seliş aracı olarak kullanılan vasıtalar arasındadır.

a- İlâhî âleme yükseliş aracı olarak kullanılan şeylerin başında merdiven gelir. Yeryüzünden semavî âlemlere merdivenle ulaşılabileceği inancı çeşitli kùltürlerde mevcut olan bir tasavvurdur. Orphic kùltürde semaya yükselmek, sembolik olarak merdivene tırmanma töreniyle tasvir edilir.²¹ Aynı şekilde Mitraizmde rahipliğe giriş törenlerinde aday yedi basamaklı bir merdivenden yukarıya doğru çıkar. Her basamağı ayrı bir metalden yapılmış olan bu merdiven Mitra geleneğinde fizikötesi yedi semavî alemini temsil eder. Sırasıyla teker teker bu basamakları çıkan aday bu hareketiyle sembolik olarak yedi kat fizikötesi âleme çıkmış sayılır.²² Eski Ahit'te yer alan bir ifadeye göre Yakub, bir yolculuk sırasındaki bir rüyasında yeryüzünden göklere kadar uzanan bir merdiven görür. tanrı'nın melekleri bu merdiven vasıtasıyla semadan yeryüzüne inip çıkmaktadır.²³ İslâmî gelenekte yer alan Hz. Muhammed'in ilâhî âleme yükselişi olayının miraç olarak adlandırılması da merdivenin maddî âlemle fizikötesi âlem arasında bir irtibat aracı olarak algılandığına delil gösterilebilir. Zira Arapça'da yükselmek, çıkmak manasındaki "arece" fiil kökünden türetilmiş bir ismi alet olan miraç, "merdiven, çıkılan şey" anlamına gelmektedir.²⁴ Bununla birlikte G. Böwering bu terimin İbranca "sullâm" (merdiven) teriminin Habeřce tercümesi olan "ma`areg" teriminden Arapça'ya geçmiş olduğunu savunur.²⁵ Ayrıca Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili bir rivayette, onun semaya bir merdivenle çıktığı da belirtilmektedir.²⁶

21. Eliade, *Patterns*, s.104.

22 . Eliade, *Patterns*, ss.104-105; Leeuw, age., s.349.

23 . Tekvin 28: 10-14.

24. İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, Daru'l-Mearif, Mısır, c.3, s.2003.

25. Böwering, G., "Mi`râj" in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, Mac Millan Publ. Co., c. 9, s.552.

26. Bkn. Abdurrezzak ibn Hemmam es-San`ani, *Tefsir*, Beyrut (1991), c.1,

Merdiven Sâbilik ve Maniheizmde de fizikötesi âleme çıkış aracı olarak değerlendirilir. Sâbiî kutsal metinlerinde geçen "sumbilita" (merdiven), ilâhî âleme yükseliş için kullanılan bir araçtır.²⁷ Bazı şamanların da merdiven ya da iple semavî âlemlere çıktıkları ifade edilmektedir.²⁸

b- Maddî âlemnden semavî âlemlere yükseliş vasıtalarının bir diğeri de ağaç ya da sarmaşık gibi çeşitli bitkilerdir. Dînî sistemlerde yer alan yükseliş tasavvurlarında, bazen miraç tecrübesini yaşayan kişinin yeryüzünden semavî âlemlere kadar uzanan bir ağaca çıkmak suretiyle yeryüzünden ilâhî âleme yükseldiği ifade edilir. Bu ağaç ya da sarmaşık, ya semavî âlemlere kadar yükselen bir bitkidir, veya üzerine çıkıldığında kendiliğinden büyüyerek bir asansör gibi üzerindeki kişiyi ilâhî âleme götüren bir araçtır. Örneğin bir rivayete göre Hz. Muhammed, miraç tecrübesini kendiliğinden ilâhî âleme kadar yükselen böylesi bir ağaç üzerinde gerçekleştirmiştir.²⁹ Ayrıca Maori ve Dieri kabileleri gibi çeşitli kabile dînî geleneklerinde, yeryüzünden gökyüzüne kadar uzanan manevî ağaçların (üzüm ve kakao ağaçları gibi) varlığına inanılır. Bu inanca göre, gerek ata ruhları gerekse semavî varlıklar bu ağaçları kullanarak yeryüzünden ilâhî âlemlere veya ilâhî âlemnden yeryüzüne inip çıkmaktadırlar.³⁰

c- Miraçta kullanılan bir başka yükseliş aracı ise çeşitli hayvanlardır. Yükseliş olayını yaşayan kişi, ya bu hayvanların sırtına binerek ya da binmeksizin onlarla birlikte ilâhî âlemlere doğru yükselirler. Örneğin İslam'daki miraç olayı ile ilgili en yaygın olan kanaata göre, Hz. Muhammed ilâhî

s.314.

27. Bkn. Drower, E.S. and R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford (1963), s.322; Böwering, age, s.552.

28. Eliade, *Patterns*, s.107.

29. Beyhakî, age, c.2, ss.119-120; Heysemi, Nureddin Ali ibn Ebu Bekir, *Mecmeu'z-Zevaid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut (1986), c.1, s.75.

30. Eliade, *Patterns*, s.103.

âlemlere gerçekleştirdiği seyahatini "Burak" adı verilen, kaptırdan küçük eşekten büyük, kanatlı ve boz renkli bir hayvan üzerinde yapmıştır.³¹ Şaman geleneğine göre ise at kurbanı töreni sırasında kurbanın Tanrı Bayülgen tarafından kabul edilip edilmediğini anlayabilmek amacıyla, dokuz kat semavî âleme yükseliş olayını yaşayan rahip (şaman), bu seyahatine başlamadan önce ilâhî gökkuşu Merkyut'u ilâhîlerle çağırır ve gökkuşunu sağ omuzuna alarak miraç olayını gerçekleştirir.³² Bazı geleneklere göre ise örümcek ağı yeryüzünden semavî âleme çıkış aracı olarak görülmektedir.³³

d- Dağ, bulut, rüzgar ve fırtına gibi çeşitli tabiat varlıkları ve güçleri de bazı geleneklerde madde âleminde fizikötesi âleme yükseliş vasıtaları olarak değerlendirilir. Sâbîî geleneğine göre Dinanukht rüzgarlar ve fırtınalar vasıtasıyla ilâhî ısk âlemine çıkarılır.³⁴ İdris'in (Enoch) miracıyla ilgili Maniheist metinlerde yer alan ifadelerle göre İdris, bir rüzgar arabasına bindirilerek ilâhî âlemlere doğru seyahat ettirilir.³⁵ Hz. Musa'nın miracıyla ilgili Samaritan literatürü ve çeşitli Yahudi ekollerine ait bazı metinlerde ise Sina dağı ve Sina'nın zirvesinde bulunan bulut Musa'nın ilâhî âlemlere doğru yükselişinde bir vasıta görevi üstlenmektedir.³⁶ Ayrıca yüksek bir dağ vasıtasıyla ilâhî âlemlere ulaşılabilceği tasavvuru çeşitli kabile dinî geleneklerinde de mevcuttur.³⁷

e- Yukarda saydığımız bu araçların dışında miraç tecrübe-

31. Buhârî, *es-Sahîh*, İstanbul (1981), Bedu'l-Halk, 6; Müslim, İman, 259.

32. Eliade, *Patterns*, s.105.

33. Culianu, *age*, s.435; Eliade, *Patterns*, s.104.

34. *Ginza*, s.210.

35. *The Cologne Mani Codex*, ed. and trs. R. Cameron and A.J. Dewey, Scholars Press (1979), s.47.

36. Bkn. Isser, S. "Dositheus, Jesus and a Moses Aretalogy", in J. Neusner (ed.), *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults*, Leiden (1975), ss.178-179.

37. Eliade, *Patterns*, ss.103-104.

sini geçirecek kişinin herhangi bir dünyevi araç olmaksızın bir ilâhî varlık, çoğu zaman bir melek vasıtasıyla yükseltildiği tasavvuruna da çeşitli geleneklerde sıkça rastlanmaktadır. Örneğin Hz. Muhammed'in miracıyla ilgili bir rivayete göre, onu melek Cebrail alarak semaya yükseltmiştir.³⁸ Yahudi geleneğine göre Hz. İdris, iki melekke yedi kat semaya yükseltilir ve yedinci katta Tanrı'yı görür.³⁹ Yine sonraki dönem Yahudi literatürü arasında yer alan *Apocalypse of Abraham*'a (İbrahim'in Gizli Öğretisi) göre İbrahim, melek Yahoel tarafından ilâhî âlemlere yükseltilir.⁴⁰ Gnostik Nag Hammadi metinlerinde yer alan Pavlos ve Zerdüş'tün (Zostrianos) miraçlarıyla ilgili metinlerde hem Pavlos hem de Zerdüş özel olarak görevlendirilen bir ilâhî varlık (melek) vasıtasıyla ilâhî âlemlere yükseltirler.⁴¹ Ayrıca Maniheist metinlerde yer alan Adem ve Şem'in ilâhî âlemlere yükselişleriyle ilgili ifadelerde de Adem ve Şem'in melekler ya da kutsal ruh vasıtasıyla semavî âlemlere yükseldikleri belirtilmektedir.⁴²

Bazı tasavvurlara göre ise kişiler çoğu zaman ruhsal olarak miraç tecrübesini herhangi bir aracı olmaksızın kendi kendilerine gerçekleştirirler. Eski Yunan geleneğinde bir çeşit miraç tecrübesi yaşadıklarına inanılan ve kendilerine "iatromantis" adı verilen kişilerin, aşırı vecd hali içerisinde ruhlarını bedenlerinden ayırıp, ruhen uçmak suretiyle fizikötesi âlemlere doğru yükseldikleri tasavvur edilmektedir.⁴³ İatromantislerden Aristes'in ruhunun ise bir kuzgun şekline girerek ilâhî âlemlere doğru uçtuğu anlatılır.⁴⁴ Ayrıca çeşitli

38. Müslim, İman, 263; Buhârî, Enbiya, 5.

39. Leeuw, age, s.349.

40. Spencer, S., *Mysticism in World Religion*, London (1963), s.176.

41. Bkn. "The Apocalypse of Paul", s.257; "Zostrianos", s.404.

42. *The Cologne Mani Codex*, ss.39-41, 43.

43. Culianu, age, s.436.

44. Culianu, age, s.436.

geleneklerde ölümle bedenlerinden ayrıldıklarında, ruhların kanatlarını kullanarak semavî âlemlere doğru seyahat ettikleri inancı mevcuttur. Maniheizm gibi bazı geleneklerde ise ruhlar yükselirken samanyolu, ay veya güneş gibi çeşitli gök cisimleri yoluyla ilâhî âlemlere yükseliş olayını gerçekleştirirler.⁴⁵

Mistisizm ve tasavvuf geleneğinde mevcut olan çeşitli yükseliş (miraç) tasavvurlarında ise yükseliş olayını kendi iç âlemlerine doğru gerçekleştiren kişiler, bu tecrübeyi kendilerinde ruhsal olgunluğu sağlayacak bazı durumlar vasıtasıyla yaşarlar. Bunların başında asketik bir yaşantı, teemmül ve istiğrak halleri gelir. Ayrıca kutsal isim ve ibarelerin sürekli tekrar edilmesi, bazı ilâhî ve duaların sürekli okunması da kişiyi yükselişe ulaştıran vasıtalar olarak telakki edilmektedir.⁴⁶

C- Yükseliş Sırasında Kullanılan Objeler

Miraç motifine yer veren dînî sistemlerde, özellikle rahipliğe giriş törenlerinin bir parçası olarak yapılan semavî âlemlere yükseliş ayininde bir takım objeler kullanılır. Bu objeler başlıca iki kategoride toplanabilir:

- 1) Kişiyi yükseliş haline hazırlayan şeyler;
- 2) Yükseliş esnasında ilgili kişi tarafından kullanılan nesneler.

Rahipliğe giriş ve kurban törenlerinin en önemli aşaması olarak kabul edilen ilâhî âlemlere yükseliş seremonilerinde, öncelikle ilgili kişinin buna hazırlanması gerekir. Yükseliş olayı, ilgili kişinin aşırı vecd, istiğrak, cezbe ve kendinden geçme hallerine ulaştığı bir anda gerçekleşir. Dolayısıyla mi-

45. Bkn. Leeuw, age, s.349; Gardner, age, s.267.

46. Bkn. Spencer, age, s.178.

raca çıkacak kişinin öncelikle bu aşkınlık haline girmesi şarttır. Kişide vecd, istiğrak ve cezbe hallerini oluşturacak şeyler arasında bazı uyuşturucu maddelerin kullanımı ve müzik eşliğinde sürekli dans etme önemli yer tutar. Örneğin Karaib yerlileri tarafından uygulanan rahipliğe giriş töreninin bir parçası olarak yapılan semavî âlemlere yükselme merasiminde, öncelikle bu tecrübeyi yaşayacak rahip adayı özel olarak hazırlanan tütün suyu içmek, tütün yaprakları çiğnemek ve sürekli sigara içmek suretiyle yükselişe hazırlanır. Bu hazırlık uzun süre devam eder. Bu arada zaman zaman adayın gözleri baharatlı suyla ovulur ve vücuduna bitkilerden elde edilen bir çeşit boya sürülür.⁴⁷ Ayrıca yükselecek kişinin, zehirli karıncalara ısırtılmak suretiyle yükselişe hazırlanması şeklindeki uygulamalar da mevcuttur.⁴⁸ Tütünle veya bir başka nesneyle vücudun zehirlenmesi işlemi diğer çeşitli toplumlarda da görülür.⁴⁹

Yükselişe hazırlık döneminin önemli bir parçası da müzik eşliğinde sürekli yapılan dandır. Hem Karaib yerlilerinde, hem de Orta Asya şamanları arasında bu hareket sıkça görülür. Yükseliş olayına hazırlanan kişi kendinden geçme (katelepsi) haline ulaşınca kadar sürekli çalgı çalar ve dans eder. Nihayet bitkin bir hale ulaştığında miraç olayı başlar.⁵⁰

Öte yandan yükseliş seremonisinde, semaya yükseliş olayını yaşayan kişi tarafından kullanılan bazı objeler de mevcuttur. Bunlardan en yaygın olarak görüleni, semavî âlemleri sembolize eden ve bunun için özel olarak hazırlanan ip, merdiven, sırık ya da ağaçtan bir sütundur. Bu nesneler genellikle

47. Bkn. Eliade, M., *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*, Stuttgart (t.y.), ss.132 vd..

48. Eliade, *Schamanismus*, s.133.

49. Eliade, *Schamanismus*, s.135.

50. Eliade, *Schamanismus*, s.133; Eliade, *Patterns*, s.105.

yedi ya da dokuz katmandan oluşur. Örneğin yedi ya da dokuz basamaklı bir merdiven veya yedi ya da dokuz budaklı bir ağaç gibi. Semaya yükselen kişi sembolik olarak bu basamakları ya da budakları birer birer çıkmak suretiyle semavî âlemlere ulaşmış olur.⁵¹ Yükseliş merasimi sırasında kullanılan bir başka obje ise ok, mızrak ya da üçü tüylü bir sopadır. Bunlar göğe fırlatılmak suretiyle ilâhî âleme çıkış olayı sembolize edilir. Örneğin Yeni Zelanda yerlilerinin cenaze törenlerinde rahipler ölü ruhuna onuncu semaya kadar eşlik ederler. Bunu sembolize etmek üzere rahip, ucuna tüy yapıştırılan bir sopa hazırlar ve her defasında biraz daha yükseğe atmak suretiyle sopayı defalarca havaya fırlatır.⁵²

Bunlardan başka ateş, duman ve çeşitli hayvan derileri de sembolik yükseliş merasimleri esnasında rahipler tarafından kullanılmaktadır.⁵³

D- Yükseliş Sebepleri

Öbür dünyaya, metafizik âlemlere, aeonlara (gezegenlere) ya da tasavvur edilen semavî gök katlarına çıkmak, yükselmek veya seyahat etmek suretiyle miraç tecrübesini geçiren kişiler, çeşitli sebeplerle bu olayı yaşarlar. Bunların başında yükseldikleri ilâhî âlemde yüce Tanrı'dan ya da tanrısal güçlerden ilâhî düstur ve emirlerin alınması gelir. Fizikötesi âlemlere çıkarak orada ilâhî emirleri almakla görevlendirilen kişiler sıradan insanlar olmayıp peygamberler, din kurucuları ya da ilâhî âlemle irtibat içerisinde bulunan krallar (tanrı-krallar)

51. Bkn. Eliade, *Schamanismus*, ss.384, 453; Eliade, M., *A History of Religion Idea*, The University of Chicago Press, Chicago (1985), c.3, ss.17-18.

52. Eliade, *Schamanismus*, s.455.

53. Bkn. Spencer, age, s..12.

gibi seçkin kişilerdir. Bu kişiler miraç tecrübesi esnasında Tanrı ya da ilâhî varlıklardan aldıkları kutsal öğretileri yeryüzüne dönerek insanlar arasında tebliğ etmekle görevlendirilirler. Bu tür miraçlarda, miraca çıkıştan asıl gaye ilâhî öğretileri almaktır. Ancak çeşitli miraç olaylarında görülebileceği gibi miraçta ilâhî öğretiyi almak, önemli olmakla birlikte yükselişin yegane nedeni değil, sebeplerden sadece birisidir. Çeşitli dînî sistemlerde yer alan miraç örneklerinde ilâhî âlemlere yükseliş nedeninin ilâhî emirleri almak olduğu konusunda çeşitli örnekler verilebilir. Örneğin bir rivayete göre Mani, Tanrı'dan ilâhî emirler almak üzere cemaatından ayrılarak bir yıllığına semâvî âlemlere yükselir.⁵⁴ Sonraki dönem Yahudi literatürü ile Maniheist geleneğe göre Enoch (İdris), Musa ve İbrahim gibi çeşitli peygamberler kutsal kitap ve öğretileri almak amacıyla ilâhî âlemlere yükselirler.⁵⁵ Eski Mezopotamya geleneğine göre Enmeduranki ve Hammurabi gibi Sümer ve Babil kralları tanrılar katına yükselerek, oradan ilâhî mesajları ihtiva eden kitapları alır ve yeryüzüne dönerler.⁵⁶ Sâbiî geleneğine göre miraca çıkan Dinanukht, ilâhî âlemde geçirdiği çeşitli tecrübelerden sonra ilâhî öğretiyi alarak yeryüzüne döner.⁵⁷ Çeşitli Hermetik dokümanlarda fizikötesi âlemlere çıkan kişiler yeryüzü ve semavî âlemlerin sırlarını ihtiva eden semavî yazmaları almak amacıyla yükselirler.⁵⁸ İslâmî gelenekte yer alan miraç tasavvurunda ise ilâhî âlemlere yükselen Hz. Muhammed bu seyahatinde Allah'tan beş vakit namazın farz kılınması ve Kur'an'dan bazı ayetlerin vahyolunması gibi çeşitli emirler

54. Widengren, G., *Mani und der Manichaismus*, Stuttgart (1961), s.110.

55. Bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.31-32, 35-36, 46-47; *The Cologne Mani Codex*, s.43; Isser, age, s.178.

56. Widengren, *The Ascension*, ss.7-8, 29.

57. *Ginza*, s.211.

58. Widengren, *The Ascension*, s.84.

alır.⁵⁹

Miraç tecrübesini yaşama nedenlerinden bir diğeri ilâhî âlemde yeryüzündeki bir soruna çözüm arama arzusudur. İlahî âlemlerle irtibat içerisinde olan kişi, kendisine sorulan çeşitli sorulara cevap verebilmek ya da bazı hastalık ve illetlere şifa bulabilmek gayesiyle fizikötesi âlemlere yükselir; oradan bu sorunlarla ilgili cevapları alır ve tekrar yeryüzüne dönerek ilgili kişiye bu cevap ya da ilâhî çözümleri iletir. Örneğin şamanlar çeşitli hastalıkların tedavisi amacıyla semavî âlemlere seyahatlerde bulunurlar.⁶⁰ Yine Eski Yunan'da miraç tecrübesi yaşadıklarına inanılan iatromantisler, uzak yerlerde cereyan eden olaylar hakkında bilgi toplamak ve çeşitli dünyevi konularda tanrılarla istişarede bulunmak gibi gayelerle semavî âlemlere yükselirler.⁶¹ Ayrıca Avustralya ve Güney Amerika yerlilerince uygulanan rahipliğe giriş töreninde, rahip adayının ilâhî âlemlere seyahat yapmasının gayesi de oradan hastalıklara karşı çeşitli tedavi şekil ve metotlarını öğrenmek ve şifa malzemelerini almaktır.⁶²

Miraç tecrübesini yaşama sebeplerinden bir diğeri ise ilâhî âlemleri tanıma ya da çeşitli ilâhî sırları ve hikmetleri kavrayabilme merakıdır. Örneğin Sâbiî geleneğine göre Dinanukht, ruhların asıl mekanı olan ilâhî ışık âlemini ve bu âlemde ikamet eden ilâhî varlıkların nasıl olduğunu merak etmesi ve bu istekle yanıp tutuşması üzerine yüce Tanrı tarafından bu âlemlere seyahat ettirilir.⁶³ Nag Hammadi literatürüne ait *Zostrianos*'a göre ise Zerdüşt, varlığı, var oluşun sırrını ve varoluşun kaynağı olan yüce varlığın mahiyetini tanıma arzu ve merakı içerisinde kıvrılırken, bu konularda ken-

59. Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 6; Müslim, *İman*, 259.

60. Goldammer, *age*, s.158.

61. Culianu, *age*, s.436.

62. Eliade, *Schamanismus*, ss.144-145.

63. *Ginza*, ss.206 vd.

disini aydınlatmak amacıyla ilâhî varlıklar onu semavî âlemlere doğru yükseltirler.⁶⁴ Son bir örnek olarak Maniheizt literatüre göre Şit'in oğlu Enüş (Enosh) yeryüzü ve semavî âlemlerle buralarda olup bitenler hakkında düşünerek çölde gezinirken, Tanrı'nın emriyle bir melek gelir ve onu alarak ilâhî âlemlere doğru bir seyahate çıkarır.⁶⁵

Yeryüzünde krallık ya da rahiplik gibi bir göreve atanma ya da yükselme durumu da fizikötesi âlemlere çıkış nedeni olarak görülür. Örneğin Eski Mezopotamya geleneğine göre Sümer ve Babil krallarının kral olarak atanmaları ilâhî âlemlerde kurulan tanrılar meclisinde gerçekleşir. Eski Mezopotamya geleneğine ait çeşitli dokümanlarda yer aldığına göre, krallar kral olmadan önce semavî âlemde tanrılar meclisine katılır ve orada en yüce Tanrı tarafından kral olarak takdis edilirlerdi. Bu nedenle Sümer ve Akad kitabelerinde krallar kendilerini, "Tanrı tarafından gönderilen kişi" şeklinde tanımlamaktadırlar.⁶⁶ Bu krallar Tanrı tarafından görevlendirildiklerinin bir göstergesi olmak üzere ayrıca bir de hukuk kitabı ya da ruhların geleceğini anlatan kitap gibi Tanrı katından ilâhî bir mesaj getirirlerdi.⁶⁷ Mitraizmde yer alan rahipliğe giriş törenlerinde de kendisi için tören düzenlenen kişi, törenin bir parçası olan ve sekiz basamaklı bir merdivene çıkma merasimi ile sembolize edilen sekiz kat semavî âleme doğru bir seyahat gerçekleştirir. Tören esnasında her bir basamağa çıktığında onun bir semavî âleme yükseldiğine ve orada geçirdiği çeşitli vizyonlar neticesi ilâhî sırlara vakıf olduğuna inanılır.⁶⁸ Aynı şekilde Şamanlığa giriş törenlerinde de şaman adayı hocasıyla birlikte ruhlar âlemine doğru bir

64. "Zostrianos", s.404.

65. *The Cologne Mani Codex*, s.41.

66. Widengren, *The Ascension*, ss.20-21.

67. Widengren, *The Ascension*, s.21.

68. Eliade, *Patterns*, s.104; Leeuw, age, s.349.

seyahat gerçekleştirir ve bu seyahati sırasında çeşitli sırlara vakıf olur.⁶⁹

Karaib yerlileri tarafından düzenlenen rahipliğe giriş törenlerinde de rahip adaylarının istiğrak halinde ruhlar ülkesine doğru yaptıkları bir gök seyahati, giriş töreninin en önemli kısmını oluşturmaktadır. Rahip adayları ancak semavî âlemlere yükselerek orada ruhları görmeye muktedir olabilirlerse bu giriş törenini başarıyla tamamlamış sayılırlar.⁷⁰ Ayrıca Güney ve Kuzey Amerika ile Avustralya yerlileri arasında görülen rahipliğe giriş törenlerinde de rahip adayının ilâhî âlemlere yükselmesi, törenin en önemli bölümünü oluşturur.⁷¹

Fizikötesi âlemlere yükselişin bir diğer nedeni ise yüce Tanrı ya da tanrılar için düzenlenen çeşitli ayin ve törenlerin kabul edilip edilmediğini öğrenmektir. Bu nedenle töreni düzenleyen rahip, özellikle kurban törenlerinde ruhsal olarak ilâhî âlemlere doğru bir seyahat yapar ve Tanrı ya da tanrılarla görüşerek törenin kabul edilip edilmediği konusunda malumat alır. Örneğin Orta Asya'da şamanlar tarafından gerçekleştirilen yıllık at kurbanı töreninde, kurbanın yüce Tanrı Bayülgen tarafından kabul edilip edilmediğini öğrenmek üzere, kurban törenini yürüten şaman sekiz kat gök âlemini geçerek dokuzuncu katta Bayülgen'le görüşür ve ondan kurbanı kabul edip etmediği hakkında bilgi alır.⁷² Kurban törenleri

69. Findeisen, H. *Schamanentum*, Stuttgart (1957), s. 69.

70. Eliade, *Schamanismus*, ss.131 vd. Sabiilikteki rahipliğe giriş töreninde (**tarmida** töreni) rahip adayının törenin bir aşamasında yeryüzünü temsilen yapılan **andiruna** kulubesinde ilâhî ışık âlemini temsilen yapılan **şkinta** kulübesine geçmesi de bir bakıma yeryüzünden ilahî aleme yükselişi sembolize etmektedir. Bkn. Drower E. S., *The Mandaeans of Iraq and Iran*, Leiden (1962), ss.146-165.

71. Bkn. Eliade, *Schamanismus*, ss.130-145.

72. Eliade, *Patterns*, ss.105-106; Eliade, *A History of Religion Idea*, c.3, ss.17-18.

vesilesiyle ilâhî âlemlere çıkış motifi Hindistan'da da bulunmaktadır.⁷³

İlâhî âlemlere seyahatin bir başka sebebi ise yeryüzünden ayrılarak öbür dünyaya doğru giden ruhlarla eşlik etmek ve bu yolculuklarında onlara yardımcı olmaktır. Yeni Zelanda yerlilerinden Maorilerin rahipleri, kabilenin bir ferdi öldüğünde, ölünün ruhuna ilâhî âleme seyahatinde eşlik ederler. Rahipler, yüce Tanrı'nın yaşadığı onuncu semaya kadar ruha refakat eder sonra tekrar yeryüzüne dönerler. Ayrıca onlar ruhun cesetten ayrılmasında da ruha yardımcı olurlar.⁷⁴ Benzer bir motif Orta Asya şaman geleneğinde de mevcuttur.

İlâhî âleme yükseliş sebeplerinden bir diğeri de yükselen kişinin ilâhî varlıkla bütünleşme ya da birleşme arzu ve isteğidir. Tasavvuf ve mistisizm geleneğinde mevcut olan yükseliş tasavvurlarının bir çoğunda temel gaye, yüce Tanrı ya da kutsal gerçek ile birleşip bütünleşmektir.

Son olarak, kendi kendini keşfedebilmek ve böylelikle kurtuluş yolunu bulma arzusu da yükseliş sebebi olarak görülmektedir. İçe dönük yükseliş olarak tarif ettiğimiz kişinin kendi iç âlemine doğru seyahat etmesi ve kendi iç âleminde

73. Eliade, *Schamanismus*, ss.384-385.

74. Eliade, *Schamanismus*, ss.454-455. Başta gnostik dinler olmak üzere pek çok dini sistemde ölümden sonra ruh, yeryüzünü çevreleyen ya da yeryüzü ile ilahi alem arasında bulunan beş, yedi ya da dokuz kat gök alemlerini birer birer geçmek zorundadır. Yeryüzünü çevreleyen bu göksel alemler (bunlar çoğunlukla gezegenlerle özdeşleştirilir) genellikle kötü karaktere sahiptirler. Dolayısıyla tanrısal âleme gitmek üzere bedeninden çıkarak yeryüzünden ayrılan ruha, buralarda eza ve işkence yapılır. Bu eza ve işkencenin önlenmesi ya da en aza indirilmesi amacıyla rahipler çeşitli önlemler alırlar. Bu önlemlerden birisi yükselen ruh için yeryüzünde tertiplenen çeşitli dua ve ayin yemekleri gibi törenlerdir (örneğin Sabiîlerin masîqta töreni gibi). Bir diğer önlem olarak ise rahibin bizzat kendisi yükselen ruhla birlikte semavi âleme giderek, ruhu geçtiği yerlerin şerrinden koruyup emin şekilde tanrısal âleme ulaştırdıktan sonra tekrar yeryüzüne döner.

ilâhî âlemleri birer birer keşfederek nihai gerçeğe ulaşması şeklindeki yükseliş türlerinde, miracın gayesi kişinin kendi kendisini keşfedebilmesidir.

E- Yükseliş Tecrübesini Yaşayan Kişiler

Miraç ya da yükseliş tecrübesi sıradan her insanın yaşayabileceği bir tecrübe değildir. Dînî geleneklerde yer alan bütün miraç tasavvurlarında sadece belirli seçkin kişilerin bu olayı tecrübe ettikleri görülmektedir. Miracı yaşayanların başında peygamberler ve din kurucuları gelir. Hz. Musa, Hz. İbrahim, Hz. Muhammed, Hz. İdris (Enoch), Enüş (Enosh) ve İşaya (Isaiah) gibi peygamberler ve Zerdüş, Mani ve Buddha gibi çeşitli din kurucuları ilâhî âlemlere yükselmiş kişiler olarak zikredilirler.

Fizikötesi âlemlere yükselen kişilerle ilgili bir diğer grup ise krallar ve yöneticilerdir. Örneğin Sümer ve Babil krallarının göreve atanma nedeniyle miraca çıktıklarına inanılır.

Yükseliş tecrübesini yaşayan seçkinler arasında bulunan bir başka gurup ise rahipler ve kahinlerdir. Güney ve Kuzey Amerika'da, Hindistan'da, Orta Asya'da ve Okyanusya'da bulunan çeşitli kabile dinlerinde ve Eski Yunan geleneğinde rahipler ve kahinlerin çeşitli vesilelerle miraca çıktıkları ifade edilir. Son olarak miraca bazı millî kahraman ve savaşçıların çıktıklarına da inanılmaktadır. Örneğin Afrika ve Okyanusya'da bulunan bazı kabile geleneklerinde milli kahramanların ilâhî âlemlere yükseldiği fikri mevcuttur.

Bütün bu seçkinler yeryüzündeki hayatları henüz sona ermeden ilâhî âlemlere ya da doğaüstü âlemlere seyahat etme imtiyazını ellerinde bulundurlar. Buna karşılık bu imtiyazdan mahrum olan sıradan insanlar ise seçkinlerin dünya hayatları esnasında tattıkları bu tecrübeyi ancak ölüm sonrası

tadabilirler. Yani onlar ancak ölümle yeryüzünden ayrıldıklarında semavî âlemlere yükselebilirler.⁷⁵

F- Yükseliş Esnasında Yaşanan Tecrübeler

Miraç olayını yaşayan seçkin kişilerin fizikötesi âlemlere doğru gerçekleştirdikleri bu seyahatleri esnasında geçirdikleri bazı tecrübeler de miraç motifinin çarpıcı özellikleri arasındadır. Yaşanan bu tecrübeler arasında ata ruhlarıyla buluşma ve önceden ilâhî âlemlere yükselmiş olan dost ve arkadaşlarla görüşme önemli bir yer teşkil eder. Örneğin Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili rivayetlere göre, Hz. Peygamber ilâhî âlemleri birer birer çıkarken her bir semada çeşitli peygamberleri görür ve onlarla sohbet eder. Böylelikle Hz. Peygamber kendisinden önceki sekiz peygamberle görüşüp konuşma fırsatını bulur.⁷⁶ Nag Hammadi metinlerinden *The Apocalypse of Paul*'da yer alan Pavlos'un miracı tasavvurunda Pavlos, ilâhî âlemlere doğru seyahat ederken orada havari arkadaşlarının (12 havarinin) ruhlarıyla görüşür ve selamlaşır.⁷⁷ Nag Hammadi metinlerinden bir diğeri olan *Zostrianos*'da ise Zerdüşt fizikötesi âlemlere doğru yaptığı seyahatinde her bir semavî katta daha önceden oralara yükselmiş olan çeşitli ata ruhlarını görür.⁷⁸ Avustralya ve Karaiblerdeki çeşitli kabilelerin yükseliş tasavvurlarında ilâhî âlemlere doğru yükselen kişiler orada ata ruhlarıyla görüşüp konuşurlar.⁷⁹

Fizikötesi âleme seyahat esnasında ilgili kişinin yaşa-

75. Eliade, *Schamanismus*, s.456.

76. Buhârî, *Bedü'l-Halk*, 6; Müslim İman, 259.

77. "The Apocalypse of Paul", s.258.

78. "Zostrianos", s.405.

79. Eliade, *Schamanismus*, ss.132-133, 144.

diğı tecrübelerden bir diğeri ölümle yeryüzünden ayrılan ruhların yargılanmalarının müşahede edilmesi ve cennet ve cehennemin görülmesidir. Örneğin Pavlos'un miracıyla ilgili tasavvura göre Pavlos, dördüncü ve beşinci semalarda ruhların yargılanıp cezalandırılmaları olayını müşahede eder.⁸⁰ Maniheizt Köln Kodeksine göre İdris miraca yükseldiğinde ona, inananların varacakları mükafaat mekanı ile kötülerin ve inançsızların gidecekleri ceza mekanı gösterilir.⁸¹ Hz. Peygamber'in miracında ona cennet, cehennem, Beyt-i Ma'mur ve Sidretü'l-Münteha gösterilir.⁸² Sâbiî geleneğine göre miraca çıkan Dinanukht ilâhî âlemde hem kötülük mekanlarını hem de iyi ruhlarla verilen mükafaatları ve onların gidecekleri mekanları görür.⁸³ Karaib rahipleri ise ilâhî âlemlere doğru seyahatleri esnasında ölümden sonra ruhların kaderleri ile ilgili şeyleri müşahede ederler.⁸⁴

Miraç yolculuğunda geçirilen bir başka tecrübe ise çeşitli hikmet ve sırlara vakıf olmaktır. Bu hikmet ve sırlar genellikle varlığın özü ve mahiyetinin kavranılması, geçmiş ve geleceğin bir arada müşahede edilmesi ile ilgilidir. Örneğin Dinanukht miracı sırasında geçmiş ve gelecek zamanda bulunan ruhları ilâhî âlemde bir arada görüp, onlarla ilgili sırlara vakıf olur.⁸⁵ Zostrianos (Zerdüşt) gök katlarının yaratılışı ve mahiyetiyle ilgili hikmeti ve sırları öğrenir.⁸⁶

Ayrıca miraç sırasında kişi, ilâhî âlemlerde ruhlar ya da tanrısal güçler tarafından çeşitli denemelerden geçirilip, çeşitli nimetlere nail olur. Örneğin Kuzey Amerika'daki

80. "The Apocalypse of Paul", ss.258-259.

81. *The Cologne Mani Codex*, s.47.

82. Buhârî, *Bedü'l Halk*, 6; İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye min Tabakati'l-Kübra*, Kahire (1989), c.1, s.213.

83. *Ginza*, s.210.

84. Eliade, *Schamanismus*, s.133.

85. *Ginza*, s.210.

86. "Zostrianos", s.406.

Vinnabegu kabilesinin büyücü-hekiminin (rahibinin) ilâhî âleme yükselişi tasavvurunda onun semavî âlemde asla yaranamayan mucizevi bir ayıyı öldürüp öldürememekle denen-diğine inanılır. Bu ayıyı öldürmesi üzerine o, kendisine tekrar diriltme bilgisi gibi bazı sırlar verilerek mükafaatlandırılır.⁸⁷ Zerdüşť miraca çıkarken geçtiğı her semavî katmanda kutsanıp vaftiz olunur ve böylelikle adeta melekleşir.⁸⁸ Bir rivayete göre Hz. Peygamberin miracı tasavvurunda ona, Sidretü'l-Münteha'da ikisi batın ikisi zahir olan dört nehir gösterilir.⁸⁹ Gösterilen bu nehirler bal, süt, şarap ve tadı değı-şip bozulmayan saf su nehirleridir.⁹⁰ Ayrıca Beyt-i Makdis'te ise Hz. Peygamber'e içerisinde bal, süt ve şarap bulunan kase-ler sunulur ve bunlardan birini tercih etmesi istenir. Hz. Peygamber sütü tercih ederek, alıp içer. Bunun üzerine kendi-sine fitratı (saflığı) seçtiğı söylenir.⁹¹ Sonraki dönem Yahudi literatürüne ait olan bir İbranca metinde ise Hz. Musa miraca çıktığında cennette Hayat Ağacı'nın altından fışkıran ve cen-neti baştan başa geçen bir nehir görür. Bu nehir dört kola ay-rılmaktadır. Bu kollardan birincisinden bal, ikincisinden süt, üçüncüsünden şarap ve dördüncüsünden ise saf balsam akma-k-tadır. Bu dört kolun hepsi de tahtlar üzerinde oturmuş olan iyi kişilerin ayakları altından akıp girmektedir.⁹² Samaritan li-teratürüne göre ise Musa, miraçta çeşitli nimetlere nail olur;

87. Eliade, *Schamanismus*, s.145,

88. "Zostrianos", s.405..

89. ez-Zehebî, Şemsüddin Muhammed ibn Ahmed ibn Osman, *Tarihu'l-İslam*, Beyrut (1989), c.1, s.263.

90. Beyhakî, age, c.2, s.147; Halebi, *Siretül-Halebi fi Sireti'l-Emini'l-Me'mun*, Beyrut (1986), c.2, s.126. Ayrıca Bkn. *Qur'an*, Muhammed (47), 15.

91. Müslim, İman, 263; Buhârî, Salat, 2; Enbiya, 5; Beyhakî ,age, c.2, s.123.

92. Bkn. Widengren, *The Ascension*, s.40 (n.2).

meleklerin sofrasına oturur ve onların banyolarında yıkanır.⁹³

İlâhî âlemlere seyahat yolculuğunda kişinin geçirdiği en önemli tecrübe ise ilâhî âlemlerin zirvesinde yüce Tanrı'nın, tanrısal mekanın veya en üstün ruhun görülmesi, tanrılar ya da ruhlar meclisinde bulunulup onlarla sohbet edilmesidir. Miraç tasavvurlarının bir çoğunda yükseliş olayını yaşayan seçkin kişiler bu tecrübeyi geçirirler. Eski Mezopotamya kültüründe kralığa atanmak üzere ilâhî âleme çıkan kişilerin burada en yüce Tanrı başkanlığında toplanan tanrılar meclisine katıldıklarına ve bu mecliste en yüce Tanrı tarafından takdis edilip kralığa atandıklarına inanılmaktadır.⁹⁴ Yahudi literatürüne göre Musa ve diğer bazı şahıslar yükseldikleri ilâhî âlemin en üst tabakasında (yedinci semada) yüce Tanrı ile görüşüp konuşur.⁹⁵ Apokaliptik literatür arasında yer alan *Apocalypse of Abraham*'a göre İbrahim, miracında baştan başa ateşle kuşatılmış olan tanrının ilâhî tahtını müşahade eder.⁹⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili rivayetlerde onun Allah'ı görüp görmediği konusu da tartışılmaktadır.⁹⁷ Bundan başka Kuzey ve Güney Amerika'da, Hindistan'da, Afrika'da ve Okyanusya'daki çeşitli kabilelerin miraç tasavvurlarında yükseliş tecrübesini yaşayan kişilerin ilâhî âlemlerin zirvesinde yüce Tanrı, tanrılar ya da kutsal ruh ile görüşüp sohbet ettikleri inancı mevcuttur.⁹⁸

Bütün miraç tasavvurlarında ilâhî âlemlere seyahatin en ileri mertebesinde yüce tanrıdan, ruhtan ya da tanrılardan kutsal öğretilerin alınması, miracın en önemli aşamasını oluş-

93. Widengren, *The Ascension*, s.46.

94. Widengren, *The Ascension*, s.18 (n.3).

95. Widengren, *The Ascension*, ss.31-32, 40-42.

96. Spencer, *age*, s.176.

97. Bkn. Kurtubi, *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, Kahire (1967), c.17, ss.92-93.

98. Eliade, *Schamanismus*, ss.144-145; Eliade, *Patterns*, s.106.

turur. İlahî âlemde alınan kutsal öğretiler yapı itibariyle çeşitlilik arzedebilir. Bu, yazılı bir kutsal kitap veya tablet, sözlü olarak verilen çeşitli emir ve yasaklamalar, kalbe ilham etme veya ruhun aydınlanması yoluyla ulaşılan hikmetler, sırlar ve keşfler olabilir. Yukarıda yükselişin nedenleriyle ilgili kısımda kutsal öğretinin alınmasının ilâhî âleme yükseliş sebeplerinden birisi olduğunu işlerken konuyla ilgili çeşitli örnekler vermiştik. Dolayısıyla burada onları tekrar etmeyeceğiz.

G- Miraçtan Dönüş

Doğaüstü âlemde kutsal öğretilerin alınmasından sonra kişi, bu öğretilerin insanlara tebliğ edilmesi amacıyla yüce Tanrı ya da ruh tarafından tekrar yeryüzüne gönderilir. Böylelikle o, doğaüstü âlemle yeryüzü arasında ya da Tanrı ile insanlar arasında bir çeşit aracılık görevini üstlenmiş olur. Orada geçirmiş olduğu tecrübeleri, müşahade ettiği durumları, vakıf olduğu hikmet ve sırları ve aldığı kutsal düsturları insanlara nakletmekle görevlendirilir. Rahipliğe giriş törenleri, cenaze merasimleri ya da kurban törenleri vesilesiyle gerçekleştiğine inanılan ve bu törenlerin bir parçası olarak sembolik tarzda ifade edilen miraç örneklerinde miraca çıkan rahipler ya da rahip adayları yükseliş esnasında vuku bulan olayları, geçirdikleri tecrübeleri ve benzeri şeyleri olay esnasında töreni izleyen kişilere ya da rahipliğe giriş törenlerinde baş rahiplere anlatırlar. Örneğin Orta Asya'da şamanlar yıllık at kurbanı vesilesiyle miraca çıkarken birer birer geçtikleri dokuz ilâhî âlemde geçirdikleri tecrübelerini, müşahade ettikleri şeyleri ve dokuzuncu semada yüce Tanrı Bayülgen'le olan konuşmalarını olay esnasında aşama aşama töreni izleyenlere anlatır-

lar.⁹⁹ Aynı şekilde rahipliğe giriş törenlerinde Karaib'li rahip adayları miraca çıkarken geçirdikleri tecrübelerini baş rahibe anlatırlar.¹⁰⁰

Diğer miraç örneklerinde ise miraç olayı gerçekleşikten sonra miraca çıkmış olan kişiler insanlara tecrübelerini anlatıp, aldıkları ilâhî emir ve öğretileri tebliğ ederler. Örneğin Sâbiilikte Dinanukht, yükseldiği ilâhî âlemden "dünyaya tekrar inerek yüce Tanrı'nın (Hayat'ın) emirlerini tebliğ etmek ve altmış yıl altmış ay ilâhî daveti insanlara öğretmekle" görevlendirilir. Bunun üzerine Dinanukht yeryüzüne döner ve bu görevini ifa eder.¹⁰¹ Rivayetlere göre Hz. Peygamber, miracında yüce Allah'tan beş vakit namaz emri ve Kur'an'dan bazı ayetler aldıktan sonra tekrar yeryüzüne dönerek müşahade ettiği şeyleri, geçirdiği tecrübeleri ve aldığı emirleri insanlara tebliğ eder.¹⁰² Maniheizt geleneğe göre Mani, bir yıllık süreyle cemaatından ayrılıp bir mağaradan tanrısal âleme yükselmiş; geri döndüğünde de oradan getirmiş olduğu kutsal metni cemaatına tebliğ etmiştir.¹⁰³ Son olarak çeşitli Yahudi literatürüne göre Musa, Levi, İdris ve diğer kişiler, miraçta Tanrı tarafından yazılıp kendilerine verilen ya da Tanrı tarafından bizzat kendilerine dikte ettirilen ilâhî mesajları miraçtan döndükten sonra cemaatlarına tebliğ etmekle görevlendirilmişlerdir.¹⁰⁴ Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi alınan kutsal öğretilerin miraçtan dönüşte insanlara tebliğ edilmesi, miraç tecrübesinin son aşamasını oluşturmaktadır.

Buraya kadar olan kısımda çeşitli dinî geleneklerde mevcut olan miraç motifi ile ilgili genel bir tanımlama ve değer-

99. Eliade, *Patterns*, ss.105-106.

100. Eliade, *Schamanismus*, ss.132-133.

101. Bkn. *Ginza*, ss.212-213.

102. Buhârî, *Bedu'l-Halk*, 6; Müslim, *İman*,259.

103. Widengren, *Mani und der Manichaismus*, s.110.

104. Bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.23-24, 33-37.

lendirme yapmış olduk. Bu fenomenolojik değ erlendirmeden sonra çeşitli dinî geleneklerde bulunan münferit miraç tasavvurlarının ele alınmasına geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

ÇEŞİTLİ MİRAC TASAVVURLARI

Miraç, Mezopotamya ve Yunan'dan Hindistan'a, Orta Asya'dan Mısır'a, Kuzey ve Güney Amerika'dan Okyanusya'ya kadar bilinen hemen hemen bütün dîni sistemlerde şöyle ya da böyle mevcut olan bir motiftir. Şimdi tarihsel süreci göz önüne alarak çeşitli dîni geleneklerde bulunan yükseliş tasavvurlarını teker teker ele alalım.

A- Eski Mezopotamya

Eski Mezopotamya geleneğinde, yeryüzünde herhangi bir gö-

reve atanmanın tanrısal âlemde yapılan tanrılar meclisinde olabileceği inancı hakimdi. Gerek krallar ve vezirler bu görevlerine atanırken, gerekse ikinci dereceden tanrılar tanrılık görevlerine tayin edilirken bunlar, yüce tanrılarının bulunduğu ilâhî semalara yükseltirler. Onlar orada en üstün Tanrı'nın başkanlığında toplanan tanrılar meclisine kabul edilir ve o mecliste yeni görevlerine atanırlardı. Eski Mezopotamya geleneğinde mevcut olan bu tasavvuru çeşitli dokümanlarda bulmak mümkündür.¹⁰⁵ Örneğin bir metne göre Sippar kralı Enmeduranki, krallık görevine atanmak üzere Tanrı Şamaş tarafından ilâhî âlemdeki tanrılar meclisine çağrılır. Enmeduranki tanrılarının huzurunda Şamaş ve Adad tarafından büyük bir altın tahta oturtulur, takdis edilir ve kendisine sırlar ve hikmetler öğretilir. Ayrıca tanrılar Enmeduranki'ye kendileri tarafından yazılan tabletleri ve içerisinde yeryüzü ve gökyüzünün sırlarını bulunduran bir çanta verirler. Bundan başka ona krallığının göstergesi olarak bir asa da verilir.¹⁰⁶

Bir başka Mezopotamya kralı Nabunaid (son Babil kralı) ise Tanrı İlteri tarafından gerçekleştirilen bir vizyonla tanrısal âleme çıkar ve orada çeşitli sırlar ve hikmetleri müşahade eder.¹⁰⁷ Son bir örnek olarak, Babil kralı Hammurabi meşhur hukuk kitabını, krallığa atanmak üzere yükseldiği tanrılar âleminde Tanrı Şamaş'tan alır.¹⁰⁸ Burada Hammurabi'nin hukuki emirlerden ibaret olan kitabı tanrısal âlemden getirdiği

105. Bazı ikinci dereceden Mezopotamya tanrılarının, tanrılar meclisine çıkması ve o mecliste yüce Tanrı tarafından göreve atanmaları ile ilgili örnek için bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.17-18.

106. Widengren, *The Ascension*, ss.7-8. M. Eliade, İslam, Yahudilik, Gnostik dinler ve diğer çeşitli geleneklerde yer alan yükseliş (miraç) motifinin kaynağının Enmeduranki ile ilgili bu Eski Mezopotamya geleneği olduğunu iddia eder. Bkn. Eliade, *A History of Religion Idea*, c.3, s.70.

107. Widengren, *The Ascension*, ss.13-14.

108. Widengren, *The Ascension*, s.29.

fikri ile çeşitli Yahudi literatüründe mevcut olan Musa'nın on emri içeren kutsal tabletleri semavî âlemden getirdiği düşüncesi arasındaki benzerlik dikkat çekicidir.

Eski Mezopotamya'ya ait metinlerde (Sümerce ve Akadca kitabelerde) Mezopotamya krallarından "gönderilen kişi" olarak bahsedilir. Bu lakap onların Tanrı tarafından gönderildiği ya da görevlendirildiği inancıyla uyum içerisinde-¹⁰⁹ dir. Krallar için kullanılan bu lakabı yukarıda verdiğimiz örnekler ışığında düşündüğümüzde, kralların tanrısal âleme yükselip orada göreve atandıktan ve bazı kutsal öğreti, sır ve hikmetleri aldıktan sonra, bu misyonlarını yerine getirmek üzere yeryüzüne gönderildikleri anlaşılmaktadır.

Başta G. Widengren olmak üzere bazı araştırmacılar Eski Mezopotamya geleneğinde mevcut olan bu yükseliş tasavvurunun sonradan Yahudi, Hristiyan ve diğer bazı kültürlerdeki miraç tasavvurlarını etkilediği görüşündedir.¹¹⁰

B- Eski Yunan

Eski Yunan geleneğinde yeryüzü yaşantılarının belirli bir kesitinde bazı kişilerin doğaüstü âlemlere doğru ruhsal bir seyahat gerçekleştirdiklerine dair çeşitli tasavvurlar bulunmaktadır. Bunlardan en dikkat çekici olanı Eski Yunan'ın hekim-rahipleri (medicinemen) olan *Iatromantis* 'lerle ilgili olan tasavvurdur. Eski Yunan'da iatromantislerin Kuzey'in sırlı ülkesi Hyperbonea'da yaşayan bir ilah olan Apollo ile ilişkili olduklarına inanılırdı. Samos'lu Pythagoras ve Acragas'lı Empedocles gibi seçkin kişiler iatromantis gurubuna dahillerdi. Eski Yunan kaynaklarına göre Abaris, Aristetas, Epimenides ve Hermotimos gibi iatromantislerin en çarpıcı

109. Widengren, *The Ascension*, ss.20-21.

110. Widengren, *The Ascension*, s.39; Culianu, age. ss.435-436.

özelliklerinden birisi zaman zaman ruhsal olarak tanrısal âleme seyahat edebilmeleri idi. Bunlar tanrılarla sohbet etmek, dünyayı bir bütün olarak tanrısal âlemden gözlemlemek ya da herhangi bir sorunla ilgili cevabı araştırmak gayesiyle ruhsal olarak bedenlerinden ve yeryüzünden ayrılıp ilâhî âlemlere yükselirlerdi. Yükseliş genellikle uçuş şeklinde gerçekleşirdi. Yükseliş öncesi aşırı vecd ve katalepsi hallerine ulaşırlardı. Ruh göksel seyahatini tamamlayıp tekrar yeryüzüne ve bedene dönünceye kadar beden katalepsi halinde kalırdı.¹¹¹

Yükseliş tecrübesini yaşayan iatromantisler yeryüzüne dönüşlerinde ilâhî âleme seyahat esnasında edindikleri bilgi ve tecrübelerini anlatırlardı. Mitolojiye göre iatromantislerin ruhları miraç için bedenlerinden ayrıldıklarında miraç sonrası kimi zaman olumsuz bazı durumlar da yaşanırdı. Örneğin iatromantis olan Hermodimus bir seferinde ruhsal olarak doğaüstü âleme yükseldiğinde bedeni yeryüzünde katalepsi halinde kalmıştı. Hermodimus'un karısı ona kızıp, katalepsi halindeki vücudunu düşmanlarına teslim eder; düşmanları da onu yakarlar. Miraç sonrası Hermodimus'un ruhu yeryüzüne döndüğünde vücudunu bulamaz ve sığınaksız bir şekilde başıboş kalır.¹¹²

Eski Yunan geleneğine göre iatromantisler dışında bazı seçkin kişiler de ruhsal olarak ilâhî âlemlere yükselip, orada bazı sır ve hikmetlere nail olabilirler.¹¹³ Bunlar genellikle kahramanlardır. Örneğin Timarch'ın ruhu bedeninden ayrılarak doğaüstü âleme yükselir ve orada Hades'i ziyaret eder. Yine mitolojiye göre Ardiaeus başını bir yere çarpıp düştüğünde öldü sanılır; ancak o gömüleceği zaman uyanır. Bu süre zarfında o, ilâhî âlemden ruhların yargılanıp cezalandırılma-

111. Bkn. Culianu, age, s.436.

112. Culianu, age, s.436.

113. Leeuw, age, s.348.

larını müşahede etmiştir.¹¹⁴

C- Yahudi Geleneği

Yahudi geleneğinde, özellikle son dönem Yahudi literatüründe miraç tasavvurları oldukça önemli bir yer teşkil eder. Yahudi literatürü içerisinde yer alan çeşitli metinlerde Musa, İbrahim ve İshaya (İsaiah) gibi peygamberlerin yanı sıra diğer bazı tarihsel şahsiyetlerin de yeryüzünden ilâhî âlemlere yükseldikleri fikri işlenir. Yahudi geleneğinde yer alan hemen hemen bütün konularda olduğu gibi bu konuda da geleneksel yaklaşımların temel hareket noktasını Eski Ahit'te yer alan ve yükselişle ilişkili olarak değerlendirilen çeşitli ifadeler oluşturur. Örneğin Eski Ahit'te yer alan Musa'nın vahiy almak üzere Tanrı'yla dağda buluşması (Çıkış 24:15vd), vefatında Musa'nın gizli gömülüşü (Tesniye 34:6), İlyas'ın (Elijah) hortumlar arasında ilâhî âlemlere yükselişi (2 Krallar 2:11) ve diğer bazı ifadeler (Tekvin 5:24, 28:10-14; Ezakiel 2:9, 3:2) sonraki kaynaklarda yer alan miraç tasavvurlarına ve bu konulardaki diğer değerlendirmelere kaynak teşkil etmiştir. Ayrıca genelde Eski Ahit'te zikredilen peygamberlerin, ilâhî mesajı veya ilâhî mesajı içeren tabletleri almak üzere Tanrı'nın huzuruna vardıkları ve orada bu mesajı insanlara iletmekle görevlendirildikleri inancı da¹¹⁵ sonraki kaynaklarda yer alan miraç tasavvurlarına kaynaklık teşkil eden unsurlar arasındadır. Zira ilâhî mesajın, kitabın ya da tabletlerin alınması Yahudi literatürüne göre miraç tecrübesini yaşayan kişilerin miraca çıkışlarının temel nedenlerinden birisidir.

114. Culianu, age, s.437.

115. Bkn. Widengren, *The Ascension*, s.33.

Yahudi literatüründe önem sırasına göre miraç tecrübesini geçiren kişilerin başında Hz. Musa gelir. Eski Ahit'e göre Hz. Musa Tanrı'dan vahiy almak üzere Sina dağına çıkar. Musa'nın vahiy alışı esnasında halk dağın eteğinde, ihtiyarlar dağın üzerinde bir yerlerde dururlar; Musa ise dağın zirvesindedir. "Bulut dağı kaplarken, böylece Musa dağa çıktı. Ve Yahova'nın izzeti Sina dağı üzerinde duruyordu; bulut onu altı gün boyunca örtmeyi sürdürdü. Yedinci günde bulutun içinden Musa'yı çağırdı. İsrailoğullarının gözünde Yahova'nın izzetinin görünüşü, dağın zirvesinde yok edici, yiyip bitirici bir ateş gibiydi. Sonra Musa bulutun içerisine girdi ve dağa çıktı. Musa dağda kırk gün kırk gece kaldı."¹¹⁶

Burada Musa'nın vahiy almak üzere Tanrı'yla buluşması, Sina Dağı'nda, yani yeryüzünde cereyan eden bir olaydır. Bu ifadede Musa'nın yeryüzünden ayrılarak, semaya yükselmesi motifi söz konusu değildir. Ancak sonraki dönem Yahudi geleneğinde Musa'nın bu çıkışı yedi kat semavî âlemlere yükselmek şeklinde yorumlanmıştır.¹¹⁷

Sonraki dönem İbranca (Neo-Hebraic) metinlere göre Musa ilâhî âlemde Tanrı'yla buluşmak üzere yaptığı yolculuğunda sırasıyla yedi semavî âlemi geçer ve en üst âlemde (yedinci âlemde) Tanrı'yla karşılaşır. Tanrı, Musa'ya ilâhî hukuku içeren tabletleri verir ve ona şöyle seslenir:

"Musa, kulum! ... Seni yedi semaya yükselttim; hazinelerimi gösterdim ve sana hukukumu verdim."¹¹⁸

Musa'nın miraca çıkarılışındaki temel gaye, ona ilâhî öğretileri ihtiva eden tabletlerin verilmesidir. Ayrıca yukarıdaki alıntıda vurgulandığı gibi Musa'ya diğer insanların gö-

116. Çıkış 24:15-18.

117. sser, age, s.178.

118. Widengren, *The Ascension*, s.40.

remeyeceği bir takım hazineler (sırlar ve hikmetler) de gösterilir. Gösterilen şeylerden birisi cennette Hayat Ağacı'nın altından akan nehirdir.

"Sonra Musa bakar ve Hayat Ağacı'nın altından fışkıran ve dört kola ayrılan bir Hayat Suyu görür. O, izzet tahtının altından çıkar. Bu dört kol cenneti bir ucundan diğerine sarar. Ve her tahtın altında dört nehir akar. Bunlardan birincisi bal, ikincisi süt, üçüncüsü şarap ve dördüncüsü saf balsamdır. Bunların hepsi tahtlar üzerinde oturan iyi kişilerin ayakları altından geçip gider."¹¹⁹

Musa'nın cennette gördüğü bu nehirlerle ilgili bir başka rivayette ise bunların yağ, balsam, şarap ve bal nehirleri olduğu ifade edilir.¹²⁰

Samaritan literatüründe de Musa'nın ilâhî hukuk tabletlerini almak üzere yedi kat semaya yükseldiği belirtilir. *Marqa* ilâhîlerine göre Musa, Tanrı'dan gelen emirle yedi kat semaya çıkar. Musa, orada meleklerin çadırında ikamet eder; onların banyosunda yıkanır ve sofrasında oturarak verdikleri ekmeği yer. Sonra Musa büyük bir tahta oturarak Tanrı'nın vahyettiği kutsal emirleri yazar.¹²¹ Bir başka rivayete göre ise Tanrı hal, hazırda yazılı durumda olan tabletleri Musa'ya verir.¹²² Böylelikle ilâhî mesajı alıp çeşitli sır ve hikmetleri müşahade ettikten sonra Musa yeryüzüne, halkının arasına geri döner.

Sonraki dönem Yahudi literatüründe miraç tecrübesi yaşadığı vurgulanan bir diğer önemli şahsiyet Enoch (Henoch), yani Hz. İdris'tir. Kitabı Mukaddes'te yer alan bir ifadede İdris'le ilgili şöyle denilir:

"...ve İdris Tanrı'yla yürüdü ve gözden kayboldu; zira onu Tanrı

119. Widengren, *The Ascension*, ss.40-41 (n.2).

120. Widengren, *The Ascension*, ss.40-41 (n.2).

121. Widengren, *The Ascension*, s.46; Isser, age, s.178.

122. Widengren, *The Ascension*, s.47.

aldı.¹²³

Sonraki devirlerde İdris'le ilgili olarak kâleme alınan *Book of Enoch* (İdris'in Kitabı) ve *Secrets of Enoch* (İdris'in Sırları) gibi kaynaklarda Eski Ahit'te yer alan bu ifadeden hareketle, İdris'in ilâhî öğretileri almak üzere semaya yükseltildiği görüşü işlenir. Bu geleneğe göre İdris, semaya yükseliş olayı sonrası otuz gün yeryüzünde yaşamış ve sonra melekler onu yeryüzünden alıp tekrar en üst semavî âleme götürmüşlerdir. Orada o, yüce Tanrı tarafından kabul edilmiştir.¹²⁴ Bu tasavvura göre İdris'in semada, sonradan yükselecek olan kişilere klavuzluk etme görevini yerine getiren melek Metatron haline dönüştüğü ifade edilir.¹²⁵

Görüldüğü gibi İdris'in iki kez semaya yükselme olayını yaşadığına inanılmaktadır. Bunlardan ilki bir çeşit miraç motifi olarak görülen, İdris'in ilâhî âlemlere yükseltilmesi, ilâhî mesajı alması ve sonra yeryüzüne dönmesi şeklindeki tasavvurdur. İkincisi ise yeryüzü yaşantısının sonunda ölmeden ilâhî âleme çıkarılması ve orada melek Metatron haline gelmesidir.

Yahudi geleneğine göre ilâhî âlemlere yükselen bir diğer tarihî şahsiyet Hz. İbrahim'dir. Apokaliptik eserler arasında yer alan ve M.S I. yüzyılın sonlarına doğru Filistin bölgesinde yazılan *Apocalypse of Abraham*'a göre İbrahim, melek Yahoel tarafından semavî bir arabayla bir bulut içerisinde ilâhî âlemlere çıkartılır. Semavî âlemden yeryüzünü bir bütün olarak gören İbrahim ayrıca ateşle ve nurla kaplı olan ilâhî tahtı müşahade eder. Bundan sonra İbrahim tekrar yeryüzüne

123. Tekvin 5:24.

124. Bernard, J.H., "Assumption and Ascension", in J. Hastings (ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, c.2, s.152. Ayrıca bkn. Leeuw, age, s.349; Widengren, *The Ascension*, ss.37.

125. Isser, age, s.178 (n.42).

getirilir ve bir müddet sonra da vefat eder.¹²⁶

Yahudi literatüründe miraca çıktığı düşünülen bir başka figür ise İsaiah, yani İşaya'dır. Sonraki dönem metinlerinden *The Ascension of Isaiah*'da İşaya'nın yedinci âleme kadar yükseltildiği, orada kendisine çeşitli vizyonlar gösterildiği ve sonra tekrar yeryüzüne gönderildiği ifade edilir.¹²⁷

Sonraki dönem Yahudi literatüründe semaya yükseltildiğine inanılan bir başka kişi ise Levi'dir. *Tastament of Levi*'ye göre Levi, semaya yükselterek orada Tanrı'nın elçisi olarak görevlendirilir. Oradan aldığı ilâhî mesaj ve sırları insanlara tebliğ etmesi için daha sonra tekrar yeryüzüne indirilir.¹²⁸

Ayrıca Eski Ahit'te Elijah (Elias), yani İlyas ile ilgili olarak, "...ve İlyas kasırgalar arasında ilâhî âlemlere yükseldi" (2 Krallar 2:11) ifadesi yer alır. Ancak bu ifadede vurgulanan yükseliş miraç motifi içerisinde değerlendirilebilecek olan bir yükseliş değil, yukarıda ele aldığımız İdris'in son yükselişi gibi ölüm anında ölmeyip semaya yükseltilmedir.¹²⁹ Nitekim Yahudi geleneğine göre İbrahim'in hizmetçisi Eliezar, Ebed-melech, Hiram, Jabez, Asher'in kızı Serah, Ezra ve Baruch gibi Eski Ahid şahsiyetleri de böylesi bir yükselişle semaya alınmışlardır.¹³⁰

Bundan başka Eski Ahit'te Yakub'la ilgili bölümde, Yakub'un rüyasında gördüğü bir olay anlatılır:

"...Ve o rüya görmeye başladı. Ve işte, Tanrı'nın melekleri onunla inip çıkmaktaydılar. Ve işte onun üzerinde Yehova duruyordu. O şöyle dedi: Ben, baban İbrahim'in tanrısı ve İshak'ın tanrısı olan Yehova'yım."¹³¹

126. Bkn. Spencer, age, s.176; Bernard, age, s.151.

127. Bernard, age, s.151.

128. Bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.35-36.

129. Bkn. Fohrer, G., *History of Israelite Religion*, London (1972), s.222.

130. Bernard, age, s.152.

131. Tekvin 28:12-13.

Sonraki dönem Yahudi literatüründe meleksele bir kimliğe büründürülen Yakub'la¹³² ilgili Eski Ahit'in bu ifadelerinde de rüyasında Yakub'un miraçta kullanılan ve yeryüzünden semalara doğru uzanan merdiveni gördüğü, en üst semada Tanrı'yı müşahade edip onunla konuştuğu ve ondan vahiy aldığı vurgulanmaktadır. Tam bir miraç örneği olarak görülmemekle birlikte bu olay, yükseliş motifi açısından dikkate değer niteliktedir.¹³³

Yahudi mistik ekollerinde de semaya yükselerek oradan ilâhî sır ve hikmetleri alabilme arzusu önemli bir amaç olagelmıştır. Çeşitli Yahudi mistiklerin bu amacı gerçekleştirebilme doğrultusunda yeryüzündeki hayatları esnasında ilâhî âlemlere seyahat etme tecrübesini yaşadıklarına inanılır. Örneğin İbranca *Book of Enoch*'da (III. Enoch) bunlardan birisi olan Rabbi İshmael'in en üst semaya kadar yükseldiği anlatılır. Ayrıca Yahudi din alimlerine yazılan eserlerde M.S I. ve II. yüzyıllarda yaşayan dört tane Rabbinin (Yahudi din aliminin) miraca çıktıkları ifade edilmektedir.¹³⁴ Bu kişiler "Merkabah-riders" olarak adlandırılırlar. "Hekaloth literatürü" olarak adlandırılan ve M.S V. ve VI yüzyıllarda edit edilen kitaplar miraca çıkan bu mistiklerin en üst semaya (yedinci âleme) çıkarken geçirdikleri tecrübelerin anlatılmasını konu edinmektedir. Bu literatürde semavî bir merdivenin çıkış aracı olarak kullanıldığı da ifade edilmektedir.¹³⁵ Miraca çıkan bu mistikler, yükseliş öncesi kendilerini ruhsal

132. Bkn. Böhlig, A., "Jacob as an Angel in Gnosticism and Manichaeism", in R.Mcl. Wilson (ed.) *Nag Hammadi and Gnosis* Leiden (1978) ss.123-124.

133. Ayrıca Eski Ahit'te Ezakiel'in de yüce Tanrı tarafından evinden alınarak Kudüs'e götürüldüğü ve kendisine çeşitli vizyonlar gösterildiği ifade edilmektedir. Bkn. Ezakiel 8:1vd.

134. Spencer, age, s.177; Bernard, age, s.151; Leeuw, age, s.347.

135. Spencer, age, s.178; Böwering, age, s.552.

olarak çıkışa hazırlamaya, oruç ve dînî temizlik gibi ibadetleri titizlikle yapmaya ve ilâhî isimleri ard arda sürekli tekrar etmeye özen gösterirlerdi. Nihayet aşkın bir vecd halinde gök tabakalarını (hekaloth) birer birer geçer ve *merkabah*'a, yani ilâhî sırlar ve keşflerin öğrenileceği yer olan Tanrı'nın tahtına ulaşırlardı.¹³⁶

D- Sâbiîlik

Gnostik din anlayışının tipik bir örneğini oluşturan Sâbiîlikte üç çeşit yeryüzünden semavî âlemlere doğru yükseliş tasavvuru bulunmaktadır. Bunlardan ilk ikisi yeryüzü yaşantısı sona erdiğinde beden ve yeryüzü hapishanesinden kurtularak asıl vatanı olan ışık âlemine çıkan ruh ve ruhlara yeryüzünde ilâhî mesajı iletip onlara kılavuzluk yapmak amacıyla yeryüzüne özel olarak indirilen ve sonra tekrar asıl vatanına yükselen kurtarıcı (redeemer ya da mürşid) ile ilgilidir. Başta da değindiğimiz gibi bu iki yükseliş tasavvuru miraç motifi ile ilgili değildir. Öte yandan Sâbiî geleneğinde mevcut olan üçüncü tür yükseliş tasavvuru bir miraç örneğini sergilemektedir. Bu *Ginza*'da yer alan Dinanukht'un yükselişi ya da miracı tasavvurudur.

Sâbiîlerin en önemli kutsal kitabı olan *Ginza*'nın altıncı bölümü "Dinanukht'un Kitabı" başlığını taşır.¹³⁷ Bu bölümün ana konusu Dinanukht'un ilâhî âlemlere yaptığı seyahatiyle ilgilidir. İsmi, sözlük anlamı itibarıyla "din doğrultusunda konuşan" anlamına gelen Dinanukht, mitolojik bir şahsiyettir.¹³⁸ Dinanukht sulak bir yerde oturmuş kendi kendisine dü-

136. Spencer, age, s.178.

137. Bkn. Ek 2.

138. Drower-Macuch, *A Mandaic Dictionary*, s.108. Ayrıca bkn. Buckley, J.J., "Two Female Gnostic Revealers", HR, 19, 1980, ss.260-262.

şünürken bir başka mitolojik figür olan Disai gelir ve ona Hayat (Tanrı), doğruluk, ışık, aydınlık, gerçek, yanlış, karanlık ve yıkımın mevcudiyetinden bahseder. Bunun üzerine Sâbiî doktriniyle yakından ilgili bütün bu hayati kavramlar konusunda Dinanukht'un zihninde çeşitli sorular oluşur. Sonunda o uykuya dalar. Kendisine ilâhî elçi Din Milik Uthra gelerek onu alır ve fizikötesi âlemlere doğru ruhsal bir yolculuğa çıkarır.¹³⁹ Dinanukht rüzgarlar, fırtınalar ve merdivenlerle semavî âlemlere taşınır. Din Milik Uthra onu öncelikle yedi gezegenden geçirir.¹⁴⁰ Yedi gezegeni geçtikten sonra Dinanukht ilâhî ışık âlemine ulaşır; burada ışık âleminde ikamet eden ruhları, geçmiş ve gelecek nesilleri ve ışık âlemindeki türlü nimetleri görür. O, ayrıca yeryüzünden nihai kurtuluşunda, burada kavuşacağı kendi mekanını da görme ve öğrenme fırsatı bulur. Bundan başka Dinanukht yeryüzündeyken zihnini meşgul eden hayat, gerçek bilgi, iyilik, ışık, kötülük ve karanlıkla ilgili bütün sorunlarını çözme ve problemlerine cevap bulma imkanını elde eder. Hayat, yani yüce Tanrı ve gerçek bilgi ile ilgili hakikati öğrenir.

Bütün bunlardan sonra o, tekrar yeryüzüne dönmek ve burada görüp öğrendiği ve aldığı ilâhî mesajı ve öğretileri insanlara tebliğ etmekle görevlendirilir. Dinanukht ilk anda buna razı olmaz ve o "bu âlemde toz yemeyi yeryüzüne dönmeye tercih ederim" diyerek orada kalmak ister. Ancak ilâhî elçi onun yeryüzüne inmesi, orada hayatının sonuna kadar ilâhî mesajı insanlara tebliğ edip öğretmesi gereği üzerinde ısrar eder. Ayrıca ilâhî elçi ona, yeryüzündeki hayatını tamamladı-

139. *Ginza*, ss.206-208.

140. *Ginza*, ss.208-209. Bu yedi gezegen Sâbiî inancına göre yeryüzünü çepeçevre kuşatmış durumda olan ve yeryüzünden ruhların ayrılmalarını engellemeye çalışan kötü gözetleme istasyonlarıdır. Bkn. Rudolph, K., *Mandaeism*, Leiden (1978), s.15.

ğında tekrar bu âleme döneceği müjdesini de verir.¹⁴¹

Bunun üzerine Dinanukht tekrar yeryüzüne döner. Bu vizyonu tamamlayıp gözlerini açtığına başucunda dost ve akrabalarının öldü sanarak kendisi için ağlamakta olduklarını görür. Sonra o, ayağa kalkarak miraçta almış olduğu ilâhî mesajlar doğrultusunda insanları doğruya yönlendirmeye çalışır.¹⁴²

Ginza'daki bu bölüme göre Dinanukht yeryüzündeki hayatını tamamladığında onun ruhu ölü bedeninden ve yeryüzünden ayrılarak önceden miraç tecrübesi esnasında görmüş olduğu ışık âlemindeki mekanına tekrar yükselir. Ancak bu kez orada sürekli kalacaktır.¹⁴³

E- Hermetisizm

Eski Mısır geleneğiyle Eski Yunan felsefesi ve mitolojisi temeline dayalı olan Hermetik literatürde ilâhî âleme yükselecek, oradan alınan kutsal öğretilerin insanlara aktarılması tasavvuru önemli bir yer tutmaktadır. Bu literatürde göze çarpan şey, göğe yükselme ile yeraltı âlemine inmenin özdeşleştirilmiş olmasıdır.¹⁴⁴ Yani Hermetik gelenekte tanrısal âlem yeraltı âlemiyle özdeşleştirilmekte; dolayısıyla ilâhî mesaj almak üzere tanrısal âleme seyahat eden kişiler göğe çıkmak yerine yeraltına inmektedirler. Hermetik literatürde bulunan mitolojik hikayelerde yeraltının karanlık koridorlarına inişler oralarda kutsal öğretileri ihtiva eden bir kitabın aranması motifi sık sık konu edilir. Örneğin bu literatürde bazen tanrısal bir güç, bazen da Tanrı'dan mesaj getiren bir elçi ola-

141. *Ginza*, ss.210-211.

142. *Ginza*, s.211.

143. *Ginza*, s.212.

144. Widengren, *The Ascension*, s.80.

rak düşünölen Hermes Trismegistus'un tanrısal âleme seyahat ederek orada yeryüzü ve göklerin sırlarını ihtiva eden vahiy-leri aldığı ve sonra yeryüzüne dönerek bunları insanlara tebliğ ettiği anlatılır.¹⁴⁵

Yine Hermetik literatürde yer alan *Krates Kitabı*'nda ise Krates'in tanrısal âleme yaptığı seyahat ile orada elinde kut-sal tabletleri tutan tanrı Hermes'i görmesi ele alınır.¹⁴⁶

F- İran Geleneği

Eski İran dînî geleneğinde de semavî âlemlere yükselme tasavvuru yer almaktadır. Mitraizmde tanrısal âleme yükseliş merasimi rahipliğe giriş töreninin en önemli kısmını oluşturur. Bu yükseliş sembolik bir törenle ifade edilir. Bunun için her bir basamağı ayrı bir metalden yapılmış olan yedi basamaklı bir merdiven hazırlanır. Rahip adayları bu merdivenin basamaklarını tören esnasında birer birer çıkar. Bu basamaklardan her biri bir gezegen âlemini temsil etmektedir.¹⁴⁷ Rahip adayı bu yedi basamağın hepsini çıktığında yedi kat semavî âlemden geçmiş ve nihayet sekizinci âleme ulaşmış sayılır.

Mitra geleneğinde merdivene çıkma ile sembolize edilen bu yükseliş tasavvurunda rahip adaylarının tören esnasında bu çıkışı ruhsal olarak gerçekleştirdiklerine inanılmaktadır. Yedi kat semavî âlemden geçerek tanrısal âleme ulaşma tarzındaki bu seyahati yeryüzündeki hayatının sonunda her ruhun gerçekleştireceğine de inanılmaktadır.¹⁴⁸

Rahip adaylarının göğe yükselişiyle ilgili Mitraizmdeki bu tasavvurun dışında Nag Hammadi literatürü içerisinde yer

145. Widengren, *The Ascension*, s.84.

146. Widengren, *The Ascension*, ss.81-82.

147. Bkn. Eliade, *Patterns*, s.104; Spencer, age, s.155; Leeuw, age, s.349.

148. Spencer, age, s.155; Leeuw, age, s.349.

alan bir metinde Zerdüşt'ün fizikötesi âleme yaptığı bir seyahatinden de bahsedilmektedir. Gnostik literatür arasında yer alan ve *Zostrianos* başlığını taşıyan bu metin, mitolojik dünya görüşünün Platonik düşünceye dayalı olarak yorumlanmasıyla ilgilidir.¹⁴⁹ Metne göre *Zostrianos* (Zerdüşt) çölde, kainat ve kainatla ilgili güçler konusunda düşünce kargaşaları içerisinde dolaşıp dururken kendisine bir melek gelir ve onu zihinsel çelişkilerinden ve kargaşalardan kurtarmak amacıyla fizikötesi âlemlere doğru ruhsal bir seyahate çıkarır.¹⁵⁰ Zerdüşt'ün, "yüce ışık bilgisinin meleği" adını verdiği bu melek ona bir çocuk suretinde görünür. Melek, Zerdüşt'e "Ey Zerdüşt! Yücelerde olan ebedî varlıklardan habersizmiş gibi neden böyle aklını kaybetmiş durumdasın? ... Gel ve (semavî âlemlerin) her birini geç" der.¹⁵¹ Sonra Zerdüşt meleklerle birlikte bir ışık bulutu içerisinde gök tabakalarına doğru ruhsal bir seyahate başlar. Zerdüşt birer birer semavî âlemleri geçer ve her birinde yeryüzündeyken zihnini meşgul eden ve kendisini karmaşaya sürükleyen sorulara çeşitli cevaplar bulur.¹⁵² Bu seyahati sırasında Zerdüşt, ayrıca semavî âlemlerde vafatiz olunur; daha önceden buraya çıkmış olan çeşitli ruhlarla karşılaşır ve onlar tarafından kutsanır. Böylelikle o, kendi deyimıyla "adeta melekleşir".¹⁵³ Zerdüşt'ün semavî âlemlere doğru yaptığı bu seyahat tamamlandığında, tekrar yeryüzüne döner. Bu seyahatten dönüşünde o, tıpkı uykudan uyanan bir kişi gibi uyanır. Zerdüşt, kendisinden sonra yaşayacak olan seçkin kişilere bırakmak üzere ilâhî âlemde almış olduğu hikmet ve sırları üç tablet halinde yazar. Onun geçirdiği bu

149. "Zostrianos", s.402.

150. "Zostrianos", ss.403-404.

151. "Zostrianos", s.404.

152. "Zostrianos", ss.405-429.

153. "Zostrianos", s.405.

tecrübeyi hiç kimse anlayamamıştır.¹⁵⁴

G- Hind Geleneği

Tanrısal âleme yükseliş tasavvuru Hindistan'a ait çeşitli dîni geleneklerde de görülür. Brahmanlar tarafından düzenlenen kurban törenlerinde sembolik olarak semavî âlemlere yükselme merasimleri yapılır. *Durohana* adı verilen kurban törenlerinde rahip, özel olarak hazırlanan bir ağaca çıkmak suretiyle göğe çıkış merasimini sembolik olarak yerine getirmiş olur. Bu tören için özel bir ağaç bulunur. Hazırlanan ağaç ya da direk mitolojik kainat ağacını temsil etmektedir. Yaptığı bir konuşmadan sonra rahip, ya tek başına ya da karısıyla birlikte ağaca tırmanmaya başlar. Bu iş için bazen bir merdiven de kullanır. Ağacın tepesine ulaştığında eliyle tepeye dokunur ve ellerini bir kuşun kanatları gibi iki yanına açarak "Ben göğe ulaştım, ölümsüz oldum" diye bağırır.¹⁵⁵ Açıkça görüldüğü gibi bu törende ağacın tepesine çıkarak oraya dokunmak en üst tanrısal âleme ulaşmayı göstermektedir. Göğe yani tanrısal âleme çıkışı sembolize eden ağaca tırmanma motifine Brahman metinlerindeki tasvirlerde sıkça rastlanır.¹⁵⁶

Buddha'nın doğum efsaneleriyle ilgili Buddhist metinlerde de semavî âlemlere seyahat tasavvuruna rastlanmaktadır. Bir metinde şu ifadeler bulunur:

"Bodisatva ayaklarını yere koydu, kuzeye döndü ve yedi adım attı. Beyaz bir şemsiye ile korundu. O, tüm âlemi gözetledi, baktı ve bir boğa sesiyle şöyle dedi: "Ben âlemde en yükseğim; âlemin en iyisi, en yaşlısıyım. Bu benim son doğumum. İstikbalde yeni hiç bir varlığım

154. "Zostrianos", s.430.

155. Eliade, *Schamanismus*, ss.384-385. Ayrıca bkn. aynı eser, s.131.

156. Eliade, *Schamanismus*, s.385.

olmayacak"¹⁵⁷

M. Eliade bu ifadelerde yer alan Budha'nın yedi adım atışı, tüm âlemi görmesi ve en yücelerde olmasının, onun sembolik olarak yedi gök tabakasını çıkışını ve oradan bütün kainatı kuşbakışı görüşünü anlatmakta olduğu sonucuna ulaşır.¹⁵⁸

Son olarak Yogizmde içe dönük yükseliş motifine rastlanır. Buna göre Yogist ruhî aydınlanmaya ulaşabilmek amacıyla teemmül ve istiğrakla kendi iç âlemlerine doğru bir seyahate çıkar. Semavî âlemleri kendi iç âleminde birer birer geçerek sonunda âlemin gerçekliğiyle ilgili hikmet ve sırlara ulaşır.¹⁵⁹

H- Hristiyanlık

Yeryüzünden tanrısal âleme çıkma ya da yükselme tasavvuru Hristiyanlıkta son derece önemli olan bir motiftir. Hristiyan geleneğinde semavî âleme yükselişle ilgili olarak akla ilk gelen kişi Hz. İsa'dır. Yeni Ahit'e göre Hz. İsa tutuklanıp çarmıha gerilmek suretiyle öldürüldükten sonra tekrar dirilerek mezarından ayrılır ve tanrısal âleme yükselir. Yeni Ahit'te bununla ilgili sıraşıyla şu olaylar zikredilir. İsa'nın gömülmesi sonrası bir gurup kadın İsa'nın mezarını ziyarete giderler (Markos 16:1; Luka 24:10). Mezara yaklaştıklarında mezarın üzerindeki taşın mezardan uzakta olduğunu görürler. Bunun üzerine kadınlardan birisi (Mecdelli Meryem = Mary Magdelena) cesedin çalındığını sanarak durumu havarilere haber vermeye gider (Yuhanna 20:1,2). Diğer kadınlar mezara geldiklerinde bir melek kendilerine İsa'nın kıyam ettiğini ha-

157. Eliade, *Schamanismus*, s.386.

158. Eliade, *Schamanismus*, s.386.

159. Culianu, *age*, s.435.

ber verir (Matta 28:1-7; Markos 16:1-7). Mezarından hem ruh hem de cesediyle kıyam eden İsa gerek kadınlara gerekse havarilere defalarca gözükür. Yeni Ahit'te yer alan ifadelerden onun kıyam sonrası on kez gözüktüğü anlaşılr. Ayrıca Pavlos, Şam yolunda İsa'nın kendisine de özel olarak gözüktüğünü ilave eder (1 Kor. 15:8).

Mezarından bu şekilde kıyam eden İsa havarilerini Zeytin Dağı'na götürür. Zeytin Dağı'nda bir bulut içerisine gire ek semaya yükselir.¹⁶⁰ Yeni Ahit'te yer alan İsa ile ilgili bu yükseliş tasavvuru miraç motifi içerisinde değerlendirilecek bir olay değildir. Zira burada tanrısal bir güç olan İsa Mesih'in yeryüzünde öldürüldükten sonra tekrar kıyam ederek asli mekanı olan ilâhî âleme yükselişi söz konusudur. Bununla birlikte bu tasavvur sonraki dönem Hristiyan geleneğinde mevcut olan diğer yükseliş tasavvurlarına ışık tutmuştur.

Ölümünden sonra İsa'nın haşrı ve yükselmesi tasavvuruna benzer bir tasavvur da İsa'nın annesi Meryem'le ilgili olarak düşünülmüştür. Buna göre bakire Meryem öldükten sonra önce ruhu, daha sonra ise ölü bedeni semaya yükseltilmiştir. Bu şekilde hem ruh hem de beden olarak semaya yükselen Meryem, İsa'nın ikinci kez yeryüzüne "Tanrı'nın Krallığı" dönemini başlatmak üzerine gelişine kadar mezarına dönmeyip semada kalacaktır. Meryem'in yükselişi anısına 15 Ağustos'ta tertiplenen bayram 7. yüzyıldan itibaren Kilise takviminde yer almaktadır.¹⁶¹ Meryem'in vücudunun da göğe çıktığı düşüncesi ise 1950 yılında Katolik Kilise tarafından inanç esasları arasına alınmıştır.¹⁶²

Ayrıca Pavlos Korintoslulara 2. mektubunda üçüncü semaya kadar yükselen ve orada insanın konuşması caiz olma-

160. Luka 24:50, 51; Res. İşleri 1:9-12. Ayrıca bkn. Clark, F., *The Rise of Christianity*, The Open University Press (1974), ss.59-60.

161. Bernard, age, ss.152-153.

162. Goldammer, age, s.247.

yan sırları ve hikmetleri öğrenen bir kişiden bahseder. Pavlos bu kişinin bedeniyle mi yoksa bedensiz olarak mı yükseltildiğini bilmediğini ifade eder.

"Ondört yıl önce Mesih'le birlik içerisinde olan (ona inanan) ve üçüncü semaya kadar götürülen bir adam biliyorum. Onun bedeniyle mi yoksa bedensiz olarak mı (götürüldüğünü) bilmem; Tanrı bilir. ... O, cennete götürüldü ve bir insanın konuşması caiz olmayan söylenmez kutsal sözler işitti."¹⁶³

Hıristiyan geleneğinde muraç motifiyle ilgili en çarpıcı örnek ise Nag Hammadi metinlerinden *The Apocalypse of Paul*'da işlenen Pavlos'un miracı tasavvurudur. *The Apocalypse of Paul* baştan sona Pavlos'un semavî âlemlere yaptığı seyahatiyle ilgilidir.¹⁶⁴ Metin baş taraftan ve kısmen de ortadan eksiktir. Buna göre Pavlos, Kudüs'e doğru giderken yolda küçük çocuk suretinde olan bir melek görür. Aralarında geçen bir konuşmadan sonra melek Pavlos'a özel bir görevle geldiğini ve semavî âlemlere doğru yapacağı seyahatinde kendisine eşlik edeceğini bildirir.¹⁶⁵ Pavlos, öncelikle zihnini toparlamak ve kötü düşünce ve fikirlerden sıyrılmak suretiyle yükseliş için hazırlanır. Daha sonra Jericho dağından semavî âlemlere doğru olan seyahatine başlar. Öncelikle o Kudüs'e gider ve orada bulunan 12 havariyi görür. Havariler kendisini selamlarlar. Kendisi de onlara karşılık verir. Sonra kutsal ruh (melek) onu alıp üçüncü semaya çıkarır; oradan dördüncü semaya geçerler. Pavlos dördüncü semadan yeryüzüne kuşbakışı olarak bakar ve yeryüzündeki her şeyi görür. Ayrıca o

163. 2 Korintoslular 12:2. Ayrıca bkn. Leeuw, age, s.347.

164. Pavlos'un miracıyla ilgili bu metnin tam tercümesi için bkn. Ek-1.

165. *The Apocalypse of Paul* s.257. Bu ifadelerden Pavlos'un bu muraç tecrübesinin, onun Şam yolunda İsa'dan vahiy almasından sonra Kudüs'e giderken yolda gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

havari arkadaşlarını da görür.¹⁶⁶ Bundan başka Pavlos dördüncü semada yeryüzündeki hayatlarından sonra ruhların mezarlarından çıkarılarak yargılanmaları ve kötü ruhların cezalandırılmalarını müşahade eder. Buradaki bir yargılama esnasında yeryüzü hayatında yaptığı kötü amellerini inkar eden bir ruha karşı çeşitli şahitlerin nasıl aleyhte şahitlik yaptıklarını izler.¹⁶⁷ Sonra Pavlos beşinci semanın kapısından içeriye girer. Burada o diğer havari arkadaşlarının da kendisiyle birlikte gittiklerini görür. Beşinci semada elinde demir bir asa tutan bir yüce melek görür. Bunlar ellerindeki kamçılarla ruhları hesap vermeye götürmektedirler. Sonra o, yanındaki melek ve havarilerle birlikte altıncı semaya yükselir. Altıncı semadan yedinci semaya geçer. ve orada tahtı güneşten yedi kat daha parlak olan ışıktan bembeyaz elbiseler giymiş yaşlı bir adam görür. Yaşlı adam, ismiyle hitap ederek ona nereye gittiğini sorar. Pavlos ona, "geldiğim yere gidiyorum" diyerek karşılık verir. Sonra aralarında şu konuşma geçer:

"...Ve yaşlı adam bana karşılık verdi: "Sen neredensin?" Ben şöyle cevap verdim: "Babil'in tutsaklığında tutsak edilen tutsaklığı tutsak etmek için ölümler dünyasına gidiyorum." Yaşlı adam bana şöyle karşılık verdi: "Benden nasıl kurtulacaksın? Bak ve (emrimdeki) prenslikleri ve otoriteleri gör." Bunun üzerine ruh (bana) şöyle dedi: "Ona sendeki işareti ver. O, senin için (kapıyı) açacak." Ve o zaman ben ona işaret verdim. Bunun üzerine o yüzünü aşağıya doğru, kendi yaratıklarına ve kendi otoritesinde olanlara çevirdi."¹⁶⁸

Bundan sonra Pavlos ve ona eşlik eden havariler sırasıyla sekizinci, dokuzuncu ve onuncu semalara çıkarlar.¹⁶⁹

166. "The Apocalypse of Paul", s.258.

167. "The Apocalypse of Paul", s.258.

168. "The Apocalypse of Paul" s.259.

169. "The Apocalypse of Paul" s.259.

Hıristiyan geleneğindeki miraç tasavvuru ile ilgili bir diğ-
er örnek ise onikinci yüzyıldaki bir Hıristiyan keşiş tarafın-
dan yazılan *The Vision of Alberic*'de söz edilen Alberic'in
yükseliş olayıdır. Buna göre on yaşında bir çocukken
Alberic'in ruhu bir güvercin tarafından taşınarak yedi semayı
aşmak suretiyle Tanrı'nın tahtına yükseltilir.¹⁷⁰

170. Culianu, *age*, ss.439-440.

I- Maniheizm

Gnostik geleneğin hakim olduğu Maniheizmde de semavî âlemlere yükseliş tasavvuru oldukça önemlidir. Bunun en önemli nedeni maddi âlemde tutsak olan ruhun ancak tanrısal âleme tekrar yükselmesiyle bu tutsaklıktan kurtulabileceği düşüncesidir. Maniheist düşünceye göre yeryüzü hayatının sonunda, iyi hayat sürmüş bir ruh gezegensel semalar yoluyla ilâhî âleme ulaşırlar. İlâhî âleme ulaşmada ay, güneş ve samanyolu geçilecek olan çeşitli semavî katmanları oluşturur.¹⁷¹

Mani'nin kendisinin de aya kadar yükseldiği ve kendisine tabi olanları gözetlemek için orada beklediği ifade edilir.¹⁷² Ancak bu yükselişlerin hepsi de ölüm sonrası ruhun yükselişi kategorisine girmektedir.

Bunların dışında Maniheist gelenekte miraç motifi içerisinde değerlendirilebilecek yükseliş tasavvurları da mevcuttur. Örneğin bu tasavvurlardan birisi Mani'nin kendisiyle ilgilidir. Tarihçi Mirhond'a göre Mani, resimli eseri Ardahang'ı ilâhî âlemlere yaptığı bir seyahat esnasında elde etmiştir. Rivayete göre Mani tek girişi olan bir mağaranın bulunduğu bir dağa gelir. Mağaranın girişinde taraftarlarına "ben göğe yükseleceğim ve gök mekanlarında kalışım bir yıl sürecek. Bir yıl sonra gökten yeryüzüne gelerek size Tanrı'dan haberler getireceğim" der. Sonra o, mağaraya girerek gözden kaybolur. Bir yıl sonra halk semavî âlemlere yaptığı seyahatinden dönecek olan Mani'yi karşılamak üzere mağaranın girişine koştuğunda orada, elinde Ardahang'ı oluşturan resimli tabloları tutan Mani'yi görür. Mani onlara, "benim peygamberliğimin mucizesi ve delili olarak bunları gökten size getirdim" der. Tarihçi Mirhond bu olayda, aslında Mani'nin mağaraya gizlice bir

171. Gardner, age, s.260.

172. Gardner, age, s.261.

yıllık yiyecek sakladığını, içeride bir yıl boyunca bu resimli kitapları oluşturduğunu ve bir yıl sonra da halka, semavî âlemlerde Tanrı'dan bu kitabı alarak yeryüzüne getirdiğini söylediğini iddia eder.¹⁷³ Ayrıca Köln Mani Kodeksinde bulunan bir ifadede de Mani Tanrı'nın kendisini insanlar arasından çekip çıkardığını ve kendisine âlemlerin sırlarını vahyettiğini söyler.¹⁷⁴

Maniheist metinlerden Köln Kodeksinde çeşitli Kitabı Mukaddes şahsiyetlerinin ilâhî âlemlere yükselişleri ile ilgili bilgiler Apokaliptik eserlerden alıntılar halinde anlatılır. Buna göre örneğin Hz. Adem bir melek tarafından alınarak yüce âlemlere götürülür. O, yeryüzünü ve melekut âlemini geçer; semavî âlemlerde kendisine Tanrı'nın bir çok sırrı vahyedilir.¹⁷⁵ Köln Kodeksine göre semavî âlemlere yükselen bir başka kişi Şit'in oğlu Enüş'tür. Enüş sema, yeryüzü, varlıklar ve var oluşun hedeni gibi konularda düşünerek çölde dolaşırken kendisine bir melek (Yüce Ruh) gelir; onu alarak yüce âlemlere doğru seyahat ettirir. Seyahati esnasında ona pek çok harikulade hal gösterilir. O, bir çok âlemi, melekleri ve bilmediği diğer şeyleri görür. Sonra gizli sır ve öğretiler bronz tabletler üzerine ona yazdırılır. Kendisinden bunları açıklıkla yazması ve diğer insanlara tebliğ etmesi istenir.¹⁷⁶

Şem'in yükselişi de Köln Kodeksinde anlatılmaktadır. Şem, var olan şeylerle ilgili düşünüp dururken aniden kendisine bir melek (Yüce Ruh) gelir ve onu alarak yüce âlemlere çıkarır. En yüce âlemde o, muhteşem bir taht odası görür. Kudretli bir melek bunun yanında dikilmektedir. Onun yüzü güneşten daha parlaktır. Şem, bitkin bir halde yere yığılır. Taht odasından bir ses gelerek onu sağ elinden tutup kaldırır

173. Bkn. Widengren, *Mani und der Manichaismus*, s.110.

174. *The Cologne Mani Codex*, s.51.

175. *The Cologne Mani Codex*, ss.39-41.

176. *The Cologne Mani Codex*, ss.41-43.

ve ona hayat nefesini üfler.¹⁷⁷

Köln Kodeksinde İdris'in semavî âlemlere seyahati de ele alınır. Buna göre İdris, bir seferinde semadan inerek kendisine yaklaşmakta olan bir şey görür. İdris, dualar okumaya ve ağlamaya başlar. Sonra yedi melek semadan inerek önünde dururlar. Korkudan İdris'in dizleri titremekte ve birbirine çarpmaktadır. Meleklerden birisi olan Mikail, inançlı kişilerin ülkesiyle inançsızların ülkesinin nereler olduğunu göstermek üzere kendisine geldiklerini söyler. Sonra melekler İdris'i bir rüzgar arabasına oturtur ve onu semanın sonuna kadar götürürler. İdris çeşitli âlemleri, ölüm ülkesini, karanlık ve ateş âlemlerini geçer. Bunlardan sonra o, muhteşem parlaklık içerisinde olan nur âlemine götürülür. İdris her şeyi dikkatle izler ve meleklerle çeşitli sorular sorar. Meleklerin verdikleri cevapları ise yeryüzünde insanlara tebliğ etmek üzere yazar.¹⁷⁸

Maniheist Köln Kodeksi yazarı ayrıca Yeni Ahit'te bulunan Pavlos'un bazı sözlerinden (Gal. 1:1, 11-12 ve 2 Kor. 12:1-5) yola çıkarak Pavlos'un da üçüncü semaya çıkarıldığı ve cennete götürüldüğünden bahseder. Buna göre Pavlos yükseltildiği bu ilâhî âlemde çeşitli vahiyler almıştır.¹⁷⁹

İ- Çeşitli Kabile Dinleri

Amerika'dan Okyanusya'ya ve Orta Asya'dan Afrika'ya kadar çeşitli kabile dinlerinde de semavî âlemlere yükseliş tasavvurlarının bulunduğu gözlenmektedir. Bu geleneklerde ilâhî âlemlere yükseliş sembolik tarzda ifade edilir ve çoğu zaman rahipliğe atanma ve kurban törenleri gibi çeşitli dîni ayinlerin bir parçasını oluşturur.

177. *The Cologne Mani Codex*, ss.43-45.

178. *The Cologne Mani Codex*, ss.45-47.

179. *The Cologne Mani Codex*, ss.47-49.

Orta Asya Şamanları yıllık olarak düzenledikleri at kurbanı ayinlerinde kurban edilen hayvanların ruhu ile birlikte semavî âlemleri birer birer geçerek sonunda yüce Tanrı Bayülgen'in huzuruna varır ve orada kendisinden kurbanı kabul edip etmediğini öğrenir. Ayrıca bu vesileyle Bayülgen'den yıllık hava durumuyla ilgili bilgiler de alırlar. Bu kurban töreni iki veya üç gece sürer. Kurban edilmek için beyaz bir at seçilir. Rahip, öncelikle kurban edilecek atın ruhunu yakalama merasimi yapar. Davul çalmak, duman tütürmek ve ilâhî okumak bunun için vazgeçilmez şeylerdir. Kurban sonrası o, gökkuşu Merkyut'u ilâhîlerle davet eder ve sağ omuzuna oturmasını ister. Bundan sonra rahip kurban edilen atın ruhu ve mitolojik gökkuşu Merkyut ile birlikte semavî âlemlere doğru yükselmeye başlar. Rahip, yükselişi sırasında cereyan eden olayları ve geçirdiği tecrübeleri bütün ayrıntılarıyla kendisini izleyen kişilere bir bir anlatır. Teker teker sekiz semayı geçer. Altıncı semada ayı, yedincisinde ise güneşi tazim eder. Nihayet dokuzuncu semada Tanrı Bayülgen'in huzurunda eğilir ve atın ruhunu ona takdim eder. En sonunda rahip bitkin bir vaziyette yere düşer ve birkaç saniyelik sessizlik sonrası derin bir uykudan uyanır gibi kendine gelir.¹⁸⁰

Şamanlar, zirvesinde yüce Tanrı Bayülgen'in bulunduğu semavî âlemlere seyahat edebildiği gibi, aynı şekilde cehennemî simgeleyen yeraltı âlemlere doğru da seyahat edebilirler. Bu seyahat de yine benzer bir takım törenlerle ifa edilir.¹⁸¹

Orta Asya Şamanları arasında rahipliğe giriş törenleri de ilâhî âleme seyahat etme yesilesi olarak görülür. rahip adayına tecrübeli rahip önce mesleki bilgiler öğretir. Daha sonra sıra semavî âlemlere yükseliş merasimine gelir. Rahip

180. Eliade, *Patterns*, ss.105-106; Eliade, *A History of Religion Idea*, c.3, ss.17-18.

181 . Bkn. Eliade, *A History of Religion Idea*, c.3, ss.18-19.

adayı hocasıyla birlikte semavî âlemlerdeki ruhlar ülkesine doğru bir seyahat yapar.¹⁸²

Şamanlar hastalıklara şifa bulmak ve hastaları iyileştirmek gayesiyle de semavî âlemlere doğru seyahat ederler.¹⁸³

Şaman rahipleri ilâhî âlemlere doğru yaptıkları seyahatlerini özel olarak hazırlanan dokuz budaklı bir ağaca ya da direğe tırmanmakla da sembolize ederler.¹⁸⁴

Kuzey ve Güney Amerika yerlileri rahipliğe atanma törenlerinde sembolik olarak yerine getirilen göksel âlemlere yükseliş merasimine yer verirler. Pomo'da dört gün süren giriş törenlerinde sekiz on metre arası bir yükseklikteki bir ağaca çıkmak suretiyle göğe yükseliş sembolize edilmektedir.¹⁸⁵ Yine Kuzey Amerika'nın Vinnebago kabilesinin inancına göre kabilenin büyücü hekimi çeşitli maceralardan sonra göklere çıkarılmış ve orada yüce Tanrı'yla sohbet etmiştir. Ayrıca o, semavî âlemde ruhlar tarafından denemeye alınmış ve ondan mucizevi özelliklere sahip, hiç yaralanamayan ve öldürülemeyen bir ayıyı öldürmesi istenilmiştir. Bu ayıyı öldürmesi üzerine ona yeniden dirilmenin sırrı öğretilerek tekrar yeryüzüne gönderilmiştir.¹⁸⁶

Güney Amerika yerlilerinden Araukanlarda göğe çıkış yüksek bir dağa çıkmakla sembolize edilir. Rahipliğe giriş töreninde rahip adayının istiğrak halinde göğe çıkarak orada Tanrı'yla karşılaştığı tasavvur edilmektedir. Gökte geçirdiği süre içerisinde ona çeşitli tabiatüstü varlıklar tanıtılır ve hastalıkların tedavi şekillerinin öğretildiğine inanılır. Manesilerin inancına göre ise Tanrı yeryüzüne inerek rahip

182. Findeisen, age, s.69.

183. Eliade, *Patterns*, s.107; Goldammer, age, s.158.

184. Eliade, *Schamanismus*, ss.130, 384.

185. Eliade, *Schamanismus*, s.130.

186. Eliade, *Schamanismus*, s.145.

adayını kendisiyle birlikte semavî âlemlere götürür. Orada kendisine çeşitli sırlar ve hikmetler gösterdikten sonra onu tekrar yeryüzüne getirir.¹⁸⁷

Güney ve Kuzey Amerika yerlilerinin rahipliğe giriş törenlerinde, rahip adayının yükselişi için gerekli olan istiğrak haline ulaşabilmesi gayesiyle ona tütün zehirlenmesi, kulübeye kapatılma veya çeşitli fizikî acı ve işkence halleri uygulanır.¹⁸⁸

Karaib yerlilerinin rahipliğe giriş törenlerinde de göğes çıkma merasimi önemli bir yer tutar. Göğes çıkışı için rahip adayı (pujay) öncelikle ruhsal ve fiziksel olarak hazırlanmalıdır. Ruhsal hazırlanma hocanın derslerini dinleme, sürekli dua ve ibadetle meşgul olma ve kendini bir kulübeye kapatma ile sağlanır. Fiziksel hazırlanma ise, bedeni istiğrak haline sokma çalışmasıdır. Öncelikle tütün tarlasında çalışmakla işe başlanır. Özel olarak hazırlanan tütün suyu içilir ve vücut kırmızı bir sıvı ile ovulur. Zaman zaman gözler baharat suyu ile yıkanır; zira bunun ruhları daha iyi görmeyi sağlayacağına inanılmaktadır. Uzun süren hazırlık döneminde oruç tutulur. Bu arada tütün suyu ve sigara içmeye ve tütün yaprağı çiğnemeye devam edilir. Böylelikle vücut yavaş yavaş zehirlenir ve aday kendinden geçme haline doğru sürüklenir. Bu işlemler yapılırken dansetme ve şarkı söyle gibi şeyler de yapılır. Bu ilk aşamadan sonra rahip adayı ruhsal ve fiziksel olarak göğes çıkışa hazır hale gelir. Rahip adayının hocası çok sayıda halat gerer ve adayın bunların üzerine çıkarak dans etmesini ister. Aday bunu yaptığında bir ata ruhuyla (tukayana) karşılaşır. Ruh onu alarak semavî âlemlere çıkarmaya başlar. Göksel âlemlere dönen merdiven şeklinde tırmanırlar. Birinci semaya geldiğinde rahip adayı bir yerli

187. Eliade, *Schamanismus*, ss.144-145.

188. Eliade, *Schamanismus*, s.135.

köyü görür. Burası iyi kişilerin ikamet ettiği yerdir. Sonra ruhla birlikte hayat ve ölümün dönemecine gelirler. Rahip adayından gecesi olmayan ülkeyle sabahı olmayan ülke arasında seçim yapması istenir. Ayrıca o, ölüm sonrası ruhların kaderlerini görür. Bu arada göğşe çıkış olayını yaşayan kişinin hocası onun vücuduna hasır bastırır ve vücudunu zehirli karıncalara sokturur.¹⁸⁹ Bundan başka rahip adayı halatlar üzerinde kurulmuş bir çadıra oturtulur ve halatlar hızla döndürülür. Halatların dönmesiyle adayın içinde bulunduğu çadır da hızla döner ve bu şekilde adayın gök seyahatleri başlar. Aday bazen da çeşitli uyuşturucu bitkilerle uyuşturulmak suretiyle yükselişe hazırlanır. O, önce içine kötü ruhların girerek kendisini parçaladığını sanar; ancak sonra kendisinin göklere taşındığını hissederek çeşitli olağanüstü haller yaşamaya başlar.¹⁹⁰

Avustralya ve Yeni Zelanda yerlileri arasında da tanrısal âleme yükselme merasimlerine rastlanmaktadır. Örneğin Yeni Zelanda'da Maori rahipleri ölü ruhlarına onuncu semaya kadar refakat ederler. Maori inancına göre onuncu sema tanrıların yaşadıkları mekandır. Bir kişinin ölümünde Maori rahipleri öncelikle ruhun ölü cesetten ayrılmasına yardımcı olur, daha sonra da semavî âlemlere doğru olan yükselişinde ruha eşlik ederler. Bu bir tür yükseliş merasimi ile yapılır. Ölen kişi eğer bir kabile reisi ise rahip bir sopanın ucuna kuş tüyleri yapıştırır ve bunu ilâhiler okuyarak her defasında bi-

189. Eliade, *Schamanismus*, ss.131-133.

190. Eliade, *Schamanismus*, s.134. Karaib yerlileri rahiplerin bir zamanlar çok güçlü olduklarına, diledikleri tanrısal âleme çıkıp inebildiklerine, hatta ruhların geleceklerini ve ölümlerini dahi görebildiklerine inanırlar. Ancak onların inancına göre bir defasında rahibin biri göğşe çıkarak Tanrı'yı tehdit etti; bunun üzerine de Tanrı onların bu özelliklerini ortadan kaldırdı. Dolayısıyla Karaib yerlileri günümüzde ancak belirli ayinleri yaparak istiğrak halinde rahip adaylarının göğşe çıkabileceğine inanırlar. Eliade, *Schamanismus*, s.134.

raz daha yükseğe olmak üzere defalarca havaya fırlatır.¹⁹¹

Avustralya'da Niyalar, rahiplerinin ruhlar tarafından semaya yükseltildiklerine ve orada üç gün kaldıktan sonra tekrar yeryüzüne getirildiklerine inanırlar. Rahipler bu yükselişi bir ağacın tepesine çıkma merasimiyle sembolize ederler.¹⁹²

Yine Avustralya yerlilerinden Monteveylerin rahipliğe giriş törenlerinde de semaya yükselme merasimine yer verilir. Monteveylerin tasavvuruna göre rahip adayları ruhlar tarafından göğe götürülür ve orada ilâhî bir vücuda kavuşurlar. Yükseliş öncesi rahip adayları aşkın bir hale, vecd ve istiğrak haline girerler. Bu şekilde onlar tam bir şüursuzluk haline ulaştıklarında ruhlarının bir kartal (ata ruhu) tarafından alınarak bir kayık içerisinde semavî âlemlere yükseltildiğine inanılır. Semavî âlemlerde onlar ata ruhlarıyla sohbet eder ve onlardan çeşitli hastalıkların şifalarını öğrenirler.¹⁹³

Bundan başka Avustralya ve Yeni Zelanda yerlileri arasında kabile kahramanlarının ya da reislerinin mızrak, ok, gökkuşağı ve benzeri şeyleri kullanarak tanrısal âleme çıktıkları tasavvuruna da rastlanmaktadır.¹⁹⁴

191. Eliade, *Schamanismus*, ss.454-455.

192. Eliade, *Schamanismus*, s.143.

193. Eliade, *Schamanismus*, ss.143-144.

194. Bkn. Eliade, *Patterns*, s.103; Eliade, *Schamanismus*, s.453.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM'DA İSRA VE MİRÂÇ

İslâm'da Hz. Muhammed (s.a.v.)'in semâvî âlemlere seyahati *isra* ve *miraç* kelimeleriyle ifade edilmektedir. Arapça sözlüklerde İsra, "geceleyin yürümek" anlamına gelmektedir.¹⁹⁵ "Yükselmek ve yükseliş" anlamlarına gelen "arece" fiil kökünden türetilmiş ismi alet olan miraç ise merdiven ve asansör için bir isim olarak kullanılmaktadır.¹⁹⁶ Bu nedenle miraç, ölümden sonra ruhların ya da amellerin üzerinde göklere yükseldiği basamak ya da merdiven benzeri bir şey olarak tasav-

195. İbn Manzur, age, c.3, s.2003; Cevheri, *es-Sihah fi'l-Luğa ve Ulûm*, Beyrut (1974) c.1, s.584; Fîrûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed ibn Yakub, *el-Kamus el-Muhit*, Beyrut, (1987) ss.1669-1670.

196. İbn Manzur, age, c.4, s.2870; Cevheri, age, c.2, s.95, Fîrûzâbâdî, age, s.253.

vur edilmiştir.¹⁹⁷

Istılahta isra, Hz. Peygamber'in geceleyin Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götürülmesini; miraç ise Mescid-i Aksa'dan Sidretü'l-Münteha'ya kadar olan yolculuğunu ifade etmektedir.¹⁹⁸ Bu durumda Hz. Peygamber'in miracının iki aşamada gerçekleşmiş olduğu ifade edilebilir. Birinci safha Hz. Muhammed'in Mekke'deki Mescid-i Haram'dan alınarak Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya götürülmesidir. Bu safha isra yani "gece yürüyüşü" olarak isimlendirilir. İkinci safha ise onun Mescid-i Aksa'dan alınarak yedi kat semaya hatta Sidretü'l-Münteha'ya çıkarılmasıdır. Hz. Peygamber'in fizikötesi âlemlere seyahatiyle ilgili bu iki safha sonraki dönemlerde birleştirilmiş; hem gece yürüyüşünü, hem de Hz. Peygamber'in göklere yükseltilişini ifade etmek üzere miraç kelimesi kullanılmış ve bu olayın hatırası müslümanların arasında *Miraç Kandili* adıyla kutlanmaya başlanmıştır.

Miraç kelimesi Kur'an'ı Kerim'de çoğul olarak "zî'l-meâric" yani "yükselme derecelerinin sahibi" anlamında, Allah'ın bir sıfatı olarak kullanılmıştır.¹⁹⁹ İslam alimleri, Allah'ın kendisinden zû'l-meâric vasfıyla bahsetmesinin nedeninin meleklerin Allah'a doğru yükselmeleri olduğunu belirtirler.²⁰⁰

Diğer din ve kültürlerde yaygın olan "ulvî âlemin" semada ya da yedi kat semanın üstünde olduğu inancı İslam literatüründe de görülmektedir. Kur'an'ın beyanına göre Allah yedi kat göğü ve yerden de bir o kadarını yaratmıştır.²⁰¹ Yaratılan bu sema, itaatten çıkan her şeytandan korunmuş-

197. İbn Manzur, age, c.4, s.2870.

198. Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Miraç Gerçeği*, İstanbul (1991), s. 65.

199. Bkn. Mearic (70), 3.

200. İbn Manzur, age, c.4, s.2870.

201. Tahrir (65), 12.

tur.²⁰² Ancak kulak hırsızlığı yapan şeytanlar vardır; onu da parlak bir ateş şulesi kovalamaktadır.²⁰³

Kur'an'ı Kerim incelendiğinde, göklere yükseliş ve oradan emirler hatta kitap almanın ümmî olarak nitelendirilen Arap toplumunda da bilinen bir motif olduğu anlaşılır. Nitekim İsrâ suresinin 93. ayetinde Arap müşrikleri, reddettikleri peygamberi kabul şartı olarak onun göğe çıkmasını hatta oradan, peygamber olduğunu beyan eden bir kitap getirmesini şart koşarlar:

"Yahut altundan bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Mamafih sen bize okuyacağımız bir kitap indirmedikçe sadece göğe çıkmaya da inanmayız... ."

Semavî âlemlere yükselme ile ilgili yaygın inanca işaret eden başka ayetler de mevcuttur. Örneğin müşrikler yerilirken "Yoksa onların (göğe çıkıp meleklerin sözlerini ve onlara vahyedileni) dinleyecekleri bir merdivenleri mi var?"²⁰⁴ denilmektedir. Yine Musa'nın Tanrısına ulaşmak isteyen Firavun vezirine şu çağırışı yapar: "Ey Hâmân! Bana yüksek bir kule yap da o sebeplere erişeyim; yani göklerin yollarına erişeyim de Musa'nın Tanrısına çıkıp bakayım."²⁰⁵ Öte yandan Kur'an'daki bir ifadeye göre üzerinde bulunduğu kıblenin değişmesini arzu eden Hz. Peygamber bu arzusuyla ilgili haberin gelmesini beklerken gözünü semaya doğru dikmektedir.²⁰⁶

202. Saffat (37), 7.

203. Hicr (15), 17-18. Geleneksel inanca göre cin ve şeytanların semaya çıkmaktan ve haber çalmaktan men olunmaları Hz. Peygamber'e peygamberlik verildikten sonra olmuştur. Bkn. Karabulut, Ali Rıza, *Hâtemü'l-Enbiya Hz. Muhammed Aleyhi's-Selam'ın Mucizeleri*, Ankara (1981) ss.108-110.

204. Tur (52), 38.

205. Mü'min (40), 36-37.

206. Bakara (2), 144.

Semada düşünölen ulvî âleme ya da yükselme derecelerinin sahibi olan Allah'a, melekler ve ruh miktarı elli bin yıl olan bir günde çıkabilmektedir.²⁰⁷

Rivayetlerde genel olarak, Hz. Peygamber'in miracının semavî âlemlere, yani yedi kat semaya hatta daha ötelere doğru gerçekleştiği vurgulanır. Hz. Peygamber, semavî âlemlere doğru olan bu seyahatinde gök katlarında çeşitli peygamberlerle karşılaşır. Karşılaştığı bu peygamberlerden bir kısmının Allah'ın katına ölmeden önce yükseltildiğine, diğerlerinin ise öldükten sonra yükseltildiğine inanılmaktadır. Bu doğrultuda bazı İslam alimleri bu peygamberlerin her birinin, hatta bütün peygamberlerin kendilerine ait miraçlarının varlığını kabul ederler.²⁰⁸ Örneğin son devrin araştırmacılarından olan Muhammed Hamidullah, bu düşünceyi savunmakta ve Kur'an'dan çeşitli ayetlerle görüşlerini te'yid etmeye çalışmaktadır.²⁰⁹

Söz konusu peygamberlerden İbrahim hakkında Kur'an'ı Kerim şu açıklamayı yapar: "Böylece biz İbrahim'e kat'i ve kesin surette iman edenlerden olsun diye semaların ve yerin en yüce hükümrانlığını gösterdik."²¹⁰

İbrahim'in miracıyla ilgili görölen bu ayet-i kerimenin yorumunda, Mücahid'den nakledilen bir rivayete göre yedi kat sema İbrahim için açılmış, İbrahim de onlara bakmış; aynı şekilde yedi kat arz onun için açılmış, İbrahim de onlara bakmıştır.²¹¹ Süddi'den gelen rivayete göre ise İbrahim, büyük bir taşın üzerinde durdurulup gökler kendisine açılmış, o da onlara

207. Mearic (70), 3-4.

208. Hamidullah, age, c.1, s.145 (n.253) Ayrıca bkn. Mevdudi, Seyyid Ebul Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed*, (ter. Ahmed Asrar), İst. (1984), c.2, s.547; Miras, Kamil, *Sahihi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*, Ankara (1983), c. 10, s.75.

209. Hamidullah, age, c.1, ss.145-147 (n.253).

210. En'am (6), 75.

211. Taberî, age, c.7, s.245.

bakmış; öyle ki cennetteki kendi yerini görmüştür. Kendisine yerler de açılmış ve yerin en aşağısını görmüştür.²¹² Rivayetlerden de anlaşılacağı gibi, her ne kadar göğe çıkarılmamış olsa bile, İbrahim (a.s.)'ın semavî âlemlerle ilgili çeşitli müşahedelerinin varlığı kabul edilmektedir.²¹³

İdris (a.s.) hakkında Kur'an'ı Kerim'de "Biz kendisini pek yüce bir mevkiye yükselttik"²¹⁴ buyurulmaktadır. Kur'an'daki bu ifadeden hareketle bazıları onun ölmeden önce bu dünyadaki hayatında göğe çıkarıldığını kabul ederken,²¹⁵ bazıları ise onun miracından bahsetmektedir.²¹⁶ Geleneksel inanca göre İdris'in göğe yükselişiyle ilgili olay şu şekilde tasvir edilir:

Azrail İdris (a.s.)'e geldiğinde İdris kendisine:

"Ruhumu kabzetmeye mi geldin?" dedi. Azrail:

"Hayır, sadece seni ziyarete geldim" dedi. İdris:

"Senden bir ricam var: Ruhumu kabzet ki ölüm acısını tadayım" dedi. Azrail, Hak Teala'dan izin talep ederek İdris'in ruhunu kabzetti, sonra yine kalbine geri koydu. ... İdris:

"Senden bir ricam daha var, beni semavâta götür; cenneti ve cehennemi göreyim" dedi. Hak Teala'nın emriyle Azrail, İdris'i göğe çıkardı. İdris (a.s.) Azrail'e:

"Cehenneme gelince Malik'e söyle cehennemi açsın tabakalarını göreyim" dedi. Allah'ın izniyle cehennem açılıp tabakalarına bakınca kendinden geçti. Kendine gelince:

"Bir arzum da cenneti görmektir" dedi. Hak Teala'nın izniyle cenneti gördü. Hurileri Rıdvan'ı, Gılmanı, derecelerini ve yücelikleri görünce çok meinnun oldu. Azrail İdris (a.s.)'e:

"Gel seni makamına geri götürüyüm" dedi. İdris (a.s.):

"Benim buradan çıkmam mümkün değildir. Beni çıkaramazsın.

212. Taberî, age, c.7, s.245,246.

213. Bkn. Razi, Fahreddin, *Mefâihu'l-Gayb*, İstanbul (1307), c.5, s.541, Miras, age, c. 10, s.75.

214. Meryem (19), 57.

215. Taberî, age, c.16, s.96.

216. Bkn. Hamidullah, age, c.1, s.145 (n.253).

Ancak Allah Teala'nın emriyle buradan çıkarım" dedi. Aralarında hükmetmesi için Hak Teala bir melek gönderdi. Azrail durumu anlattı. Melek İdris (a.s.)'e:

"Söylediklerine sen ne diyorsun ?" diye sordu. İdris (a.s.):

"Hak Teala 'Her nefis ölüm şarabını içecektir' buyurdu. Ben de ölüm şarabını içtim. 'Herkes oraya uğrayacaktır' dedi. Ben cehenneme uğrayıp orayı da gördüm. 'Cennette ebedi kalacaklardır, oradan başka yere değiştirilmeyeceklerdir' buyurdu. Ben buradan çıkmam. Ancak Allahu Teala'nın emriyle çıkarım" dedi. Bunun üzerine Hak Teala:

"Ey Azrail! Elini ondan çek! Emrimle cennete girdi. Delillerini de söyledi" buyurdu. Hak Teala İdris (a.s.)'i cennette bıraktı. Onun yüce bir makama çıkarılması bundan ibarettir.²¹⁷

Miraçta Hz. Muhammed'in gördüğü peygamberlerden İdris ve İsa'nın bu dünyadaki hayatlarında, ölmenden önce göğe çıkarıldıkları, yani yükseltildikleri kabul edilmektedir.²¹⁸ Ancak daha önceden de vurguladığımız gibi bu anlamdaki yükseliş bizim araştırma konumuzun dışında kalmaktadır

Bunların dışında kalan Adem, Yahya, Yusuf ve Harun peygamberlerin miracından doğrudan bahsedilmeyip sadece istidlalle çıkarımda bulunulmuştur. Ancak bunun müfessirler arasında pek kabul gördüğünü söylemek mümkün değildir. Musa Peygamberin Araf suresinin 143. ayetinde belirtilen Tur'a çıkışı ise bir yükseliş ya da miraç olarak değerlendirilmemektedir. Ancak az sonra da ele alacağımız gibi Hz. Peygamber'in Mescidi Aksa'ya götürülüşü olayını ifade eden isra ile Hz. Musa'nın Tur'a çıkışı arasında bir benzerlik bulunabilir ya da bir ilişki kurulabilir.²¹⁹

217. Altıparmak, Muhammed İbn Muhammed, *Nûr-u Muhammed (Peygamberler Tarihi)*, sadeleştiren: Sabri Yılmaz, İstanbul, (1985) c.1, ss.222-223.

218. Taberî, age, c.16, s.96.

219. Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Menhec*, Beyrut (1991), c.15, s.15; Havva, Said, *el-Esas fi's-Sünne*, (tr. Heyet) İstanbul (1989), c.1., s.385.

A- İsrâ ve Miraçla İlişkili Görülen Kur'an Ayetleri

Hz. Peygamber'in miracıyla ilişkili görülen ayetlerin başında İsrâ suresinin 1. ayet-i kerimesi gelmektedir:

"Geceleyin kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini bereketli kıldığımız Mescid-i Aksa'ya yürüten Allah eksiklikten uzaktır. O'na ayetlerimizden bazılarını gösterelim diye böyle yaptık. Gerçekten o işitendir, görendir."

Ayeti Kerimede kullanılan "esra" fiilinin mastarı olan *isra*, "gece yürümek" anlamına gelir. Hem bu ayette hem de diğer bazı ayetlerde esra fiilinin leyl, yani "gece" terimiyle birlikte kullanılması dikkat çekicidir.²²⁰

Ayet-i Kerime'de isranın yani gece yürüyüşünün Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya yapıldığı belirtilmiştir. Burada zikredilen Mescid-i Haram'dan neyin kastedildiği konusunda ihtilaf bulunmamakla birlikte, Mescid-i Aksa ile neyin ifade edilmek istendiği konusu tartışılmıştır. Genellikle İslam alimleri Mescid-i Aksa, yani "en uzak mescid" tabiriyle Kudüs'teki Beyti Makdis'in kastolunduğu fikrindedirler.²²¹ Ancak bu terimle Kudüs mescidinin değil, semadaki bir mescidin kastedildiğini ifade edenler olduğu gibi, bunun Mekke'ye 15-20 km yakınlıktaki bir mescid için kullanıldığını ifade edenler de vardır.²²²

Beyti Makdis, Kudüs'te Hz. Davud tarafından planlanan ve Hz. Süleyman tarafından inşa edilen kutsal mabede verilen addır.²²³ M.Ö IX. yüzyılda yapılan bu mukaddes bina M.Ö VI.

220. Bkn.İsrâ (17), 1; Hud (11). 81; Hicr, (15), 65; Duhan, (44), 23.

221. Bkn. İbn Kesir, age, c.5, s.3; Ateş, age, c.5, s.188.

222. Hamidullah, age, c. 1, s.150 (n.254). Ayrıca bkn. Böwering, age, s.552.

223. Beyti Makdis'in yanında (güneydoğu kenarında) bulunan ve şu anda Mescidi Aksa olarak adlandırılan mescid, depremlerde yıkılan Meryem

yüzyılda Babillilerin Kudüs'ü işgali sırasında tamamen yıkılmış ve bölgede yaşayan İsrailoğulları sürgüne gönderilmiştir. Ancak kısa bir müddet sonra M.Ö 538'de Perslerin Babillileri yenmesi üzerine sürgündeki İsrailoğullarına Filistin'e ve Kudüs'e geri dönüş izni verilmiş ve böylelikle yıkılan ilk mabedin temelleri üzerine yeniden bir mabed inşa edilmiştir. Ancak ikinci kez inşa edilen mabed hiç bir zaman ilk mabed kadar şaşıaı olamamıştır. Yapılan ikinci mabed Herod zamanında geliştirilmeye çalışılmış ve bu nedenle bazılarınca "Herod Mabedi" olarak adlandırılmıştır. M.S 70 yılında Romalıların Zelot isyanını bastırarak Kudüs'ü tekrar yerle bir ettikleri dönemde Romalıların gazabından kutsal mabed de nasibini almış ve tamamıyla yıkılmıştır. Mabeden geriye sadece günümüzde "Ağlama Duvarı" diye adlandırılan duvar kalmıştır. Bu mabed bir daha asla inşa edilememiş ve günümüze kadar o vaziyette kalmıştır.²²⁴ Süleyman mabediyle ilgili bu tarihsel verileri dikkate aldığımızda İsra suresinin nazil olduğu dönemde de bu mabedin bir tek duvarı (batı duvarı) haricinde tamamen yıkık bir vaziyette olduğunu anlarız. Öte yandan Kudüs'ün bir çok peygamberin davetinde merkez teşkil etmesi ve Hz. Peygamber'in kible olarak Mescidi

Kilisesinin temelleri üzerine Emevi halifesi Abdulmelik (685-705) tarafından inşa edilmiş ve daha sonra Abbasi halifesi el-Mehdi (775-785) ve Fatımi halifesi ez-Zahir (1021-1036) tarafından geliştirilmiştir. Kudüs'ün fethi sonra şehre gelen Hz. Ömer'in, sonradan bu mescidin inşa edildiği yerde namaz kılmış olduğu ifade edilir. Bkn. Avi-Yonah, M., *The Holy Land*, London (1972), ss.152-166; Buhl, F., "Kudüs", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul (1977), c.6, s.956. Dolayısıyla sonraki dönemlerde yapılan bu mescidin Kur'an'da zikredilen Mescidi Aksa ile bir ilgisinin olmadığı açıktır.

224. Bkn. Charing, D., "Judaism", in W. Cole (ed.), *Comparative Religions. A Modern Textbook*, Blandford Press (1982), ss.66-67; Sinart, N., *The World's Religions*, Cambridge University Press (1989), ss.206-209; Peters, F.E., "Jerusalem", in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, Mac Millan Publ. Co., c.8, s.11.

Haram öncesi Kudüs'e yönelmesi bu şehrin İslam'daki önemine işaret etmektedir. Dolayısıyla kanaatımızca Mescidi Aksa terimi, Kudüs'te dört başı mamur bir bina halinde olan herhangi bir mabedi değil, Hz. Süleyman döneminden itibaren adeta Kudüs'ün simgesi haline gelen ve Kur'an'ın nazil olduğu dönemde harabe halinde bulunan Beyti Makdis'i kasteden bir mekan isimidir.

Hız. Peygamber'in Mescidi Aksa'ya olan bu yolculuğuyla, Hız. Musa'nın Tur seferi²²⁵ arasında bir benzerlik görölmektedir. Zira Allah ayetlerinden bir kısmını göstermek için Hız. Peygamber'i Mescidi Aksa'ya götürmüştür.²²⁶ Tur seferi öncesi Allah, Firavun karşısında Musa'ya yükümlölük verdiğinde de O'na büyük ayetlerinden bazılarını göstermişti. Bu durum ayet-i kerimelerde şöyle dile getirilmektedir.

"Sağ elindeki nedir Ey Musa? (Musa:) 'O benim asamdır, dedi. Ona dayanırım; onunla davalarına yaprak silkelerim; benim ona başka ihtiyaçlarım da var.' Allah: 'Yere at onu Ey Musa!' dedi. Onu hemen yere attı. Bir de ne görsün hızla sürünen bir yılan oldu. Allah buyurdu: 'Al onu, korkma! Biz onu şimdi eski haline sokacağız. Bir de elini koltuğunun altına sok ki bir başka mucize olmak üzere o, kusursuz ve lekesiz bir beyazlıkta çıksın. Ta ki sana en büyük ayetlerimizden bazılarını gösterelim. Firavun'a git. Çünkü o iyice azdı'." ²²⁷

Allah'u Teala'nın Musa'ya büyük ayetlerinden bazılarını göstermesi, O'nu Firavun karşısındaki görevine hazırlamaya yönelik olduğu gibi, İsrâ olayı da, Hız. Peygamber'i büyük bir mücadeleye hazırlama amacını taşımaktaydı. Nitekim Hız. Peygamber bu yolculuğunda Rabbinin ayetlerini görmüş; böylece insanları imana davet etmiş olduğu gayb hakikatlerini

225. Bkn. Meryem (19), 52; Taha (20) , 80; Kasas (28), 46.

226. İsrâ (17), 1.

227. Taha (20), 17-24.

görerek onlara şahitlik eden bir insan sıfatı kazanmıştır.²²⁸
Zira o şahit olarak gönderilmiştir.²²⁹

İslam alimleri ayeti kerimede belirtilen yolculuğun ruh-sal bir yolculuk mu, yoksa ruh ve bedenle yapılan bir yolculuk mu olduğu konusunda da ihtilaf etmişlerdir. Bu konuyu ilerde tartışacağız.

İsra olayıyla ilgili görülen bir başka ayet de isra suresinin 60. ayeti kerimesidir:

"... Sana gösterdiğimiz o ru'ya'yı (temaşayı) ve Kur'an'da lanetlenen ağacı insanlara bir fitne kıldık."²³⁰

İslam alimleri genellikle bu ayetin, aynı surenin başında zikredilen isra olayıyla ilişkili olduğunu düşünmektedirler. Bu doğrultuda onlar söz konusu ayette geçen "sana gösterdiğimiz o ru'ya'yı (temaşayı) insanlara bir fitne (imtihan sebebi) kıldık" ifadesiyle, Mescidi Aksa'ya götürüldüğü gece Rasulullah'a gösterilen ayetlerin kastolunduğu görüşündedirler.²³¹ Genel kanaata göre, bu rüya, surenin başında geçen "*li nuriyechu min âyâtinâ*" ifadesine işaret etmektedir. Zira söz konusu olan olayı duyduklarında müşriklerin iman etmesi bir yana, rivayete göre iman edenlerden bazıları bile irtidat etmişlerdir ki, bu bir fitnedir.²³²

Ayrıca Ümmü Hânî'den rivayet edildiğine göre Hz Peygamber, isra olayını yaşadktan sonra kendisiyle alay eden bir guruba olayı anlattığında, onlar kendisinden delil isterler. Buna karşılık Hz. Peygamber, Beyt-i Makdis'i ve ker-

228. Havva, age, c.1, s.385.

229. Ahzab (33), 45.

230. İsra (17), 60.

231. Buhârî, Menakıbu'l-Ensar, 41; Razi, age, c. 5, s.609; Zehebî, age, c. 1, s.253.

232. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul (1979), c.,5, ss.3185-6.

van kıssasını²³³ anlatır. Bunun üzerine, Velid ibn Muğire: "Bu bir sihirbazdır" der ve Allah Teala da bu ayeti indirir. İbn Münzir de Hasan'dan buna benzer bir rivayeti nakletmiştir.²³⁴

Bu ayette yer alan rüya terimi, İbn Hişam gibi bazı İslam alimlerine göre isra olayının rüya şeklinde gerçekleştiğine bir delil teşkil etmektedir. Zira rüya, genel anlamda "uyku esnasında görülen düşleri" ifade etmektedir.²³⁵ Nitekim Kur'an'ı

233. Olayı Ümmü Hânî şöyle anlatmaktadır: "... Habeşli bir cariyem vardı. Ona, 'Rasulullah'ın ardından git, dinle bak o millete ne söylüyor?' dedim. Rasulullah onların yanına vardığı vakit onlara İsrâ'yı haber verdi. Onlar da hayret ettiler ve dediler ki:

'Ey Muhammed! Bunun delili nedir? Çünkü biz bunun gibisini şimdiye kadar işitmedik.' Hz. Peygamber dedi ki:

'Bunun delili, ben şöyle bir vadide falan oğullarının kafilesine uğradım. Binek hayvanımın hareketi onları ürküttü ve onların bir devesi kaçıp onlardan ayrıldı. Ben o deveyi onlara gösterdim. Ben Şam'a yönelmiş idim Sonra döndüm. Dacinan'da olduğum zaman falan oğullarının kafilesine uğradım; onlar uyuyorlardı. Onların, içinde su olan bir kabı vardı ki üzerine bir şeyle örtmüşlerdi. Ben onun örtüsünü açtım ve içindeki suyu içtim. Sonra olduğu gibi onun üzerine kapadım. Bunun alameti ise onların kafilesi şimdi Beyza'dan, Tenim'in yokuşundan iniyor. O kafilenin önünde boz erkek bir deve vardır. Onun üzerinde biri alacalı diğeri de siyah olan iki çuval vardır.' Ümmü Hânî dedi ki:

"İnsanlar o yokuşa doğru süratle gittiler. İlk rastladıkları o erkek deveydi ki o vasfolunduğu şekildeydi. Onlara su kabını sordular. Onlar da, onu su dolu, üzerine örtük olarak bıraktıklarını; ancak uyandıklarında örülü olmasına rağmen içinde su bulamadıklarını haber verdiler. Diğer iki meseleyi de kervan Mekkeye geldiğinde sordular. Dediler ki:

"Doğru vallahi, anlattığı vadide ürkütüldük. Bizim bir devemiz kaçtı. Bir adamın sesini iştik ki bizi ona çağırıyordu. Nihayet deveyi tuttuk." Bkn. İbn Hişam, c. 2. ss.43-44; Zehebî, age, c.1, s.241; İbn Seyyidinnas, age, c.1, ss.142,143; Kurtubi, age, c.10, s.209.

Bir başka rivayete göre Hz. Peygamber kervanın ne zaman Mekke'ye geleceğini haber vermiş; ancak kervan belirtilen saatte gelmemiştir. Kervanın Hz. Peygamber'in belirttiği saatte gelebilmesi için güneş tutulmuştur. Bkn. Ahmed Zeyni, *es-Siretü'n-Nebeviyye ve'l-Asârü'l-Muhammediyye*, Beyrut (t.y.) c.1, s.146.

234. Zuhayli, age, c.15, s.106.

235. İbn Manzur, age, c.3, s.1540; Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nuzûl*,

Kerim'in başka ayetlerinde de "ru'ya" kelimesi yaygın anlamda rüya, yani uykudayken görülen şeyler anlamında kullanılmaktadır.²³⁶ İsrâ olayını rüya olarak yaşanan bir tecrübe şeklinde değerlendirenler bu görüşlerini daha başka şeylerle de delillendirmeye çalışmaktadırlar. Bu delillerden en önemlileri arasında Hz. Aîşe ve Muaviye gibi sahabelerin, isranın sadık bir rüya olarak cereyan ettiği şeklindeki görüşleri ve peygamberlerin rüyada da vahiy almaları hususu sayılabilir.²³⁷

İleride de ele alacağımız gibi isranın Hz. Peygamber uyanırken ruh ve bedeniyle birlikte gerçekleştiğini kabul eden İslam alimleri çeşitli nedenlerle, isranın sadık bir rüya olduğu görüşünü reddederler. Hz. Aîşe ve Muaviye'nin görüşlerinin zayıf bir noktası olarak, Hz. Peygamber isra olayını yaşadığında Hz. Aîşe'nin henüz küçük bir çocuk, Muaviye'nin ise putperest bir müşrik olduğu vurgulanır.²³⁸

Diğer taraftan isra olayı ile ilgili görülen "sana gösterdiğimiz o rüya" ifadesinde yer alan rüyanın, isra ile ilişkili olmadığı görüşünü savunanlar da vardır. Nitekim bazı İslam alimleri bunun Bedir'de müşriklerin öldürülüp düşeceği yerlerle ilgili olarak Hz. Peygamber'in gördüğü rüya olduğunu söylerken; bazıları da Hudeybiye günü Hz. Peygamber'in Mekke'ye gireceğine dair olan, ya da Beni Ümeyye hakkında gördüğü rüya olduğunu söylemişlerdir.²³⁹

Görüldüğü gibi İsrâ suresinde sadece Mescid-i Aksa'ya ka-

Konya (t.y.), c. 7, s. 199.

236. Bkn.Yusuf (12), 43; Saffat (37), 105; Fetih (48), 27.

237. Kurtubi, Muhammed ibn Ahmed el-Ensârî, *el-Cami li Ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire, (1967), c.10, s.208; Hamidullah, age, c.1, s.153.

238. Taberî, age, c. 15, s. 16.

239. Bkn. Razi, age, c. 5, ss.608-609; Canan, İbrahim, *Kütübü's-Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, (1988), c.4, ss.49-50; Vehbi, Mehmet Vehbi, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulasatü'l-Beyan)*, İstanbul (1976), c. 8, s. 3016-17.

dar olan bir gece yolculuğundan bahsediliyor. Buna karşılık Mescid-i Aksa'dan semaya yükselişi ifade eden bir miraç olayından söz edilmiyor. Hatta surenin ilerisinde geçen ve müşriklerin Hz. Peygamber'e hitabını konu alan şu ayet, bu döneme kadar miracın yani göğe yükselişin gerçekleşmediğini vurguluyor:

"Yahut altından bir evin olmalı, ya da göğe çıkmalısın. Mamafih sen bize (oradan) okuyacağımız bir kitap getirmedikçe senin göğe çıkmana da inanmayız. De ki, "Rabbimin şanı yücedir. Ben sadece elçi olan bir insan değil miyim?"²⁴⁰

İsra suresinin ilgili görülen ayetlerini bir bütün olarak değerlendirildiğimizde, önce Mescid-i Aksa'ya kadar olan bir gece yolculuğundan ve bu yolculuk esnasında gösterilen temâşadan bahsedilmekte sonra da müşriklerin Hz. Peygamber'den göğe çıkmasını istedikleri vurgulanmaktadır. Hatta ayette onların, Hz. Peygamber'in sadece göğe çıkışının da yetmeyeceğini, zira oradan kendilerine okuyacakları bir kitap getirmesi gerektiği hususundaki talepleri dile getirilmektedir.²⁴¹ Dolayısıyla bu yolculuğunda Mescid-i Aksa'ya kadar götürülmüş olan Hz. Peygamber semaya çıkarılmış olsaydı, bunu gizlemeyip, açıkça semaya çıktığını söyleyeceği ve oradan getirdiği şeyleri de tebliğ edeceği düşüncesi hatıra gelmektedir.

Öte yandan müfessirlerin çoğunluğu arşa yani semaya çıkışa, İsra suresinden ziyade, Necm suresinin şu ayetlerinin delalet ettiği fikrindedir:

"Üstün akla sahip olan melek doğruldu. Kendisi yüksek ufukta idi.

240. İsra (17), 93.

241. Abdullah İbn Ümeyye şöyle demiştir: "Ben bakarken sen semaya bir merdiven dayayıp göğe çıkıncaya, hatta durumun senin dediğin gibi olduğuna şahitlik edecek dört meleklerle beraber bir kitap getirmedikçe sana inanmayacağız." Razi, age, c.5, s.660.

Sonra yaklaştı, sarktı. Onunla arasındaki mesafe iki yay kadar hatta daha az kaldı. Kuluna vahyettiğini vahyetti. Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Onun gördüğü üzerinde onunla tartışıyor musunuz? Andolsun onu bir kez daha inerken görmüştü. Sidretü'l-Münteha'da. Ki Cennetü'l-Me'va onun yanındadır. Sidreyi kaplayan kaplamıştı. Göz şaşmadı ve sınırı aşmadı. Andolsun Rabbinin ayetlerinden en büyüğünü gördü.²⁴²

Bu ayetleri iki bölüme ayırmak ve bu iki kısımda iki ayrı olayın ifade edildiğini söylemek mümkündür. İlk olayda Cebrail'in Hz. Peygamber'e gelişi ve Peygamber'in vahiy alışı anlatılır. İkinci olayda ise Hz. Peygamber'in meleği bir kez daha görmüş olduğu vurgulanır ve bu temaşanın Sidretü'l-Münteha'da gerçekleştiği belirtilir.

İfadelerden anlaşıldığı kadarıyla ikinci olay, yani Hz. Peygamber'in meleği Sidre'de görmesi hadisesi, ilk bölümde anlatılan meleğin görülmesi ve vahiy alınması ile ilgili olayı müşriklerin yalanlayıp buna itiraz etmeleri karşısında, Peygamber'in bu durumu gerçekten yaşadığına bir delil olmak üzere zikredilmektedir.

Genellikle müfessirler, yukarda belirttiğimiz ikinci olayın konusu olan Hz. Peygamber'in Sidretü'l-Münteha'da Cebrail'i görmesi olayını miraç ile ilgili görürler.²⁴³ Buna göre Hz. Peygamber miraç tecrübesi esnasında semavî âlemlerde Allah'ın çeşitli büyük ayetlerini müşahade etmiştir. Ona müşahade ettirilen bu ayetler arasında Allah'ın yarattığı şeylerde bulunan çeşitli sırlar ve hikmetler, Sidretü'l-Münteha, Beyt-i Mamur, cennet, cehennem, 600 kanadı olan Cebrail'i aslı suretinde görmesi ve Refref bulunmaktadır.²⁴⁴ Bu müfes-

242. Necm (53), 6-18.

243. Kutub, Seyyid, *Fizılalî'l-Kur'an*, (ter. heyet) Hikmet Yay., İstanbul (1973), c. 14, s. 124; Mehmed Vehbî, Konyalı, *Hulâsât'ül Beyân fî Tefsîr'il Kur'an*, İstanbul (1969), c.14, ss.5629vd.

244. Bkn. Saburî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut (1981), c.3,

sirlerden bazıları Necm suresindeki bu ifadelerin ilk bölümünde zikredilen Cebrail'in inişi ve Hz. Peygamber'e iki yay boyu yaklaşması olayının Peygamber'in ilk vahiy alışı olayına işaret ettiğini ifade ederler.²⁴⁵ Diğer taraftan bazı müfessirler ise ayetlerin ilk bölümünde anlatılan Cebrail'in gelmesi ve Peygamber'in vahiy alması olayının da miraç hadisesiyle ilişkili olduğu fikrindedirler.²⁴⁶ Ayrıca bir gurup müfessir ise hem ilk bölümde hem de ikinci bölümde zikredilen olayların miraçta vuku bulduğunu, yani Peygamber'in meleştiği önce miraca çıkarken sonra da miraçtan dönerken (inerken) gördüğünü ifade ederler.²⁴⁷

Necm suresindeki bu ayetlerin miraç olayına işaret ettiğini belirten ve dolayısıyla bu ayetleri miraçla ilgili yaygın rivayetler doğrultusunda açıklayan görüşler çeşitli güçlüklerle karşı karşıyadır. Söz konusu olan bu güçlükler başlıca birkaç noktada toplanabilir.

1) Her şeyden önce Necm suresi risaletin Mekke döneminin ilk yıllarında nazil olan surelerden biridir. çeşitli rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla bu sure, risaletin 5. yılında nazil olmuştur.²⁴⁸ Diğer taraftan az sonra da ele alacağımız gibi, Hz. Peygamber'in isra ve miraç olayları ise Mekke döneminin sonlarında, büyük ihtimalle Hicretten birbuçuk yıl önce vuku bulmuştur. Nitekim isra olayını zikreden İsra suresi Mekke döneminde nazil olan son surelerden biridir.²⁴⁹ Bu durumda risaletin beşinci yılında nazil olan Necm suresindeki bu ifadelerin, nüzûlünden yaklaşık beş-altı yıl sonra cereyan edecek olan bir olaydan geçmiş bir olay olarak bahsetmesi mümkün değil-

s.274; Elmalılı, age, c.7, s.4588.

245. Kutub, age, c.14, s.123; Mehmed Vehbî, age, c.14, s.5627.

246. Mehmed Vehbî, age, c.14, s.5627.

247.

248. Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an*, 2. Baskı, İstanbul (1991), c.6, ss.7-8.

249. Aynı eser, c.3, s.73.

dir. Bu güçlüğü ortadan kaldıracılamak gayesiyle bazı kişiler, miraçla ilgili görülen bu ayetler olmaksızın Necm suresinin inmiş ve daha sonra sureye bu ayetlerin ilhak edilmiş olmasının ihtimal dahilinde olduğunu ileri sürerler.²⁵⁰

2) Necm suresindeki bu ifadelerin sibakını oluşturan surenin ilk beş ayetinden anlaşıldığı kadarıyla bu ayetler, Hz. Peygamber'in sapıtmış ve azmış olduğunu iddia eden ya da onun vahiy diye kendi hevasından saçmaladığını ileri süren müşriklere karşı durumun böyle olmadığını, onun ancak kendisine vahyedilenleri insanlara ilettiğini ve bu vahyin de güvenilir ve sağlam bir elçi aracılığıyla kendisine iletilildiğini vurgulamak amacını taşımaktadır. Dolayısıyla bu ifadeler tamamıyla, Kur'an'ın Hz. Peygamber'e vahyedilmesi ile ilgilidir. Bu ifadelerde Cebrail'in Hz. Muhammed'e vahiy getirme şekillerinden birisi olan, onun aslı suretiyle Peygamber'e gelmesi durumu anlatılır ve bunun müteaddit defalar vuku bulunduğu vurgulanır. Nitekim çeşitli rivayetlerde de Cebrail'in aslı suretinde Hz. Peygamber'e çeşitli defalar vahiy getirdiği belirtilmektedir.²⁵¹

3) Yukarda belirttiğimiz gibi bazı müfessirler bu ayetlerde zikredilen ilk olayın Hz. Peygamber'in ilk vahiy alışı olayıyla ilgili olduğunu, ikinci olayın ise (yani Peygamber'in meleşti Sidretü'l-Münteha'da görmesi vs) miraç hadisesine delalet ettiğini söylerler. Ancak suredeki ifadelerden anlaşıl-

250. Beyhakî, age, c.2, s.121.

251. Müslim tarafından nakledilen bir hadiste Hz. Aişe şöyle der: "Ümmet içinde Hz. Peygamber'e bu konuda (yani 'onu apaçık bir ufukta görmüştü' (Tekvir, 23) ve 'onu bir kez daha inerken görmüştü' (Necm, 13) ayetleri hakkında) ilk soruyu ben yönelttim. Hz. Peygamber, o Cebrail'dir. Ben onu şu iki defadan başka yaratıldığı şekilde (aslı suretinde) görmedim. Onu semadan inerken vücudunun büyüklüğü yer ile gök arasını kaplamış olarak gördüm, buyurdu." Müslim, iman, 287. Bu rivayette Peygamber'in, Cebrail'i aslı suretinde semavî alemlerde değil, gökten inerken gördüğünü söylemesi de oldukça dikkat çekicidir.

dığı kadarıyla Sidre ve Cennetü'l-Me'va'nın zikredildiği ikinci olay ilk bölümde zikredilen olaydan daha önce gerçekleşmiştir. Bu durumda ikinci bölümde zikredilen hadisenin miraçta gerçekleştiğini ifade etmek, bizi dolaylı olarak, miraç hadisesinin Hz. Peygamber'in ilk vahiy alışı (risaletin başlangıcı) öncesi dönemde vuku bulduğu sonucuna götürür. Bu ise açık bir çelişkidir.²⁵²

4) Necm suresinde yer alan bu ifadelerde zikredilen "Hz. Peygamber'in gördüğü şey", "Sidretü'l-Münteha" ve "Cennetü'l-Me'va" gibi hususların neleri ifade ettiği konusu da oldukça tartışmalıdır.

Bazı müfessirler "Onun gördüğünü gönül yalanlamadı. Onun gördüğü üzerinde onunla tartışıyor musunuz?" ifadelerinde Hz. Muhammed'in gördüğü şeyin Allah'u Teala olduğunu, zira bir rivayette miraç hadisesi sonrası bazılarının "Rabbini gördün mü?" diye sormaları üzerine, Hz. Peygamber'in "O'nu gönlümle gördüm" dediğini belirtirler.²⁵³ Ancak diğer pek çok müfessirin de ifade ettikleri gibi bu ayetlerde Peygamber'in gördüğü şey Cebrail'dir. Bu konuda çeşitli sahabelerden nakledilen pek çok rivayet yanı sıra Necm sureesindeki bu ayetlerin devamında yer alan "Andolsun onu bir kez daha inerken görmüştü" ifadesiyle de bu desteklenmektedir.²⁵⁴ Bu arada ayette belirtilen bu inişin Cebrail'in inişi mi yoksa Hz. Peygamber'in miraçtan dönüşü mü olduğu konusunda da ihtilaf edilmiştir.²⁵⁵

Tartışılan bir başka terim Sidretü'l-Münteha terimidir.

252. İlerde ele alacağımız gibi, bir rivayette miraç olayının risalet öncesi bir dönemde gerçekleştiği ifade edilir. Ancak bu rivayet ravisinden kaynaklanan bir hata nedeniyle kabul edilmemiştir.

253. Mehmed Vehbi, age, c.14, s.5628. Konuyla ilgili hadis rivayetleri için bkn. Müslim, iman, 284, 285.

254. Resulullah'ın gördüğü şeyin Cebrail olduğu konusundaki rivayetlerle ilgili bkn. Müslim, iman, 280-286; Mevdudi, *Tefhim*, c.6, ss.20-23.

255. Bkn.Miras, Kamil, age, c. 10, s. 73-74.

Sidretü'l-Münteha lügatte bir sıra ağacın en sonundaki ağaca atfen kullanılır.²⁵⁶ Sidretü'l-Münteha ile ilgili genellikle kabul edilen görüşe göre o, yeryüzüyle ilişkili olmayıp semavî âlemde bulunan bir mekânı ifade etmektedir. Bazı rivayetlere göre Sidre altı kat semadadır. Yeryüzünden çıkacak şey oraya kadar varır ve orada kabzedilir. Yukarıdan inenler de oraya kadar indirilir ve orada kabzedilir.²⁵⁷

Bir başka görüşe göre ise o, yedi kat semadadır. Mahlukâtın ilmi orada son bulur. O noktadan sonra, Allah'ın bildirdiklerinden başka mahlukatın bilgisinin olmadığı bir gayb âlemi vardır.²⁵⁸

Enes ibn Malik'in miraçla ilgili rivayetinde yedi kat gök zikredildikten sonra "sonra beni Sidre'ye götürdü." ifadesi yer almaktadır. Enes'in hadisine göre Sidretü'l-Münteha, bütün peygamberlerin ve mukarreb meleklerin gidebildikleri son noktadır.²⁵⁹ İbn Abbas'a göre ise Sidre arşın sağındadır.²⁶⁰ Mevkuf olması nedeniyle Sidre'nin altıncı kat semada olduğunu belirten ilk rivayete, yedinci katta olduğunu belirten Enes ibn Malik hadisi tercih edilmiştir.²⁶¹

Bir başka görüşe göre Sidre, Arabistan kirazı denilen nebki ağacıdır.²⁶² Sidretü'l-Münteha ise son ağaçtır ki bu Hira mağarası yakınlarında bulunmaktadır ve Hz. Peygamber ilk defa onun yanında Cebrail'i görmüştür.²⁶³

Sidre konusunda gördüğümüz ihtilaf, ayette Sidre'nin ya-

256. Mevdudi, *Tefhim*, c.6, s.19.

257. Müslim, *İman*, 279; Beyhakî, *age*, c.2, s.122; Tirmizi, *Tefsir*, 54.

258. Havva, *age*, c.1, s.397.

259. Havva, *age*, c.1, s.397.

260. Kurtubi, *age*, c.17, s.96.

261. Havva, *age*, c.1, s.397.

262. Cevheri, *age*, c.1, s.576. Sidre konusunda daha fazla bilgi için bkn. Kurtubi, *age*, c.17, ss.94-96.

263. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul (1988) c.9, ss.110, 111.

nında bulunduğu belirtilen ve lügatte "barınılacak, oturulacak yer" anlamına gelen²⁶⁴ Cennetü'l-Me'va konusunda da sürdürülmüştür. Bir görüşe göre Cennetü'l-Me'va, muttakilerin ya da şehitlerin varacakları cennettir.²⁶⁵ Bir başka görüşe göre ise o, sidre ağacının olduğu yerde bulunan diğerk çeşitli ağaçların oluşturduğu bir bahçedir.²⁶⁶

Görüldüğü gibi Hz. Peygamber'in geceleyin Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmesi şeklinde gerçekleşen isra olayı, Kuran'ı Kerim'de yalnızca İsra suresinin ilk ayetlerinde zikredilmekte, ancak bunun teferruatı hakkında herhangi bir bilgi verilmemektedir. Buna karşılık miraç konusunda ise, Kur'an'da yer alan açık bir ifade yoktur. Yukarıda vurguladığımız gibi İsra suresinde isra olayı zikredildikten sonra, Peygamber'in göğerk çıkması fikrinin aleyhine olan bazı ifadelerin bulunması da ayrıca dikkat çekicidir.

B- İsra ve Miraçla İlgili Rivayetler

Buraya kadar Hz. Muhammed'in isra ve miracıyla ilgili Kur'an'da herhangi bir delilin bulunup bulunmadığı konusu üzerinde durduk. Yukarıda da belirttiğimiz gibi Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili Kur'an'da açık bir ifade yer almaz. Bu nedenle miraçla ilgili tasavvurlar genellikle bu konuyla ilgili olarak nakledilen çeşitli rivayetlere dayanır. Dolayısıyla bu kısımda, bu rivayetler doğrultusunda Hz. Peygamber'in isra ve miracını ele alacağız.

a) Hz. Peygamber'in Miraca Hazırlanması: Diğerk inanç sistemlerinde yer alan çeşitli yükseliş (miraç) tasavvurla-

264. Mevdudi, *Tefhim*, c.6, s.19.

265. Yazır, age, c. 7, s.4581; Kurtubi, age, c.17, s.96.

266. Ateş, age, c.9, s.111.

rında, yükseliş olayını yaşayacak olan kişinin öncelikle bu seyahate hazırlandığını görmüştük. Aynı şekilde miraca çıkarmak istenilen Hz. Peygamber de bazı rivayetlere göre öncelikle ulvî âlemlere çıkışa hazırlanmıştır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber'in miraç olayına hazırlanması bebekliğinden itibaren başlar.

Geleneksel tasavvura göre doğumunu müteakip Hz. Peygamber olağanüstü bazı halleri yaşar ve semavî âlemlere doğru bir seyahat gerçekleştirir. Bu olay annesi Amine'nin ağzından şu şekilde nakledilir:

"... Muhammed (s.a.v.) nihayet dünyaya geldi. Ona baktım, o başını secdeye koydu, ellerini kaldırarak dua ve niyazda bulundu. O esnada gökyüzünden beyaz bir bulut geldi. Onu alıp gitti. Gözümden kaybolup görünmez olunca 'Ona dünyanın her tarafını, bütün doğuyu ve batıyı seyrettirin. Bütün âlem ismiyle, resmiyle ve sıfatlarıyla onu görsün' diyen bir ses işittim. Göz açıp kapanıncaya kadar bir zaman geçtikten sonra bulutu tekrar gördüm. Muhammed sütten beyaz, ipekten yumuşak bir beze sarılmıştı. Evvelkinden daha büyük bir bulut daha geldi. İçinden insan sesi ve at kışnemesi işittim. Bir ses 'ona cinleri ve insanları seyrettirin...' diyordu. Bana görünen bu bulut daha sonra gözden kayboldu."²⁶⁷

Bir başka rivayette "Beyaz bir nur o hazreti alarak gitti... Kısa bir zaman sonra ipek bir beze sarılı vaziyette getirdiler. Eline, biri nübüvvet anahtarı, diğeri nusret anahtarı, ve öbürü de izzet anahtarı olan bir kaç anahtar verdiler."²⁶⁸ Başka bir rivayette de, onun bir taht üzerine konulup bütün mübarek yerleri gezdirildiği belirtilmektedir.²⁶⁹

Hz. Muhammed'in bebekliğindeki harikuladeliklerle ilgili farklı bir haber de onun süt annesi Halime'nin yanınday-

267. Altıparmak, age, c.1, s.413.

268. Altıparmak, age, c.1, ss.413-414.

269. Altıparmak, age, c.1, s.418.

ken göğsünün yarılıp şeytanın nasibi olan parçanın oradan çıkarılmasıyla ilgilidir. Halime'nin anlattığına göre, süt çocuğu Muhammed'le kendi çocukları evin arka tarafında oynarken, kendi çocukları koşarak gelmiş; iki kişinin gelip Muhammed'in göğsünü yardıklarını söylemişler. Bunun üzerine onlar Muhammed'in yanına gitmişler; yanına ulaştıklarında onun ayakta durduğunu ancak yüzünün sararmış olduğunu görmüşler. Bunun üzerine süt labası onu kucağına alarak ne olduğunu sormuş. Çocuk da beyazlar giymiş iki kişinin gelip kendisini yere yatırdıklarını, sonra karnını yarıp içinden bir şey çıkarıp attıklarını söylemiştir.²⁷⁰

Miraca çıkarılmak istendiğinde de Hz. Peygamber'e Cebrail ya da Cebrail'in de içinde bulunduğu üç kişi gelip onu zemzem kuyusunun yanına taşımışlar. Cebrail, onun göğsünden karnının alt kısmına kadar yarıp kalbini ve karnını çıkarıp zemzem suyuyla yıkamıştır. Sonra iman ve hikmetle dolu altın bir leğen getirilmiş; Cebrail onu Hz. Peygamber'in göğsüne boşaltmış; sonra da onu dikmiştir.²⁷¹ Kalbi yıkanan Hz. Peygamber'in göğsünden şeytanın nasibi olan bir parça pıhtılaşmış kan (alaka) çıkarılmıştır.²⁷² Bu olayı anlatan Enes ibn Malik dikiş izlerini gördüğünü beyan etmektedir.²⁷³ Hz. Peygamber'in göğsünün yarılması olayının, bir de vahiy geldiğinde olmak üzere üç kez gerçekleştiğini söyleyenler de mevcuttur.²⁷⁴

Bu şekilde bedensel olarak miraç olayına hazırlanması yanı sıra, sonradan bizzat tecrübe edeceği isra ve miraç olayları kendisine öncelikle rüyada gösterilmek suretiyle Hz.

270. Mevdudi, age, c.2, s.69-70; Altıparmak, age, c.1, ss.437-439.

271. Buhârî, Tevhid, 37 Enbiya, 5; Salat, 1; Alauddin Ali el-Müttaki, *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Halep, (1974), c.11, s.385.

272. Müslim, İman, 259-261.

273. Müslim, İman, 261.

274. Bkn. Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul (1974), c.2, s.624.

Peygamberin miraca hazırlandığını ifade edenler de vardır.²⁷⁵

b) İsrâ ve Mirâç Olayının Zamanı: Mirâç olayının meydana geldiği zamanla ilgili olarak bazı ihtilaflar vardır. Verilen bu ihtilaflı tarihleri şu şekilde sıralamak mümkündür:²⁷⁶

1) Mirâç, Hz. Peygamber'e risalet verilmeden önce gerçekleşmiştir.²⁷⁷

2) İsrâ hadisesi Allah Teala'nın, Rasulu'llah'ı Peygamberlikle şereflendirdiği senede olmuştur.

3) Risaletin 5. yılında gerçekleşmiştir.

4) Risaletin 10. senesinde Recep ayının 27. gecesinde gerçekleşmiştir.

5) Hicretten 16 ay önce yani risaletin 12. yılında Ramazan ayında olmuştur.

6) Hicretten 1 sene 2 ay önce risaletin 13. yılı Muharrem ayında olmuştur.

7) Hicretten 1 sene önce yani risaletin 13. yılı Rebîul evvel ayında olmuştur.

Miracın bi'setten yani Hz. Muhammed'in peygamberlikle görevlendirilmesinden önce olduğunu iddia eden görüş, ravilerinden Şerik ibn Abdullah'ın bu rivayetinde hataya düştüğü gerekçesiyle²⁷⁸ muhaddisler tarafından be-

275. Davudoğlu. age, c.2, s.620.

276. Havva, age, c. 1, s. 387; İbn Hayyan, Ebu Abdullah Muhammed ibn Yusuf, *Bahru'l-Muhit*, Riyad, (t.y.) c:6, ss.5-6; Kurtubî, age, c.10, s.210; Esad, Mahmud, *İslam Tarihi*, İstanbul (1983) ss.507-508.

277. Bkn. Buhârî, Menakıb, 24; Tevhid, 37; Müslim, İman, 262.

278. Hadisin tenkid edildiği diğer noktalar için bkn. İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahihî'l-Buhârî*, Kahire (1986), c.13, s.487-496; İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Meâd fi Hedy Hayri'i'l-İbâd*, Beyrut (1987), c.3, s.63.(n. 18).

nimsenmemiştir.²⁷⁹

İsranın, risaletin birinci, beşinci ve onuncu yılında olduğunu belirten görüşler ise, Hz. Hatice'nin risaletin 10. yılı Ramazan ayında vefat ettiği; onun vefatından önce de henüz beş vakit namazın farz kılınmadığı gerekçe gösterilmek suretiyle reddedilmiştir. Zira beş vakit namazın miraç gecesi farz kılındığı hususunda genel bir kanaat vardır.²⁸⁰

Miracın, hicretten 12, 14 ve 16 ay kadar önce olduğunu belirten görüşlerden herhangi birinin tercihini sağlayacak ciddi bir neden olmadığı için²⁸¹ bu tarihleri birleştirerek hicretten 1,5 yıl önce olduğu söylenmiştir.²⁸²

c) Miraç Mahalleri: Hz. Peygamber'in miraca götürüldüğü yer konusunda da farklı rivayetler nakledilmektedir. İsrâ suresi 1. ayetine göre O'nun alınıp götürüldüğü yer Mescid-i Haram'dır. Hadis rivayetlerinde ise, ayrıntıya girildiği ya da başka bir olayı aktardığı için olsa gerek, Hz. Peygamber'in alınıp götürüldüğü yer için farklı farklı mekanlar belirtilmiştir. Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in kendi evinin tavanı yarılıp Cebrail inmiş ve kendisini götürmüştür.²⁸³ Bazılarına göre ise Kabe'den,²⁸⁴ Zemzemle makam arasından ya da Ümmü Hânî'nin evinden alınıp götürülmüştür.²⁸⁵ Her ne kadar hareket noktasının teferruatında farklılıklar varsa da bunların hepsi Mescid-i Haram kavramının kapsamına gir-

279. İbn Hayyan, age, c.6, s.6

280. Havva, age, c. 1, s.387; Kurtubi, age, c.10, ss.210-211.

281. Havva, a.g.e., c.1, s.387.

282. Naim, Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, c. 2, s. 262.

283. Buhârî, Enbiya, 5.

284. Buhârî, Tevhid, 37;. Ayrıca tartışmalar için bkn. Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzi, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir*, Beyrut (t.y.), c.5, s.4.

285. Halebî, age, c.2, s.72; Taberî, age, c.15, s.2.; İbn Hayyan, age, c.6, s.5.

mektedir. Zira "Mescid-i Haram" teriminin bütün Mekke için kullanılan bir ifade olduğu beyan edilmektedir.²⁸⁶

Miracın başladığı yer gibi, bu hadisenin nerede cereyan ettiği konusu da ihtilaflıdır. Bunlar, Mescid-i Aksa, Cennet, Arş, Arşın üzeri ve âlemlerin etrafı şeklinde özetlenmiştir.²⁸⁷ Şimdi bunları sırasıyla ele alalım.

1- Mescid-i Aksa:

Mescid-i Haram'dan gece yola çıkarılan Hz. Peygamber, bazı rivayetlere göre Mescid-i Aksa'ya kadar götürülmüştür. Nitekim bu durum İsrâ suresi 1. ayet-i kerimesinde de ifade edilmektedir. Ümmü Hânî ise bu olayı şu ifadelerle anlatır:

"Rasulullah benim evimden götürüldü. O gece yanımda kaldı ve yatsı namazını kılıp uyudu; biz de uyuduk. Fecirden önce Rasulullah bizi uyandırdı. O sabah namazını kılınca biz de onunla birlikte kıldık. Sonra şöyle dedi:

'Ey Ümmü Hânî, gördüğün gibi işte bu vadiye yatsı namazını kıldım. Sonra Beyt-i Makdis'e gittim ve orada namaz kıldım. Sonra da sizinle birlikte şimdi gördüğün gibi sabah namazını kıldım.' Daha sonra evden çıkmak için kalktı. Ben de onun ribasının bir ucundan tuttum. Ona 'Ey Allah'ın Nebisi! Bunu kavmine haber verme, onlar seni yalanlarlar ve sana eziyet ederler' dedim Hz. Peygamber 'Vallahi onu haber vereceğim' dedi. Ümmü Hânî (sözüne devam ederek şöyle) dedi: Habeşli bir cariyem vardı. Ona dedim ki 'Rasulullah'ın ardından git, dinle bak ki o millete ne söylüyor ve millet ona ne diyor?' Rasulullah oradakilerin yanına gittiği zaman onlara israyı haber verdi; onlar da hayret ettiler ve 'Ey Muhammed bunun delili nedir?' dediler ..."²⁸⁸

286. İbn Hayyan, age, c.6, s.5; Davudoğlu, age, c.2, s.109.

287. Esad, age, s.508.

288. İbn Hişam, age, c. 2, s.43; İbn Seyyidinnas, age, c.1, ss.142,143; Zehebî, age, c.1, s.245.

Şeddad İbn Evs'ten gelen bir rivayette de Hz. Peygamber'in Beyt-i Makdis yolculuğu ve uğradığı yerleri ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Buna göre Rasulullah (sav) İsra olayını şöyle anlatmıştır:

"Ashabıma yatsı namazını kıldırđım. Cebrail eşekten büyük katırdan küçük beyaz bir binekle bana geldi ve bana 'Bin' dedi. Ben zorlandım, Cebrail onu sakinleştirdi, sonra beni bindirdi. O bizi götürmeye başladı. Öyle ki ayaklarını gözünün ulaştığı yere koyuyordu. Nihayet bizi hurmalık bir yere götürdü. Cebrail beni indirdi ve 'Namaz kıl' dedi. Ben de kıldım, sonra bindik. Bana 'Nerede namaz kıldığını biliyor musun?' dedi. Sonra da 'Yesrib'de, hoş bir yerde kıldın.' dedi. Hayvan adımlarını gözünün gördüğü son yere koyarak bizi götürdü. Sonra bir yere ulaştık; Cebrail bana 'İn ve namaz kıl' dedi. Ben de öyle yaptım, sonra tekrar bindik. Bana 'Nerede namaz kıldığını biliyor musun?' dedi. Ben 'Allah daha iyi bilir', dedim. O bana 'Medyen'de Musa'nın ağacının altında kıldın' dedi. Binek aynı şekilde yoluna devam etti ve köşklerin bulunduğu bir şehre geldik. O bana 'İn' dedi. İnip namaz kıldım ve bindik. Cebrail bana 'İsa'nın doğduğu Beytül-Lahm'da namaz kıldın' dedi.

Sonra beni bir şehre götürdü. Oraya yemani kapısından girdik. Cebrail mescidin kiblesine geldi ve bineğini oraya bağladı. Biz güneş ve ayın sızdığı kapıdan mescide girdik. Mescidde Allah'ın dilediğı kadar namaz kıldım. Hiç susamadığım kadar susamıştım. Bana içinde süt ve bal bulunan iki kadeh getirildi. Allah bana hidayet etti; ben sütü aldım ve bitinceye kadar içtim. Önümde esasına dayanan bir adam vardı. O, Cebrail'e 'Arkadaşın fıtratı seçti, hidayete erdirilecek' dedi.

Sonra beni Medine'deki bir vadiye varıncaya kadar götürdü. Bir de baktım ki cehennem, döşenmiş halı gibi kaynıyor. (Bu arada) İbn Seddad: 'Ya Rasulullah onu nasıl buldun' dedi. Rasulullah 'Kızmış balçık gibi' dedi ve devam etti. Sonra beni götürdü. Falan yerde Kureyş'e ait bir kervana rastladık.²⁸⁹ Onlar develerinden birini kaçırdılar. Falan kişi onu topladı. Ben onlara selam verdim. Onlardan birisi 'Bu Muhammed'in sesi' dedi. Sabah namazından önce de Mekke'deki asha-

289. Kervan olayıyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkn. Zehebî, age, c.1, s.241; İbn Seyyidinnas, age, c.1, s.142, 143.

bımın yanına getirildim..."²⁹⁰

İbn Abbas'tan rivayet edildiğine göre ise Hz. Peygamber, bu yolculuğu ve dönüşte olanları şöyle tasvir etmektedir:

" 'İsra gecesinden sonra Mekke'ye döndüğümde olayın azameti ve dehşeti içindeydim. İnsanların beni yalanlayacaklarını biliyordum. Bu yüzden hüznün içinde bir kenara çekilip oturdum. 'İbn Abbas diyor ki: O sırada Allah'ın düşmanı Ebu Cehil, Rasulullah'ın yanına uğramış, yakınına kadar gelip oturmuş ve alaycı bir şekilde ona şöyle demişti: 'Bir şey mi oldu?' Rasulullah 'Evet' dedi. Ebu Cehil 'Nedir o?' deyince Rasulullah 'Götürüldüm' dedi.

Ebu Cehil: Nereye?

Rasulullah: Beyt-i Makdise.

Ebu Cehil: Sonra da aramıza döndün!

Rasulullah: Evet.

Ebu Cehil, Rasulullah'ı hemen yalanlamadı. Zira kavmini onun yanına getirdiğinde sözünden caymasından korkuyordu. Bu yüzden şöyle dedi: 'Kavmini çağırarak olursam bana söylediklerini onlara da söyler misin?'

Rasulullah 'Evet' dedi. Bunun üzerine Ebu Cehil: 'Haydin Ey Ka'b ibn Luheyoğulları!' diye seslendi. Çeşitli meclislere haber yolladı. Onlar toplanıp Ebu Cehil ile Rasulullah'ın bulunduğu yere geldiler ve yanlarına oturdular.

Ebu Cehil 'Bana söylemiş olduğun şeyi kavmine de söyle' dedi.

Rasulullah 'Bu gece götürüldüm' dedi. Onlar:

'Nereye?' diye sordular. Rasulullah:

'Beyti'l-Makdis'e' dedi. Onlar:

'Sonra da aramıza mı döndün?' dediler. Rasulullah:

'Evet' dedi.

İbn Abbas anlatıyor: Yalan zannettikleri bu sözlere hayretleri nedeniyle orada bulunanlardan bazıları ellerini çırpıp başlarının üzerine koydular. Ona, 'Bize Mescid-i Aksa'nın nasıl olduğunu anlatır mısın?' Zira içlerinden bazıları o beldeye gidip Mescid-i Aksa'yı görmüştü. Rasulullah şöyle dedi:

'Mescidi anlatmaya başladım. Bazı yerlerini tarif ederken kuşkuya

290. Beyhakî, age, c.2, s.108-109; Zehebî, age, c.1, s.231-233.

düştüm. Bunun üzerine Mescid-i Aksa getirilerek Akkab ya da Ukeyl'in evinin önüne konuldu. Ben de ona bakarak anlatmaya başladım.'

Rasulullah'ın konuşmasından sonra orada bulunanlar: A: ',: `Andolsun ki mescidi tarifi doğrudur` dediler.²⁹¹

Andolsun ki mescidi tarifi doğrudur` dediler.²⁹¹

Ayrıntısına girilmeksizin olay Hz. Aişe tarafından da şu şekilde anlatılmaktadır:

"Hz. Peygamber'in bir gece Mescid-i Aksa'ya götürülmesi hadisesinden sonra insanlar bu konuyu konuşmaya başladılar. Hatta daha önce Rasulullah'a inanmış ve peygamberliğini doğrulamış olanlardan bazıları dahi bu olaydan ötürü dinden döndüler ve Ebu Bekir'e gidip `Arkadaşının geceleyin Beyt-i Makdis'e götürüldüğünü zannetmesinden haberin var mı?' diye sordular. Ebu Bekir `Böyle mi söylüyor?' dedi. Onlar `Evet` dediler. Ebu Bekir `Eğer bunu o söylüyorsa doğrudur` dedi. Onlar `O'nun gece Beyt-i Makdis'e gidip sabah olmadan geri geldiğine gerçekten inanıyor musun?' dediler. Ebu Bekir `Doğrusu ben, bundan daha acıba şeylere inanıp onu tasdik etmekteyim. Sabah olsun, akşam olsun ona gelen vahyi doğrularım` dedi. İşte bundan dolayı Ebu Bekir'e *es-Siddık* lakabı verilmiştir."²⁹²

Bu rivayetlere göre Hz. Peygamber ayet-i kerimede belirtilen Mescid-i Haram'dan alınarak Mescid-i Aksa'ya götürülmüş, Allah'ın bazı ayetleri kendisine gösterilmiş, sonra da ashabının yanına iade olunmuştur.

2- Sema ya da Arş

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber isra ya da miraç gecesi

²⁹¹ İbn Hanbel, Müsned, c. I, 309; el-Heysemî, age, c.I, s.65

²⁹² el-Hakim, Ebu Abdullah, en-Neysaburî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut (t.y.), c. 3, s. 62; Ayrıca bkn. Taberî, age, c. 15, s. 2.

semaya çıkarılmıştır. Huzeyfetü'l-Yemani'den rivayet edildiğine göre Cebrail, Hz. Peygamber'e Burak'ı getirmiş; ona binip Beyt-i Makdis'e kadar gitmişler; daha sonra da Cebrail kendisini semaya çıkarıp cennet ve cehennemi göstermiştir.²⁹³ Daha önce zikretmiş olduğumuz başka bir rivayete göre ise Cebrail gelip Hz. Peygamber'i uyandırmış; onlar kuş yuvası gibi iki yuvanın bulunduğu bir ağaca çıkmışlar; ağaç semaya kadar yükselmiş; Hz. Peygamber Nuru görmüş ve kendisine vahyedilmiştir.²⁹⁴

3- Sidretü'l-Münteha

Genel kabul gören düşünceye ve sahih hadis kitaplarında nakledilen bazı rivayetlere göre, miraç gecesi Hz. Peygamber Mescid-i Haramdan alınarak bazı rivayetlere göre Kudüs'e uğramaksızın direk semaya çıkarılmış, bazılarına göre ise önce Kudüs'e gidilmiş, orada namaz kıldıktan sonra da semalara, hatta semanın da ötesinde olan Sidretü'l-Münteha'ya çıkarılmıştır.

Konuyu ayrıntılı bir şekilde ortaya koyan rivayet Enes İbn Malik'ten gelmektedir. Bu rivayete göre Rasulullah miraç olayını şu şekilde tasvir eder:

"Bana Burak'ı getirdiler (O merkepten büyük, katırdan küçük uzun ve beyaz bir hayvandı. Adımını gözünün görebildiği son noktaya koyardı). Ben ona binerek Beyt-i Makdis'e geldim ve Burak'ı benden önceki peygamberlerin bağladıkları halkaya bağladım. Sonra mescide girerek orada iki rekat namaz kıldım. Sonra çıktım, derken bana Cebrail bir kap şarap, bir kap süt getirdi. Ben sütü tercih ettim. Bunun üzerine Cebrail 'Fıtratı seçtin' dedi. Sonra beni semaya çıkardı.

293. Beyhakî, age, c.2, s.116.

294. Heysemi, age, c.1, s.75; Beyhakî, age, c.2, s.119-120.

Cebrail gök kapısını çaldı.

'Sen kimsin?' dediler. Cebrail:

'Cebrail'im' cevabını verdi.

'Yanında kim var' dediler. Cebrail:

'Muhammed' dedi.

'O gönderildi mi?' dediler. Cebrail:

'Evet gönderildi' dedi. Bunun üzerine kapıyı açtılar. Bir de ne göreyim Hz. Adem ile karşı karşıyayım. Bana hoş beş ederek hayır duada bulundu. Sonra Cebrail beni ikinci semaya çıkardı. ..."

Benzeri soru ve cevaplar her gök tabakasında tekrar eder. Hz. Peygamber, ikinci kat semada İsa (a.s.) ile Yahya (a.s.), üçüncü kat semada Yusuf (a.s.), dördüncü kat semada İdris (a.s.), beşinci kat semada Harun (a.s.), altıncı kat semada Musa (a.s.) ve yedinci kat semada ise İbrahim (a.s.) ile karşılaşır. Daha sonra da Sidretü'l-Münteha'ya götürülür.²⁹⁵

d) Hz. Peygamber Nasıl Götürülmüştür: Hz. Peygamber'in miracın mahiyeti hakkında da farklı görüşler ortaya konulur. Onun ruh ve bedeniyle birlikte miraca çıktığını savunanların yanı sıra, vücudunu dünyada bırakarak ruhen ya da sadık rüya şeklinde çıktığını savunanlar da olmuştur.²⁹⁶

Miraçla ilgili yaygın tasavvurlarda rağbet gören görüşe göre Hz. Peygamber'in miracı cismanîdir.²⁹⁷ Yani Hz. Peygamber uyanırken ruh ve bedeniyle birlikte miraç tecrübesini yaşamıştır. Bu görüşü savunanların, görüşlerine gerekçe olarak dikkate aldıkları hususlar şunlardır:

1) Miraç haberini duyduğunda Kureyş, onu kabul etmemiş; hatta müslümanlardan bazıları da gerçekleşmesini imkansız

295. Müslim, İman, 259; Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6, Enbiya, 5, Salat, 1; İbn Hanbel, Müsned, c. 5, s.143; Beyhakî, age, c.2, s.123.

296. Kurtubi, age, c.10, s.208; Esad, age, s.509.

297. Kurtubi, age, c.10, s.208.

gördükleri için miracı inkar etmişlerdir.²⁹⁸

2) İsra suresi 1. ayetinde Allah-u Teala kulunu gece yürüt-tüğünü açıklamaktadır. Bu görüşe göre "Kul" ruh ve cesetten müteşekkildir. Bu durumda isra olayının ruh ve cesetle vuku bulmuş olması gerekir.²⁹⁹

3) Güvenilir hadis kitaplarında nakledilen hadislerde Hz. Peygamber'in Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya, oradan da semalara, hatta kâlemlerin cızırtısının işitileceği bir seviyeye kadar çıkarıldığına işaret etmektedir. Bu da onun miracının ruh ve bedenle birlikte olduğu anlamına gelmektedir.³⁰⁰

Hz. Peygamber'in miracının sadık rüya şeklinde tezahür ettiğini söyleyenler de mevcuttur. Bu görüşü benimseyenlerin başlıca delilleri İsra suresindeki "Sana gösterdiğimiz rüyayı insanlar arasında bir fitne kıldık..."³⁰¹ ayetidir. Hz. Aişe ve Muaviye'nin de bu görüşü benimsedikleri rivayet olunur.³⁰²

Ayrıca miracın ruhsal olduğunu savunanlar da vardır.³⁰³ Miracın ruhsal olduğunu savunanların mantıki delillerini ve bedensel olarak miracın gerçekleştiği ile ilgili hadislerin içerdiği güçlükleri müfessir Merâğî şöyle özetler:

1) Şayet miracın bedenle gerçekleşmesi sahih olsaydı, en büyük mucize olurdu ve Hz. Peygamber'in insanların toplandığı bir anda ortaya çıkması gerekirdi. Böyle bir mucize Hz. Peygamber'in nübüvvet iddiasında onun doğruluğuna delil olurdu. Onun, hiç kimsenin görmediği bir vakitte gerçekleşme-sine gelince o Allah'ın hikmetine uygun düşmeyen bir şeydir.

298. Esad, age, s.509.

299. Merâğî, age, c.15, ss.8-9.

300. Merâğî, age, c.15, ss.8-9.

301. İsra (17), 60.

302. Esad, age, s.509.

303. Bir görüşe göre de Mescid-i Aksa'ya kadar cismanî, oradan sonra ise ruhanîdir. Bkn. Kurtubi, a.g.e, s.10, s.208.

2) Belli tabakaların üzerindeki ulvî âleme cesetle yükseliş hava olmadığı için imkansızdır. Dolayısıyla orada canlı bir vücudun yaşaması mümkün değildir. Hz. Peygamber'in karınının yarılması ve zezem suyuyla yıkanması konusundaki rivayetlerle ilgili olarak şunlar söylenebilir: Suyla maddi necaset yani görünen pislik temizlenir. Ancak bozuk inanç ve kötü ahlak konusunda suyun bir etkisi yoktur.

3) Burak'a binmeye ihtiyaç yoktur. Zira ulvî âlem ondan müstağnidir.

4) Miraçta Allah-u Teala müminler için 50 namazı (50 vakit namazı) farz kılar. Hz. Peygamber'le görüşen Hz. Musa bunun çok fazla olduğunu beyan eder. Dolayısıyla Hz. Peygamber, Hz. Musa ile Allah-u Teala arasında 50 vakit namaz 5 vakte ininceye kadar gidip gelir. Bu ise caiz değildir. Zira bu durum, amel edilmeden önce hükmün neshi anlamına gelir. Bu ise Allah için muhal olan bir bedadır.³⁰⁴

5) Müslümanlardan hiçbirisi peygamberlerin cesetleriyle ulvî âlemde diri olduklarını söylememiştir.³⁰⁵ Oradaki hayat ruhî bir hayattır, cismanî değil. Onlarla muhatap olmak, onlarla namaz kılmak cismanî değil ruhanî şeylerdir. Bundan başkası da makul değildir. Bu durum da miracın cismanî değil ruhanî olduğuna işaret eder.³⁰⁶

e) Miraç Yolculuğunda Hz. Peygamber'in Kullandığı Vasıtalar: Rivayetlere göre miraç tecrübesi esnasında Hz.

304. Beda, gizli bir şeyin sonradan ortaya çıkması veya birkaç görüşten birini tercih etmek anlamına gelir. Bkn. İlhan, Avni, "Beda", İslam Ansiklopedisi, İstanbul (1992), c.5, ss.290-91.

305. Enes İbn Malik'ten gelen bir rivayete göre İsrâ gecesi Hz. Peygamber, kabrinde namaz kılan Hz. Musa'ya uğramıştır. Bkn. Beyhakî, age, c.2, s.113.

306. Merâğî, age, c.15, ss.8-9. Ayrıca bu konudaki tartışmalar için bkn. Razi, age, c.5, ss.544-545; Ebu Zehra, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (ter.Mehmet Keskin) İstanbul, (1993) c.2, ss.249-257.

Peygamber çeşitli vasıtalar kullanır. Bunlar arasında Burak, Miraç (merdiven ya da asansör benzeri bir araç), meleklerin ya da Cebrail'in kanatları, Refref (örtü) ve özel bir ağaç sayılabilir.

1- Burak: Çeşitli rivayetlerde yer alan Hz. Peygamber'in ifadesine göre Burak, merkepten büyük ve katırdan küçük olan beyaz bir hayvandır.³⁰⁷ O bir adımıyla gözünün görebildiği son noktayı katedebilir.³⁰⁸ Hz. Peygamber'in miraç tecrübesinde bu bineğin nereye kadar kullanıldığı konusunda farklı rivayetler ve değerlendirmeler yapılmaktadır. Kimi rivayetlere göre Burak sadece Beyt-i Makdis'e kadar kullanılırken,³⁰⁹ kimi rivayetlere göre ise o, semavî âlemlere çıkışta da kullanılmıştır.³¹⁰

Enes ibn Malik'in rivayetine göre, isra gecesinde Hz. Peygamber'in binmesi için Burak eğlerlenmiş ve gem vurulmuş olarak getirilmiştir. Ancak o, Hz. Peygamber binmek istediğinde zorluk göstermiş; bunun üzerine Cebrail ona şöyle demiştir:

"Seni böyle davranmaya iten şey nedir? Andolsun ki Allah Teala'nın nezdinde ondan daha üstün birisi sana binmiş değildir."³¹¹

Bu ve buna benzer rivayetlerden Burak'ın diğer peygamberler tarafından da kullanıldığı anlaşılmaktadır.³¹²

Söz konusu olan Burak'ın, iki kanatlı olduğu ve çehresi in-

307. Buhârî, Menakıbü'l-Ensar, 42; Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.3, ss.148-149.

308. Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.3, ss.148-149.

309. Bkn. Müslim, İman, 259.

310. Buhârî, Bedü'l-Halk, 6; Enbiya, 5; Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.5, s.143; Beyhakî, age, c.2, s.123.

311. İbn Hanbel, Müsned, c.3, s.164; Tirmizi, Tefsir, 18.

312. "Ona binip Beyt-i Makdis'e kadar geldim ve onu (Burak'ı) diğer peygamberlerin bağladığı halkaya bağladım." Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, 3/148.

san çehresine, bazı uzuvları da kısarak ve sığır uzuvlarına benzediği söylendiği gibi, göğsünün kırmızı yakut ve sırtının beyaz inci gibi olduğunu, hatta kulaklarının beyaz, gözlerinin çiçek gibi, karnının da muhtelif renklere sahip olduğunu belirtenler de vardır.³¹³

Rivayete göre Burak'a binerek yola koyulan Hz. Peygamber, onun yularını biraz çekmiş; bunun üzerine Cebrail, Hz. Peygamber'e "Ya Rasulallah! Yularını salıver, o görevlidir, nereye gideceğini bilir" demiştir.³¹⁴

2- **Miraç** (merdiven ya da asansör benzeri araç): Bazı rivayetlere göre ise Hz. Peygamber ilahi âlemlere yaptığı seyahatinde miraç denilen bir çeşit merdiven ya da asansör kullanmıştır. Hz. Peygamber bu aletle göklere çıkarılmıştır. Ebu Said el-Hudrî'nin rivayetine göre Hz. Peygamber miraç hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

"... Sonra ben ve Cebrail Beyt-i Makdis'e girdik ve her birimiz iki rekat namaz kıldık. Daha sonra insan ruhlarının kendisiyle yükseltildiği *miraç* getirildi. Yaratılanlar içinde ondan daha güzelini gören yoktur."³¹⁵

Ebu Said el-Hudrî'nin bir vasıta olarak miraçtan bahsettiği bu hadis bir ravisi nedeniyle genellikle muhaddislerce terkedilirken, Peygamberler Tarihi kitaplarında burada anılan miraca ilişkin ilginç tasvirler yapılmıştır. Bunlara göre miracın pencere gibi geniş iki kanadı olup, onlardan biri semaya, diğeri de yeryüzüne açılmaktadır. Onlardan biri yakuttan, diğeri de zümrüttendir. Bir ayağı altundan diğeri de gümüşttendir. O miraçta elli makam olup her birinin arası yetmiş yıllık bir mesafedir. O miraç, meleklerin yoludur. Semadan

313. Bkn. Mollaibrahimoğlu, age, s.64-65.

314. Altıparmak, age, c.1, s.631.

315. Beyhakî, age, c. 2. s.137; İbn Sa'd, age, c.1, s.213.

inen ve semaya çıkan melek ondan inip çıkar.³¹⁶ Ölüm meleği Azrail de ruhları kabzetmek için oradan iner. İman eden herkes, ölmeden önce o miracı görüp, sonra ruhunu teslim eder.³¹⁷

Miraç hadisesini bütünüyle anlatan ve muteber kaynaklarda yer alan hadislerde vasıta olarak miraçtan bahsedilmemesine rağmen, Hz. Peygamber'in miracıyla ilgili yaygın inanış, Mescid-i Haram'dan yola çıkarılan Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da iki rekat namaz kıldıktan sonra *miraç* getirilip, onunla da semalara çıkarıldığı şeklindedir.³¹⁸ Abdullah ibn Sebre'nin naklettiği bir rivayete göre ise, miraç Mescid-i Aksa'da namaz kıldıktan sonra getirilmemiş; aksine Hz. Peygamber evinde uyurken Cebrail ve Mikail gelip, onu makamla zezem arasına götürmüşler. Sonra miraç getirilmiş; Hz. Peygamber de onunla kat kat semalara çıkarılmıştır.³¹⁹

3- Meleklerin kanatları: Miraçla ilgili İslam dünyasındaki genel kabul, Burak adlı bir hayvanla ya da miraç denilen bir çeşit merdivenle semaya çıkarılan Hz. Peygamber'in, buradan sonraki yolculuğunu meleklerin kanatları üzerinde yaptığı şeklindedir.³²⁰ Buna göre Hz. Peygamber miraç yolculuğunda yedinci kat semadan Sidretü'l-Münteha'ya kadar Cebrail tarafında götürülmüştür.³²¹ Ancak bazı rivayetlere göre ise Hz. Peygamber Cebrail tarafından Mekke'den alın-

316. Bu tasavvur ile Kitabı Mukaddes'te (Tekvin 28: 12-13) zikredilen ve yer ile semavî alemler arasında uzandığı belirtilen merdiven ya da ip tasavvuru arasındaki çarpıcı benzerlik dikkat çekicidir. Kitabı Mukaddes'teki ifadeye göre Hz. Yakub, rüyasında meleklerin onunla ilahi alemden yeryüzüne inip çıktıkları bu merdiveni görmüştür.

317. Altıparmak, age, c.1, ss.636-637

318. Bkn. Davudoğlu, age, c.2, s.622; Mollaibrahimoğlu, a.g.e, s. 66; Karabulut, a.g.e, s.128.

319. İbn Sa'd, age, c.1, s.213; İbn Seyyidinnas, age, c.1, s.

320. Bkn. Davudoğlu, age, c.2, s.622; Mollaibrahimoğlu, a.g.e, s. 66; Karabulut, a.g.e, s.128.

321. Bkn. Davudoğlu, age, c.2, s.622; Mollaibrahimoğlu, a.g.e, s. 66; Karabulut, a.g.e, s.128.

mış; göğsü yarıldıktan sonra yedi kat sema aşılarak Sidretü'l-Münteha'ya kadar götürülmüştür.³²²

4- Refref: Hz. Peygamber'in miraç yolculuğunda Sidretü'l-Münteha'dan sonraki aşamayı, yani Arşa kadar olan mesafeyi ise Refrefin (bir çeşit örtü) üzerinde yaptığı kabul edilmektedir.³²³ Buna göre miraç gecesi Refref, Hz. Peygamber'e yaklaştırılmış; Hz. Peygamber'in de onun üzerine oturtulup Rabbine yükseltiştir.³²⁴ Ancak rivayetlerde, görüldüğü belirtilmekle birlikte,³²⁵ böyle bir vasıtanın kullanıldığına rastlanmamaktadır.

5- Bir ağaç: Enes ibn Malik'ten gelen bir rivayete göre Hz. Peygamber miraç yolculuğunda vasıta olarak bir ağacı kullanmıştır. Ancak bu konuda rivayet edilen hadis oldukça gariptir. Zira o, diğer bütün rivayetlere hem hadisenin seyri, hem de kullanılan vasıta ve anlatım açısından muhaliftir. Bu rivayet göre Hz. Peygamber, miracı şu şekilde anlatır:

"Ben otururken Cebrail gelip iki omuzumun arasına vurdu. Kalktım; kuş yuvası gibi iki yuvanın bulunduğu bir ağaca çıktım. Cebrail o yuvalardan birine, ben de diğerine oturdum. O ağaç yükseldi, yükseldi. Öyle ki ufku kapattı. Ben etrafa göz atıyordum. Şayet göğsü elimle dokunmak isteseydim dokunurdum. Cebrail'e dönüp baktım. O sanki bir eğerin atın sırtına yapışması gibi bulunduğu yere yapışmış, kıpırdamıyordu. Onun Allah Teala'nın bilgisi konusundaki üstünlüğünü anladım. Göğün kapılarından biri açıldı ve ben en yüce Nur'u gördüm. Perdenin önünde inci ve yakut refrefi vardı. Allah Teala dilediği şeyi bana vahyetti."³²⁶

322. Buhârî, Salat, 2; Enbiya, 5; Tevhid, 37; Hac, 76; İbn Hanbel, Müsned, c. 5, s.143; Beyhakî, age, c.2, s.123. Zehebî, a.g.e, c.1, s.258.

323. Bkn. Davudoğlu, age, c.2, s.622; Mollaibrahimoğlu, a.g.e, s. 66; Karabulut, a.g.e, s.128.

324. İyaz, Kadı, *Şifâ-i Şerif Tercüme ve Şerhi*, (tr. Suat Cebeci), Ankara (1992), s.155.

325. Bkn. Heysemi, age, c.1, s.75; Beyhakî, age, c.2, ss.119-120.

326. Heysemi, age, c.1, s.75; Beyhakî, age, c.2, s.119-120; Zehebî, age, c.1, s. 250; İbn Kesir, a.g.e, c.5, ss.8-9.

Hız. Peygamber'in miraç yolculuğunda kullandığı vasıtalarla ilgili bu rivayetler bir arada düşünöldüğünde bu yolculuğun değişik aşamalarında Hız. Peygamber'in ya değişik vasıtalar kullanmış olduğı, ya da her defasında farklı vasıtaların kullanıldığı birden çok miraç hadisesinin yaşandığı ortaya çıkar. Yaygın kanaata göre bunlardan birinci görüş doğru olup, miraç tecrübesi sırasında Hız. Peygamber tarafından kullanılan vasıtalar ve onların kullanıldığı yerler sırayla şu şekilde belirtilir:³²⁷ Hız. Peygamber tarafından Beyt-i Makdis'e kadar Burak, dünya semasına kadar Miraç yani merdiven, yedinci kat semaya kadar meleklerin kanatları, Sidretü'l-Münteha'ya kadar Cebrail'in kanatları ve Kab-ı Kavs'en'e³²⁸ kadar Refref (örtü) bir vasıta olarak kullanılmıştır.

f) Hız. Peygamber'in Miraçta Gördüğü Şeyler: Mescid-i Haram'dan miraç için yola çıkarılan Hız. Peygamber, rivayetlere göre ya doğrudan semaya çıkarılmış, ya da önceki peygamberlerin de miraçta kullandığı Burak'la Kudüs'e götürölmüş, bineğini diğer peygamberlerin bağladığı yere bağlamış,³²⁹ orada iki rekat namaz kılmış³³⁰ hatta diğer peygam-

327. Bkn. Davudoğlu, age, c.2, s.622; Mollaibrahimioğlu, a.g.e, s. 66; Karabulut, a.g.e, s.128.

328. Bazı müfessirler Necm sûresinin ilk ayetlerinde yer alan "onunla arasındaki mesafe iki yay (Kab-ı Kavseyn) kadar hatta daha az kaldı" ifadesinde, miraç sırasında Hız. Peygamber'in Allah'a yaklaşmasının kastolunduğı fikrindedirler. Bu durumda onlar Kab-ı Kavseyn ifadesini semavi alemlerdeki bir mahal olarak algılamaktadırlar. İbn Mesud ve İbn Abbas Kays kelimelerini "zira" diye tercüme etmektedirler. Bkn. Mevdudi, *Tefhim*, c.6, s.17.

329. Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.3, s.148-149, İbn Kesir, age, c.5, s.20. Bir rivayete göre Cebrail taşı parmağıyla delerek oraya Burak'ı bağlamıştır. Bkn. İbn Seyyidinnas, age, c.1, s.143; İbn Kesir, age, c.5, s.18

330. Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.3, s.148-149; Beyhakî,

berlere imam olup namaz kıldırması;³³¹ sonra da semalara hatta Sidretü'l-Münteha'ya kadar yükseltilmiştir.³³² İşte bu seyahatinin çeşitli aşamalarında Hz. Peygamber, bazı çeşitli tecrübeler geçirmiştir. Bazı İslam alimleri bunların sadece temsili bir anlatım olduğunu kabul ederler.³³³ Ancak rivayetlerde temsili anlatımın ötesinde fizikî tanımlamalar yapıldığı dikkati çekmektedir. Örneğin Ebu Hureyre'den Hz. Peygamber'in isra gecesı gördükleriyle ilgili anlatılan bir rivayet şöyledir:

" 'İsra gecesı götürüldüğümde Musa ile görüştüm.' (Ebu Hureyre:) Peygamber onun vasıflarını belirtti. Zannederim şöyle buyurdu: 'Bir de ne göreyim; uzun boylu, düz saçlı bir zat. Sanki Yemen'in Şenue kabilesinin erkeklerinden biri gibidir. İsa ile de gördüm.' Peygamber onun vasıflarını da belirtti: 'O da orta yapılı, kırmızı tenli, sanki dimas'tan yani hamamdan çıkmış gibiydi. İbrahim'i de gördüm. Soyu içinde kendisine en çok benzeyen benim...' "³³⁴

Hz. Peygamber'in miraçta gördüğü şeyleri anlatan rivayetleri (i) Mescid-i Aksa'ya giderken gördüğü ve (ii) semavî âlemlerde gördüğü şeyler şeklinde ayırmak gerekir. Zira bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber Mescid-i Aksa'ya uğratılmaksızın semaya çıkarılır. Biz Hz. Peygamber'in müşahade-lerini anlatırken, bütün bu rivayetleri bir arada düşünerek önce

age, c.2, s.138. Bu rivayetlerin yanında Hz. Peygamber'in Mescid-i Aksa'da namaz kılmadığını, hatta oraya girmediğini belirten rivayetler de vardır. Bkn. İbn Hanbel, Müsned, c.5, s.387; Zehebî, age, c.1, s.252; İbn Kesir, age, c.5, s.19. Hüzeyfetü'l-Yemani'ye göre Hz. Peygamber Mescid-i Aksa'da namaz kılmış olsaydı, ümmete orada namaz kılmak farz kılınırdı. Ona göre Hz. Peygamber ve Cebrail, cennet ve cehennemi görünceye kadar Burak'tan inmemişlerdir. Abdurrezzak İbn Hemnam, age, c.1, s.317. Öte yandan Rasulullah'nın sadece bir defa miraçtan dönüşünde namaz kıldığını belirtenler de vardır. Bkn.Halebî, age, c.2, s.85.

331. İbn Hanbel, Müsned, c.1, s.257.

332. Müslim, İman, 259

333. Mevdudi, a.g.e. c.2, s.547.

334. Müslim, İman, 267.

Kudüs yolunda gördüklerini, ardından da semanın katlarında gördüklerini ele alacağız.

Hız. Peygamber'in miraç gecesinde Kudüs'e giderken karşılaştığı şeylerle ilgili rivayetler:

"... Bir at getirildi. Resulullah ona bindirildi. Atla birlikte Cebrail de yola koyuldu. At, bir günde ekip, bir günde biçen bir topluluğa uğradı. Onlar ne zaman hasad ederlerse, aynı anda eski haline dönüşüyordu. Hız. Peygamber: 'Ya Cebrail! Bunlar kim?' diye sordu. O da 'Allah yolunda hicret edenlerdi. Onlara iyilikleri 700 katı ile verilmektedir' dedi

Sonra at, başı kayaya çarpılıp parçalanan bir topluluğa uğradı. onların kafaları ne zaman parçalansa eski haline dönüşüyordu. Hız. Peygamber Cebrail'e 'Bunlar kim?' dedi. O, 'Başları namaz konusunda ağır olan kimselerdir' dedi.

Sonra at, önleri ve arkaları yamalı olan bir topluluğa uğradı. Onlar yedikleri zakkum ve acı ot sebebiyle hayvanların bağırıldığı gibi bağırıyorlar, cehennem de azgınlaşıyordu. Hız. Peygamber Cebrail'e 'Bunlar kim?' dedi. O, 'Zekat vermeyenler' dedi.

Sonra at, bir adamın yanına uğradı, O, taşıyamayacağı bir yığın toplamış ve yine onun üzerine eklemek istiyor. Hız. Peygamber Cebrail'e 'Bu nedir?' dedi. O, 'Ümmetinden üzerinde emanet olan kişidir; onu ödeyemiyor ve onun üzerine sürekli koyuyor' dedi.

Sonra at, dilleri ve dudakları demir makaslarla kesilen bir topluluğun yanına gelir. Onların dilleri ve dudakları her ne zaman kesilirse tekrar eski haline geliyor. Hız. Peygamber Cebrail'e 'Bunlar kimler?' dedi. Cebrail 'Bunlar fitneci hatiplerdir' dedi.

Hız. Peygamber devamla cennet ve cehennemi uzun uzun anlattı. Sonra Beyt-i Makdis'e geldi, oraya girip namaz kıldı. Sonra Peygamberlerin ruhları yanına getirildi. Onlar Rablerine senada bulundular."³³⁵

"... Binek sonra içinden nur fışkıran küçük bir deliğin yanına geldi. O nur sonra çıktığı yere girmek istiyor, ancak giremiyor. Hız. Peygamber 'Bu nedir?' diye sorar. Cebrail 'Bu adam bir söz söyler, sonra ona pişman olur. O sözü geri almak ister de buna güç yetiremez' der.

335. Zehebî, a.g.e, c.1, ss.276-277; Beyhakî, age, c.2, ss.143-144.

Sonra bir vadiye geldi, orada serin güzel bir rüzgar ve misk kokusu vardı. Bu arada bir ses işitti. Hz. Peygamber Cebrail'e 'Ya Cebrail, bu serin rüzgar, misk kokusu ve ses nedir' dedi. Cebrail şöyle dedi: 'Bu cennnetin sesidir. 'Ya Rabbi ehlimi ve vadettiklerini bana ver. İpeğim, sündüsüm, mercanım, incim, gümüş ve altınım, hurilerim, bal, şarap ve sütüm çoğaldı. Vadettiklerini getir,' der. Bunun üzerine Allah-u Teala şöyle der: 'Bütün müslüman erkek ve kadınlar, mü'min erkek ve kadınlar, bana ve Rasulüme iman edip amel-i salih işleyenler, bana hiçbir şeyi ortak koşmayan ve benden başkasına tapmayanların hepsi senindir. Benden korkanı güvenlikte kılarım, benden isteyene veririm, borç isteyene bol bol veririm. Bana tevekkül edene ben yeterim. Ben Allah'ım, benden başka ilah yoktur. Ben sözümde dururum. Cennet de razı oldum, ya Rabbi' dedi.

Sonra bir vadiye gelir ve kötü bir ses işitir. Hz. Peygamber Cebrail'e 'Bu nedir?' diye sorar. Cebrail şöyle cevap verdi: 'Bu cehennemnin sesidir. Bana ehlimi ve vadettiğini ver, zincirlerim, tasmalarım, alevlerin, zakkumum, kaynar suyum, taşlarım, kan ve irinlerim çoğaldı, çukurlarım derinleşti. acım şiddetlendi. Bana vadettiğin şeyi ver,' diyor. Allah-u Teala da 'her erkek ve kadın müşrik, erkek ve kadın kafir, kötü erkek ve kötü kadın, hesap gününe inanmayan bütün cimrilere senindir' dedi. Bunun üzerine cehennem, 'razıyım' dedi.'

Sonra Beyti'l-Makdis'e geldi, atından indi, içeriye girip meleklerle namaz kıldı. Namazı bitirdiğinde melekler 'Ey Cebrail, yanındaki kim?' dediler. Cebrail, 'Allah'ın Rasulü ve nebilerin sonuncusu Muhammed'dir.' dedi. Onlar 'Ona peygamberlik verildi mi?' dediler. Cebrail 'Evet' dedi. Onlar 'Allah ona ömür versin, o ne güzel kardeş, ne güzel halifedir. Onun gelişi ne güzeldir' dediler. Sonra peygamberlerin ruhları getirildi de onlar Rablerine övgüde bulundular.³³⁶

"Ben Burak'ın üzerinde yolculuk yaparken bir münadi sağ tarafımdan bana, 'Ey Muhammed! Bana bak, seni istiyorum' dedi. Ona bakmadım, onunla ilgilenmedim. Aynı şekilde giderken solumdan bir münadi, 'Ey Muhammed! Bana bak, seni istiyorum' dedi. Ona da bakmadım, onunla ilgilenmedim. Yoluma devam ederken ansızın Allah'ın yarattığı bütün ziynetlerle süslenmiş kolları açık bir kadınla karşılaştım. Kadın 'Ey Muhammed! Bana bak, seni arzu ediyorum' dedi. Ona iltifat etmedim ve onunla ilgilenmedim. Ta ki Beyt-i Makdis'e kadar geldim. Hayvanımı önceki peygamberlerin hayvanlarını bağladıkları

336. Beyhakî, age, c.2, ss.143-145.

yere bağladım.

Cebrail birinde şarap diğerinde süt olan iki kapla birlikte bana geldi. Ben sütü içtim ve şarabı bıraktım. Bunun üzerine Cebrail, 'Sen fitratı seçtin' dedi. Ben iki kez 'Allah-u ekber' dedim. Cebrail, 'Sende gördüğüm şey nedir?' dedi. 'Ben, yürürken sağımdan bir münadi, 'ey Muhammed, bana bak, seni istiyorum' dedi. Ona bakmadım, onunla ilgilenmedim' dedim. Cebrail, 'Bu Yahudilerin münadisidir. Eğer ona cevap verip onunla ilgilenseydin ümmetin Yahudileşirdi' dedi. Ben, 'Yürürken solumdan bir münadi, ey Muhammed, bana bak, seni istiyorum dedi. Ona bakmadım, onunla ilgilenmedim' dedim. Cebrail, 'Bu Hristiyanların münadisiydi. Ona cevap verip onunla ilgilenseydin, ümmetin Hristiyanlaşır'dı dedi. Ben, 'Yine yoluma devam ederken bir kadın, ey Muhammed, bana bak, seni arzuluyorum dedi. Ona bakmadım, onunla ilgilenmedim' dedim. Cebrail, 'Bu dünyadır. Eğer bu kadına cevap verip onunla ilgilenseydin, ümmetin dünyayı ahirete tercih ederdi' dedi. Sonra Hz. Peygamber, 'Ben ve Cebrail Beyt-i Makdis'e girip iki rekat namaz kıldık' dedi."³³⁷

Hz. Peygamber'in semavî âlemlerde karşılaştığı şeyler de rivayetlerde şu şekilde tasvir edilmektedir:

Rivayetlere göre Hz. Peygamber dünya semasına çıkarıldığında Cebrail, gök kapısının açılmasını istedi. "Sen kimsin?" dediler. "Cebrail'im" cevabını verdi. "Yanında kim var?" dediler. "Muhammed" dedi. "O gönderildi mi?" dediler. Cebrail "Evet, gönderildi" dedi. Bunun üzerine kapıyı açtılar ve Hz. Peygamber, Adem ile karşı karşıya kaldı. Hz. Adem ona hayır duada bulundu. Sonra Cebrail, Hz. Muhammed'i ikinci semaya çıkardı.

Her semadaki soru ve cevaplar bu şekilde devam eder ve Hz. Peygamber her semada çeşitli peygamber ve meleklerle karşılaşır. Yedinci kat semaya gelince o, sırtını Beyt-i Ma'mur'a dayamış olan Hz. İbrahim'i görür. Burada gördüklerini Hz. Peygamber şöyle tasvir eder:

337. İbn Kesir, age, c.5, ss.20-21.

"... Beyt-i Ma'mur'a her gün 70.000 melek girmekte ve bunlar bir daha oraya dönmemektedirler. Sonra beni Sidretü'l-Münteha'ya götürdü. Bir de baktım ki yaprakları fil kulakları, meyveleri de küpler kadar bir ağaç. Bu ağacı Allah'ın celal ve azameti kaplayabildiğine kapladığı için hali değişmiş; o kadar güzel oymuş ki Allah'ın mahlukatından hiçbirisi onun güzelliğini tavsif edemez..."³³⁸

"... Birinci kat semaya gelince Cebrail'e 'Yanıdaki kim?' diye soruldu. O, 'Muhammed' dedi. 'Ona elçilik verildi mi?' denildi. Cebrail 'Ever' dedi. Bir de baktım ki ben, Allah'ın onu yarattığı şekliyle Adem'in yanındayım. Ona mü'min torunlarının ruhları sunuluyor; o da şöyle diyor. 'Ne güzel ruh, ne güzel nefis (onları ilhiyyine koyun).' Yine kendisine azgın (füccar) torunlarının ruhları sunuluyor; o da 'ne kötü ruh, ne kötü nefis (onları siccine koyun)' der.

Kısa bir süre geçtikten sonra baktım ki ben, üzerinde dilinmiş etlerin bulunduğu, ancak yanında kimsenin olmadığı bir sofranın yanındayım. Yine üzerinde küflenmiş ve kokuşmuş etlerin bulunduğu başka bir sofrada var ki onun etrafında etleri yemekte olan insanlar var. Cebrail'e 'Bunlar kim?' dedim. O 'Ümmetinden helalleri terkedip haramları işleyenlerdir' dedi.

Kısa bir müddet geçtikten sonra bir de baktım ki karınları evler gibi olan bir topluluğun yanındayım. Ne zaman onlardan biri ayağa kalksa 'Ey Rabbim, kıyameti koparma' diyerek yere yıkılır. Onlar Firavun ehlinin yolu üzereydiler. Başka bir gurup gelip onları kovaladı. Ben onların Allah'a olan yakarışlarını duymuştum. 'Bunlar kim?' dedim. Cebrail 'Ümmetinden faiz yiyenlerdir' dedi.

Az bir süre geçti. Bir de baktım ki ben dudakları deve dudağı gibi olan bir topluluğun yanındayım. Ağızları açılıyor ve içine kor atılıyor. Sonra da o, onların arkalarından çıkıyor. Onlar da feryat ediyorlar. 'Bunlar kim?' dedim. Cebrail 'Haksız bir şekilde yetim malını yiyenlerdir' dedi.

Sonra kısa bir süre geçti. Bir de baktım ki göğüslerinden asılmış kadınlar gördüm ve onların Allah'a yakarışlarını işittim. 'Bunlar kim?' dedim. Cebrail 'Ümmetinden zina eden kadınlar' dedi.

Az bir zaman geçti. Bir de baktım ki vücudundan etler kesilen ve onları yiyen bir topluluğun yanındayım. Ona 'Kardeşinin etinden önceden yediğin gibi ye' deniliyor. 'Bunlar kim?' dedim. Cebrail 'Onlar da senin ümmetinden kovuculuk yapıp insanlarla alay eden kimseler-

338. Müslim, İman, 259; Buhârî, Menakıbü'l-Ensar, 42; Salat, 1.

dir' dedi. ...³³⁹

"Rabbim beni yükselttiğinde bakırdan turnakları olup onunla yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir kavme uğradım. Cebrail'e 'Bunlar kim?' dedim. Cebrail 'Bunlar insanların etlerini yiyen ve ırzlarını çiğneyenlerdir' dedi.

"İsra gecesi götürüldüğümde bir kavme uğradım ki ateşten makaslarla dudakları kesiliyordu. 'Kim bunlar?' dedim. 'Bunlar, dünya ehlin-den olan hatiplerdir. Onlar insanlara iyiliği emredip kendi nefislerini unuturlardı' denildi."³⁴⁰

"... Sonra bir cennete girdim. Orada siyaha çalan kırmızı bir kadın gördüm. Ona 'Sen kime aitsin?' dedim. Onu gördüğüm zaman beğenmiştim. O, 'Zeyd ibn Harise'nin cariyesiyim' dedi. Rasulullah bunu Zeyd ibn Harise'ye müjdeledi."³⁴¹

Yine bir rivayete göre semaya çıkarılan Hz. Peygamber, sahilleri içi boş kubbelerle dolu olan bir nehre götürülmüş, Cebrail'e onların ne olduğunu sorduğunda "Kevser" cevabını almıştır.³⁴² Kur'an-ı Kerim'de de söz konusu kevserin kendisine verildiği belirtilmiştir.³⁴³

Ayrıca Sidretü'l-Münteha'ya kadar götürülen Hz. Peygamber oradan dört nehir çıktığını görmüştür. Bunlar (i) bozulmamış su nehri, (ii) tadı değişmeyen süt nehri, (iii) içenlere lezzet veren şarap nehri ve (iv) süzölmüş bal nehridir.³⁴⁴

339. Beyhakî, age, c.2, ss.138-139; Zehebî, age, c.1, ss.273-274; İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebevi*, (Beyrut 1971) c.2, ss.44-47; İbn Seyyidinnas, age, c.1, s.146; İbn Kesir, age, c.5, s.21.

340. İbn Hanbel, Müsned, c.3, s.120.

341. İbn Hişam, age, c.2, s.49

342. Buhârî, Tefsir, 108.

343. Kevser (108), 1.

344. Beyhakî, age, c.2, s.147; Halebî, age, c.2, s.126. Aynı nehirler Muhammed suresi 15. ayetinde de vurgulanmaktadır. Ancak bazı rivayetlerde bunların ikisi batın, ikisi zahir olmak üzere dört nehir olduğu; batın olanların cenneteki iki nehir olup; zahir olanların da Nil ve Fırat nehirleri olduğu belirtilmiştir. Bkn. Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6. Hz. Peygamber'in bu nehirleri miraçta görmesiyle Yahudi geleneğinde Hz. Musa'nın aynı şekilde miracında dört nehir (bal, süt, şarap ve saf balsam

"... Bana Sidretü'l-Münteha da gösterildi. Onun yemişleri sanki Hecer testileri³⁴⁵ gibi; yaprakları ise fillerin kulakları gibidir. Sidrenin dibinde dört nehir vardı: İki batın nehir, iki zahir nehir. Ben Cebrail'e bunları sordum. O, 'Batın olan iki nehir cennettedir. Zahir olan iki nehir ise Nil ile Fırat nehirleridir' dedi... "³⁴⁶

g) Hz. Peygamber'e Miraçta İkram Edilen Şeyler: Miraç ya da İsrâ olayının vuku bulduğu gece Hz. Peygamber'e, bazı rivayetler göre şarap ve süt olmak üzere iki, bazılarına göre ise şarap, süt ve su olmak üzere üç kapla içecek sunulmuştur. Hz. Peygamber bu içeceklerden sütü tercih edip içmiştir. Bunun üzerine kendisine, Cebrail, ya da orada bulunan birisi fitratı seçtiğini; dolayısıyla ümmetinin hidayete erdirileceği, şayet şarabı almış olsaydı ümmetini sapıtacağı bildirilmiştir.³⁴⁷

Söz konusu olan ikram, bazı rivayetlere göre Mescid-i Aksa'da;³⁴⁸ bazılarına göre ise Sidretü'l-Münteha'da yapıl-

nehirleri) görmesi arasındaki çarpıcı benzerlik dikkat çekicidir. Bkn. Widengren, *The Ascension*, ss.40-41 (n.2).

345. Bu büyük testiler 250 rıtl su almaktadır. Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yay., İstanbul (1987), c. 8, s. 3639.

346. Buhârî, Bed'ül-Halk, 6, Enbiya, 5, Salat, 2; Müslim, İman, 259; İbn Hanbel, Müsned, c.5, s.143; Beyhakî, age, c.2, s.123. Bazı rivayetlerde ise bu nehirlerin birinci kat semada olduğu belirtilmektedir. Bu rivayete göre Hz. Peygamber birinci kat semada Hz. Ademle karşılaşmış ve orada devamlı akmakta olan iki nehir görmüştür. Bunların ne olduğunu Cebrail'e sorduğunda "Nil ve Fırat" cevabını almıştır. Hz. Peygamber dünya semaşında yürürken başka bir nehirle daha karşılaşmıştır ki, onun üzerinde inciden ve zebercedden yapılmış bir saray vardır. Eliyle nehrin suyuna dokununca onun iyi bir cins misk olduğunu görmüştür. Cebrail'e onun ne olduğunu sormuş, Cebrail de: "Bu rabbinin senin için hazırlanmış olduğu Kevserdir" cevabını vermiştir. Buhârî, Tevhid, 38.

347. Bkn. Buhârî, Tefsir, 182; Eşribe, 1; Beyhakî, age, c.2, ss.108-109, 146; Zehebî, age, c.1, ss.231-233; İbn Kesir, age, c.5, ss.10-13.

348. Müslim, İman, 259.

mıştır.³⁴⁹ Müfessirlerden bazıları rivayetlerin arasını bulmak için ikramın her iki yerde de yapılmış olabileceğini söylemişlerdir.³⁵⁰

Maddi olarak yapılan bu ikramların yanında, miraçta Rabbiyle buluşan³⁵¹ ve ilâhî âlemleri gören Hz. Peygamber'e beş vakit namaz, Bakara suresinin son iki ayeti, Allah'a şirk koşmayanların bağışlanacağı müjdesi verilmiştir.³⁵²

Önceden de belirttiğimiz gibi miraçta namaz önce 50 vakit olarak farz kılınmış, Hz. Musa'nın teşviki ve tavsiyesiyle Hz. Peygamber Allah-u Teala'ya ricada bulunmuş ve 5 vakite indirmiştir. Rivayetlere göre bu durumu Hz. Peygamber şu şekilde açıklamaktadır:

"... Sonra benim üzerime elli (vakit) namaz farz kılındı. Ben bunları kabul ettim ve Musa'ya geldim. Musa 'Rabbim ümmetine neler farz kıldı?' dedi. 'Elli (vakit) namaz farz kılındı' dedim. Musa 'Rabbime dön de ondan bu miktarın hafifletilmesini iste. Çünkü senin ümmetin buna dayanamaz. Ben İsrailoğullarını denedim' dedi. Bunun üzerine Rabbime dönerek, 'Ya Rabbi, ümmetime farz kıldığın elli namazı biraz hafiflet' diye niyazda bulundum. Rabbim namazların beşini indirdi.³⁵³ Ben Musa'ya dönerek, 'Rabbim benden namazların beşini indirdi' dedim. Musa, 'Rabbime dönerek hafifletilmesini iste. Senin ümmetin buna dayanamaz' dedi. Bu şekilde Rabbimle Musa arasında bir hayli gidip geldim. Nihayet Rabbim 'Ey Muhammed! O, her gün ve gecede beş vakit namazdır. Ama her namaz için on sevap vereceğim için o yine elli namaz olur. Her kim bir hayır işlemek ister de onu yapmazsa, o kimseye bir sevap yazılır. Yaparsa on sevap yazılır. Her kim de bir kötülük yapmaya niyet eder ve yapmazsa ona bir şey yazılmaz. O kötülüğü yaparsa bir tek günah

349. Beyhakî, age, c.2, s.114.

350. İbn Kesir, age, c.5, s.40.

351. Bkn. Buhârî, Tevhid, 37.

352. Beyhakî, age, c.2, s.122.

353. Bazı rivayetlerde onunu indirdiği belirtilmektedir. Buhârî, Tevhid, 38.

yazılır' buyurdu...³⁵⁴

Bir rivayete göre de daha önceden cünüplükten temizlenme ve elbiseyi idrardan temizlemenin yedi defa yıkamakla olacağı hükmü geçerliyken, Hz. Peygamber'in talebi üzerine namaz beş vakite, temizlenme de bir defaya indirilmiştir.³⁵⁵

Rivayetlere göre miraç olayının vuku bulduğu gecenin sabahında Cebrail gelip Hz. Peygamber'e miraç esnasında farz kılınan namazın nasıl kılınacağını öğretmiştir.³⁵⁶

h) Hz. Peygamber'in Miraçtan Dönüşü: Miracla ilgili anlatımlarda Hz. Peygamber'in dönüşüyle ilgili pek fazla bir malumat verilmemektedir. Mesela Kudüs'e uğrayışın miraçtan önce mi yoksa sonra mı olduğu konusunda bir farklılık göze çarpmaktadır. Daha önce vermiş olduğumuz rivayetlerin bir kısmına göre Hz. Peygamber Mescid-i Aksa'da namaz kıldıktan sonra semaya yükseltilmiştir. Bazılarına göre ise Kudüs'e uğranılmaksızın direk semaya çıkılmıştır. Dönüşünde de Beyt-i Makdis'te namaz kıldırılmıştır.³⁵⁷

Ümmü Hani'nin anlattığına göre Hz. Peygamber onun evinden götürülmüş ve sabah namazından önce geri getirilmiştir:

"Resulullah benim evimden götürüldü. O gece yanımda kaldı ve yatsı namazını kılıp uyudu; biz de uyuduk. Fecirden önce Rasulullah bizi uyandırdı. O sabah namazını kılınca biz de onunla birlikte kıldık. Sonra, 'Ey Ümmü Hânî, gördüğün gibi işte bu vadiye yatsı namazını kıldım. Sonra Beyt-i Makdis'e gittim ve orada namaz kıldım. Sonra da sizinle birlikte şimdi gördüğün gibi sabah namazını kıldım...'

354. Müslim, İman, 259; Buhârî, Bed'ü'l-Halk, 6, Enbiya, 5, Salat, 1; İbn Hanbel, Müsned, c.5, s.143; Beyhakî, age, c.2, s.123.

355. Halebi, age, c.2, s.135.

356. Halebi, age, c.2, s.145.

357. Halebi, age, c.2, s.85.

dedi.³⁵⁸

Şeddad ibn Evs kanalıyla gelen bir rivayette ise Hz. Peygamber'in sabah namazından önce arkadaşlarının yanına getirildiğini belirtmiştir.³⁵⁹

Hız. Peygamber'in isra ya da miraçtan dönüşü hakkında verilen bilgiler bu doğrultudadır. Ancak Buhârî'nin, Enes ibn Malik'ten Şerik ibn Abdullah kanalıyla naklettiği bir rivayette Hz. Peygamber'in mescitte uykudayken götürüldüğü belirtilmekte ve ravi Hz. Peygamber'in uyandığında da Mescid-i Haram'da olduğunu ifade etmektedir.³⁶⁰

İbn Kesir ise Hz. Peygamber'in miraçtan dönüşünde Beyt-i Makdis'te kendinden önceki peygamberlere muhtemelen sabah namazını kıldırıldığını; sonra oradan çıkıp Burak'a binerek şafak vakti Mekke'ye döndüğünü kabul etmektedir.³⁶¹

358. İbn Hişam, age, c. 2, s.43; İbn Seyyidinnas, age, c.1, ss.142,143; Zehebî, age, c.1, s.245.

359. Zehebî, age, c.1, ss.231-133; Beyhakî, age, c.2, s.108-109.

360. Buhârî, Tevhid, 37.

361. İbn Kesir, age, c.5, s.40.

SONUÇ

Bazı seçkin kişilere ve özellikle peygamberlere gayb alemlerinin müşahade ettirildiği düşüncesi, tarih boyunca "tanrı" ve "vahiy" tasavvurları kadar yaygın olarak bilinen ve kabul edilen bir tasavvurdur. Yeryüzünün hemen her kesiminde çeşitli inanç sistemlerine ve dînî yapılara tabi olan insanlar, bazı seçkin kişilerin diğer insanlardan farklı olarak birtakım olağanüstü haller yaşadıklarına ve doğaüstü alemiyle ya da gayb alemiyle irtibat kurduklarına inanırlar. Peygamberler ve diğer bazı kişilerin (dînî önderler ve liderler gibi) gerek sadece ruhsal gerekse hem ruhsal hem de bedensel olarak fizikötesi alemleri müşahade etmeleri ve böylelikle birtakım gaybî bilgilere sahip olmaları da onların gayb alemiyle kur-

muş oldukları irtibat çerçevesinde düşünülmektedir. Nitekim normal hayatlarında da doğaüstü alem ve yüce Tanrı ile ilham, vahiy, teemmül ve benzeri diğer yollarla irtibat içerisinde olan bu seçkin kişiler, geçirdikleri bu tecrübeyle doğaüstü alemle olan ilişkilerini daha da pekiştirmektedirler.

Gerek Kur'an'ı Kerim'de gerekse diğer çeşitli kutsal kitaplar ve dînî literatürlerde, Hz. Adem'le başlayan insanlık tarihi boyunca insanoğluna yaratılış gayesini hatırlatıp onları doğru yola davet edecek elçiler gönderilmiş olduğu belirtilmektedir. İnsanların kendi aralarından seçilen ve insanlar için birer uyarıcı, rehber, önder ve müjdecî olan bu elçilere, üstlendikleri görevi yapabilmeleri gayesiyle kitap ve hikmet verilmiş; ayrıca onlar zaman zaman çeşitli mucizelerle de desteklenmişlerdir. İşte bazı seçkin kişilerin ve genellikle peygamberlerin, sıradan insanlardan farklı olarak Allah tarafından gayb âlemine ait olan bazı şeyleri (olayları ve mekanları) müşahade ettirilme ile taltif olunmaları da onlara bahsedilen bu mucizeler arasındadır. Nitekim gerek Kur'an'da yer alan çeşitli ifadelerden gerekse sahih rivayetlerden anlaşıldığı kadarıyla, irşad ve tebliğine güç kazandırılarak desteklenmek için Hz. Peygamber'e (sav) ulvî âlemler müşahade ettirilmiş ve ona Cennet, Cehennem ve ümmetinin gelecekteki durumu gibi gayb âlemine ait olan çeşitli durumlar (Allah'ın ayetleri) gösterilmiştir.

Ulvî âlemlerin temasası ve normalde insanlar için birer gayb olan durumların müşahade ettirilmesi peygamberleri şahit ve müjdecî konumuna getiren şeyler arasındadır. İnsanoğlu, Allah'ın elçi olarak görevlendirdiği peygamberlerden bazısına lütfu olarak değerlendirilebilecek olan bu olağanüstü halin anlatımında, zaman zaman kendi tasavvur ve ifade gücüyle birlikte yaşadığı zamanın ve içinde bulunduğu kültürel ortamın imkanlarından da istifade etme yoluna gitmiştir. Bu nedenle gayb âlemine ait bazı şeylerin müşahadesi ve ulvî

alemleri temaşa ile ilgili aynı gerçek, çeşitli zaman ve me-
kanlarda farklı yorum ve anlatımlar kazanmıştır.

EK: 1

PAVLOS'UN GİZLİ ÖĞRETİSİ³⁶²

(V. 17,19 - 24,9)

Pavlos('un gizli öğretisi)

[...] /18/ yol. Ve o, ona şöyle dedi: "Hangi yolla Kudüs'e gideceğim?" Küçük çocuk şöyle cevap verdi: "İsmi söyle ki sana yolu göstereyim." Küçük çocuk onun Pavlos olduğunu biliyordu. O, onunla konuşabilmek için bir bahane bulabilmek amacıyla (bu) sözleriyle onunla sohbet etmek istedi.

Küçük çocuk şöyle dedi: "Senin Pavlos olduğunu biliyorum. Sen, annesinin rahminden itibaren kutsal olansın. Bu nedenle ben, Kudüs'e arkadaşlarına gidebilmen için sana geldim. Ve bu nedenle sen çağrıldın. Ve ben sana eşlik eden Ruh'um. Pavlos! Zihnini [...] uyar. /19/ Zira [...] bütün [...] krallar ve bu otoriteler ve baş melekler ve güçler ve şeytanların bütün ırkı, vücutlara bir ruh-tohumu inzal eden biri [...]."

Ve konuşmayı bitirdikten sonra o (küçük çocuk) bana şöyle dedi: "Pavlos, zihnini uyar ve üzerinde durduğun bu dağın Jericho Dağı olduğunu idrak et. Öyle ki görünen şeylerdeki gizli şeyleri anlayabilesin. Şimdi sen oniki havariye gideceksin. Zira onlar seçkin ruhlardır. Onlar seni selamlayacaklar." O (Pavlos) gözlerini kaldırdı ve kendisini selamlayanları

362. Bu metin, J.M. Robinson (ed.) *The Nag Hammadi Library in English* (Leiden, 1988), ss.257-259'un çevirisidir. Nag Hammadi Literatürüne ait olan bu metnin başlığı "Pavlos'un Apokalipsi" (The Apocalypse of Paul) şeklindedir. Apokalips terimi "vahiy" veya "gizli öğreti" anlamlarına gelir. Biz bu anlamlardan "gizli öğreti"yi tercih ettik. Çeviride köşeli parantez içerisindeki üç nokta metnin orijinalindeki eksikliği göstermektedir.

(havarileri) gördü.

Sonra onunla konuşan Kutsal Ruh, onu yükseğe üçüncü semaya yükseltti. Ve o (sonra) öteye, dördüncü semaya geçti. Kutsal Ruh ona şöyle dedi: "Bak ve yeryüzündeki benzerlerini gör." Ve o aşağı baktı ve yeryüzündekileri gördü. O, aşağıya uzun uzun baktı ve yeryüzündekileri gördü. [...] /20/ Sonra o aşağı dikkatle baktı ve yaratılışa kendisinin solunda ve sağında yer alan oniki havariyi ve onların önünde giden Ruh'u gördü.

Fakat ben (Pavlos) sıralamaya göre dördüncü semada gördüm. Tanrılara benzeyen melekler, ruhu ölümler ülkesinin dışına çıkaran melekler gördüm. Onlar onu (ruhu) dördüncü semanın kapısına koydular. Ve melekler onu kamçılıyorlardı. Ruh şöyle dedi: "Ben dünyada ne günah işledim?" Dördüncü semada yaşayan kapıcı (melek) ona şöyle cevap verdi: "Ölümler ülkesindeki bütün gayri meşru işleri yapmak doğru değildir." Ruh şöyle cevap verecek: "Şahit getir; onlar hangi vücutta gayri meşru işler yaptığını sana gösterebilirler. (Ayrıca ondan okumak için) bir kitap getirmek ister misin?"

Ve üç şahit geldi. Birincisi şöyle konuştu: "İkinci saat [...] vücutta değil miydim? Sen öfkeye, intikam hırsına ve düşmanlığa düşünceye kadar sana karşı koydum." /21/ Ve ikinci (şahit) şöyle konuştu: "Dünyada değil miydim? Ve ben beşinci saatte (vücuda) girdim ve seni gördüm ve arzu ettim. Ve o zaman bak! Ben şimdi seni işlediğin cinayetlerle itham ediyorum." Üçüncü (şahit) şöyle konuştu: Ben sana günün onikinci saatinde, güneş batmak üzereyken gelmedim mi? Günahlarını tamamlayana kadar sana krallık verdim." Ruh bu şeyleri (sözleri) işittiğinde üzüntüyle aşağıya doğru baktı. Ve sonra yukarıya doğru baktı. (Sonra) o aşağıya atıldı. Aşağıya atılan ruh, kendisi için hazırlanan bir bedene gitti. Ve bak, onun şahitleri bitirildi.

Sonra ben yukarı doğru baktım ve bana şöyle diyen Ruh'u

gördüm: "Pavlos, gel! Bana doğru ilerle." Sonra ben giderken kapı açıldı ve ben beşinci semaya gittim. Ve Ruh bize eşlik ederken ben, benimle birlikte giden havari arkadaşlarımı gördüm. /22/ Ve beşinci semada elinde demir bir asa tutan yüce bir melek gördüm. Onunla birlikte üç melek daha vardı. Ve ben onların yüzlerine dikkatle baktım. Fakat onlar, ellerindeki kamçılarıyla ruhları hesap vermeye sevk ederek birbirleriyle yarışıyorlardı. Ben Ruh'la birlikte gittim ve kapı bana açıldı.

Sonra biz altıncı semaya çıktık. Ve ben, benimle birlikte giden havari arkadaşlarımı gördüm. Ve Kutsal Ruh onların önünde bana yol gösteriyordu. Ve ben yükseğe baktım ve altıncı semaya doğru parlayan büyük bir ışık gördüm. Altıncı sema-daki kapıcı (meleğe) şöyle dedim: "Bana ve önümdeki Kutsal Ruh'a (kapıyı) aç." O bana (kapıyı) açtı.

Sonra biz yedinci semaya çıktık. Ve ben elbisesi beyaz olan ve ışık [...] bir yaşlı adam gördüm. Onun yedinci semadaki tahtı güneşten yedi kat daha parlaktı. /23/ Yaşlı adam bana şöyle dedi: "Pavlos, ey kutsal kişi ve (ey) annesinin rahmin-den ayrılmış olan kişi; nereye gidiyorsun?" Bunun üzerine ben, Ruh'a baktım ve o bana "onunla konuş" diyerek başıyla işaret ediyordu. Ve ben yaşlı adama şöyle diyerek cevap verdim: "Ben geldiğim yere gidiyorum." Yaşlı adam bana karşılık verdi: "Sen neredensin?" Ben şöyle cevap verdim: "Babil'in tutsaklığında tutsak edilen tutsaklığı tutsak etmek için ölümler dünyasına gidiyorum." (Bunun üzerine) yaşlı adam bana şöyle karşılık verdi: "Benden nasıl kurtulacaksın? Bak ve (emrimdeki) prenslikleri ve otoriteleri gör!" (O zaman) Ruh bana şöyle dedi: "Ona sendeki işareti ver. O senin için (kapıyı) açacak." Ve o zaman ben ona işareti verdim. O, yüzünü aşağıya doğru, kendi yaratıklarına ve kendi otoritesinde olanlara çevirdi.

Ve sonra yedinci sema açıldı ve biz Ogdoad'a (sekizinci

semaya) çıktık. /24/ Ve ben oniki havariyi gördüm. Onlar beni selamladılar ve biz dokuzuncu semaya yükseldik. Dokuzuncu semada bulunanları selamladım ve biz onuncu semaya çıktık. Ve ben arkadaş ruhlarımı (havarileri) selamladım.

Pavlos'un gizli öğretisi.

EK: 2

DİNANUKHT'UN KİTABI³⁶³

Büyük Hayat adına bir günah başşlayıcı benim.ve karımın nasibi olacak.

Suların arasında oturuyorum. Ben hakim, müfessir Dinanukht'um; sarayında efendinin bulunmadığı, yüksek saraylarında ve alçak konaklarında hiçbir yaşının bulunmadığı cesur, gururlu, güçlü, ilahların mürekkeple yazılan kitabıyım. Bu kitaplarımı ellerimde duruyor ve düşünce kitabım kollarımda duruyor. Yeni kitaplarımı okuyorum ve eskileri öğretmeye çalışıyorum. Geçmiş, bugünü ve geleceği düşünüyorum, tanıyorum ve öğreniyorum.

Küçük Disai³⁶⁴ oraya geldi ve önüme düştü. Onu açtım ve okudum. O küçük, fakat sözleri büyüktür ve kuvvetli sözler ondan doğar. Yukarı Abaddanlar³⁶⁵ da aradı ve şöyle dedi: "Ezelden beri var olan bir Hayat vardır, başlangıçtan beri var olan bir Kuştâ³⁶⁶ vardır. İhtişam (parlaklık) vardır, ışık vardır. Ölüm vardır, hayat vardır; karanlık vardır, ışık vardır. Yanılgı vardır, hakikat vardır; yıkım vardır, yapım vardır. Vurgun vardır, şifa vardır. Gök ve yerin yapıcısından daha

363. "Dinanukht'un Kitabı" Sâbiî kutsal kitaplarından en önemlisi olan *Ginza*'nın altıncı bölümüdür. Burada verdiğimiz metin *Ginza*'nın M. Lidzbarski tarafından yapılan Almanca çevirisinin (*Ginza der schatz oder das prosse Buch der Mandaer*, Göttingen, 1925) 206-212. sayfalarının çevirisidir. Metnin daha iyi anlaşılabilmesi açısından Türkçeye çeviride biraz esnek davranılmıştır.

364. Disai: Yarı kitap, yarı ifrit olan bir varlık; kişileştirilmiş bir döküman.

365. Abaddan (abdana, abdania): Yeryüzü aleminin nihai noktası; yalnızlık mekanı.

366. Kuştâ: İman, doğru inanç, doğru yol.

önce ve daha evvel olan yüce bir zat vardır."

Dinanukht şöyle dedi: "Küçük Disai'den öğrenmek istedim ve şöyle dedim: "Ezelden beri var olan Hayat nerede, başlangıçtan beri var olan Kuşta nerede? İhtişam nerede, ışık nerede? Yanılgı nerede, hakikat nerede? Yıkım nerede, yapım nerede? Vurgun nerede, şifa nerede? Yer ve göğün yapıcısından daha önce ve daha evvel olan bu yüce zat nerede?"

Sonra küçük Disai'yi tuttum ve ateşte yakttım.

Suların arasında oturuyorum. Ben hakim, müfessir Dinanukht'um; güçlü, gururlu, faziletli, evinde hiçbir efendinin bulunmadığı, aşağı konaklarında ve yukarı saraylarında daha yaşlının bulunmadığı, ilahların mürekkeple yazılmış kitabıym. Bu kitaplarım ellerimde ve düşünce kitabım kollarımda duruyor. Yeni kitaplarımı okuyorum ve eskileri öğretmeye çalışıyorum. Geçmiş, bugünü ve geleceği düşünüyorum, tanıyorum ve öğreniyorum.

Küçük Disai oraya geldi ve önüme düştü. Onu açtım ve okudum. O küçük, fakat sözleri büyüktür ve kuvvetli sözler ondan doğar. Yukarı Abaddânlar da aradı ve şöyle dedi: "Ezelden beri var olan bir Hayat vardır, başlangıçtan beri var olan bir Kuşta vardır. İhtişam vardır, ışık vardır. Ölüm vardır, hayat vardır. Karanlık vardır, ışık vardır. Yanılgı vardır, hakikat vardır. Yıkım vardır, yapım vardır. Yer ve göğün yapıcısından daha önce ve daha evvel olan yüce bir zat vardır."

Dinanukht şöyle dedi: "Küçük Disai'den öğrenmek istedim ve şöyle dedim: "Ezelden beri var olan Hayat nerede, başlangıçtan beri var olan Kuşta nerede? İhtişam nerede, ışık nerede? Ölüm nerede, hayat nerede? Karanlık nerede, ışık nerede? Yanılgı nerede, hakikat nerede? Yıkım nerede, Yapım nerede? Vurgun nerede, şifa nerede? Yer ve göğün yapıcısından daha önce ve daha evvel var olan bu yüce zat nerede?"

Sonra küçük Disai'ı tuttum ve suya batırdım.

Suların arasında oturuyorum. ...Yukarda Abaddanlar da aradı ve şöyle dedi: ... Yer ve göğün yapıcısından daha önce ve daha evvel olan bu yüce zat nerede ?"

Sonra küçük Disai'ı tuttum, sabahın gölgesinden akşamın kızılığına kadar önümde bıraktım.

Oraya Kutsal Ruh Ewath³⁶⁷ geldi, benim Şkîna'ma³⁶⁸ girdi ve bana şöyle dedi: "Dinanukht orada niçin yatıyorsun? Uyku niçin hoşuna gidiyor? Ben ezelden beri var olan Hayatım, başlangıçtan beri var olan Kuşta'yım. Ben ihtişamım, ben ışıgım. Ben ölümüm, ben hayatım. Ben karanlığım, ben ışıgım. Ben yanılığım, ben hakikatim. Ben yıkımım, ben yapımım. Ben vurgunum, ben şifayım. Ben yer ve göğün yapıcısından daha önce ve daha evvel var olan yüce kişiyim. Krallar arasında hiçbir çağdaşım yoktur ve benim hükümlüğümde başka bir taç yoktur. Karanlığın sisli bulutlarında bana bir haber verebilecek hiçbir kimse yoktur."

Oraya Din Mlîkh-Uthra geldi. Dinanukht'un vücuduna doğru adımını attı ve onu vücudunun dışına çıkardı. Rüzgarlar, rüzgarlar Dinanukht'u alın, fırtınalar, fırtınalar onu alıp götürün, merdivenler, merdivenler onu yükseklerle taşıyın ve onu basamakların üzerine çıkarın. Onu yükseklerle götürdüler ve onu karanlığın Hükümrani, yerin büyük örsü Nbaz-Hailâ'nın³⁶⁹ gözetim evine koydular. Onun tahtı Tibil (yeryüzü) ayırımına konmuştu; ayakları aşağı Abaddân'ın üzerinde durup, elbisesinin etekleri bütün denizleri yalıyordu (örtüyordu). Binlercesi [önünde durur] ve onbinlerce ilah ona hizmet eder. O (Dinanukht) şöyle dedi: "Ona baktığımda kendi kendime, önünde eğilmeliyim ve vücudumu uzatıp ruku

367. Ewath: Sâbiî teolojisinde bir çeşit kötü varlık olarak kabul edilen Ruha'ya verilen bir isim.

368. Şkîna (şkinta): Yer, bölge, ilâhî mekan, semavî yerleşim alanı.

369. Nbaz-Hailâ: Ruhların cesetten ayrıldıklarında geçmek zorunda oldukları gözetim evlerinden (yedi gezegen) birisinin muhafızı.

etmeli ve onu övmeliyim, dedim." Ancak bana refakat eden Din Mlikh Uthra beni bırakmadı ve şöyle dedi: "Dinanukht, büyük Hayat ve büyük ilk atanın evi senin önündeyken, sen kimin önünde eğilmek istiyorsun, kime vücudunu uzatıp rûkû etmek ve övmek istiyorsun?"

Rüzgarlar, rüzgarlar Dinanukht'u alın, fırtınalar, fırtınalar onu alıp götürün, merdivenler, merdivenler onu yükseklerle taşıyın ve basamaklar üzerine çıkarın. Onu yükseğe götürdüler ve onu hızlı, cesur, kuvvetin, öfke ve tahribatın kralı Zan-Hazazban'ın³⁷⁰ gözetim evine koydular. Onun tahtı göğün kapısına yerleştirilmiştir. Hırsıza "çal" der, ev sahibine ise "olduğu yerde durmasını" söyler. Hırsıza öldürmesinden dolayı ve efendiye zararından dolayı. Binlercesi önünde durur ve onbin kere onbinlerce ilah ona hizmet eder. Ona baktığımda önünde eğilmek, ruku etmek ve onu övmek istedim. Fakat bana refakat eden Din Mlikh Uthra beni bırakmadı ve bana "Ey Dinanukht, büyük ilk Hayat'ın ve büyük ilk atanın evi senin önündeyken, sen kimin önünde eğilmek, rûkû etmek ve kimi övmek istiyorsun?" dedi.

Rüzgarlar, rüzgarlar Dinanukht'u alın, fırtınalar, fırtınalar onu alıp götürün, merdivenler, merdivenler onu yükseklerle taşıyın ve basamaklarda yükseltin. Onu yükseklerle götürdüler ve nikahsızların annesi Ewath-Rûhâ'nın, kutsalların, karanlığın, akrep zehirinin annesi Qananit'in³⁷¹ gözetim evine koydular. Orada aslında asi olmayan yedi asil kadın ve bakire denmemesi gereken yedi bakire duruyordu. Göğüsleri açık ve cesetleri ayrıkta. Başlarında zina ve fahişelik tacı asılıydı. (Bunlar) Tanrıların kalbini ve insanoğullarının saadetini esir alıyorlar. Erkekleri gururlu bakışlarıyla, kadınları şehvetli kalple esir alıyorlar Önlerinde binlercesi duruyor ve onbin-

370. Zan Hazazban (ya da Zan ve Hazazban): Bir ifrit; gözetim evlerinden birinin koruyucusu.

371. Qananit: Ruha'ya verilen bir diğer isim

lerce ilah onlara hizmet ediyor. Dinanukht şöyle dedi: "Onlara bakınca kendi kendime, önlerinde eğilmeli ve ruku edip onları övmeliyim" dedim. Ancak bana refakat eden Din Mlikh Uthra beni bırakmadı ve şöyle dedi: "Ey Dinanukht, büyük ilk Hayat'ın ve büyük ilk atanın evi senin önündeyken, sen kimin önünde eğilmek, rûkû etmek ve kimi övmek istiyorsun?"

Rüzgarlar, rüzgarlar Dinanukht'u alın, fırtınalar, fırtınalar onu alıp götürün, merdivenler, merdivenler onu yükseklerle çıkarın ve basamakların üzerine yükseltin. Onu yükseklerle bıraktılar ve Adam Himûn'un³⁷² gözetim evine koydular. Binlercesi onun önünde duruyor ve onbinlerce ilah ona hizmet ediyor. Onu gördüğümde kendi kendime, önünde eğilmek, ruku etmek ve onu övmek isterdim, dedim. Fakat bana refakat eden Din Mlikh Uthra şöyle dedi: "Ey Dinanukht, büyük ilk Hayat'ın ve ilk atanın evi senin önündeyken, sen kimin önünde eğilmek, ruku etmek ve kimi övmek istiyorsun?"

Rüzgarlar, rüzgarlar Dinanukht'u alın, fırtınalar, fırtınalar onu alıp götürün, merdivenler, merdivenler onu yükseklerle taşıyın ve basamakların üzerine çıkarın. Onu yükseklerle götürdüler ve ihtişamla örtülü, ışıkla ayrılmış Ptahil'in³⁷³ gözetim evine koydular. Onu Hayat arkasına almıştır. Başı su köpüğünden daha beyaz, sakalı beyaz yün topağından daha beyazdır. O şöyle dedi: Gücümle ev yaptım, mucizelerimle saray inşa ettim. Dünyaların hesaplarını yapmaları için ayı verdim. İnsanoğullarına hizmet için güneşi verdim. Eliyle hiçbir şey yapmayan ancak ağızıyla övülen faziletli.

Rüzgarlar rüzgarlar Dinanukht'u alın; fırtınalar fırtınalar onu alıp götürün. Merdivenler merdivenler onu yukarılara taşıyın ve onu (semavî) basamaklarda yükseltin. Onlar onu

372. Himun: Gözetim evlerinden birinin muhafızı.

373. Ptahil: Maddi alemin ve insanın yaratıcısı olan demiurg ya da yaratıcı Tanrı.

göklere yükselttiler ve onu yaşlı, yüce, gizli ve korunmuş Abatur'un³⁷⁴ gözetim evine koydular. Oraya baktım ve orada binlerce ayakta duran kişiler ve onbinlerce oturan kişiler gördüm. Onların hepsi pırıl pırıl giyinmişlerdi ve ışıkla örtülüydüler. Onların başlarına zafer tacı konmuştu. Onlar huzur tahtları üzerinde oturmuş, gizli (kutsal) dualar ve ilahiler okuyor, ibadetle meşgul oluyorlardı. Baktım ve orada binlerce taht kurulu olduğunu gördüm. Saf ışık türbanları ve nur elbiseleri onların üzerine yayılmış ve sarılmıştı. Dinanukht şöyle dedi: "Her bir gözetim evinde korku ve dehşet içindeydim; onlar beni korkuttular." Bunun üzerine Din Milik Uthra ona, "Ey Dinanukht! Ben seni ölümün yedi gözetim evinde gezdirdim. Sen onların sekizincisinin önünde korku ve dehşete kapıldın. Burada ne gördün de dehşete düştün?" dedi. Dinanukht, Din Mlikh Uthra'ya şöyle dedi: "Ben orada binlercesinin ayakta dikildiğini ve onbinlercesinin oturduğunu gördüm. Onların hepsi ihtişamla giyinmişlerdi ve nurla kaplıydılar. Başlarında zafer taçları vardı. Onlar sükûnet tahtlarına oturmuş, gizli dua ve ibadet kitaplarını okuyorlardı. Başlarında binlerce taçlar vardı ve ihtişam elbiseleri ve nurdan türbanlar giyinip kuşanmışlardı." O (Dinanukht) yine şöyle dedi: "Ben başlangıçtan itibaren var olan Hayat'ı ve menşe itibarıyla ilk olan Kuşta'yı gördüm." O yine şöyle dedi: "Ölümü ve hayatı gördüm, karanlığı ve ışığı gördüm, dalaleti ve hakikati gördüm, yıkımı ve yapımı gördüm, hastalığı ve şifayı gördüm. Menşe itibarıyla yeryüzü ve gökyüzünün yapısından daha eski olan Yaşlı Kişi'yi gördüm."

Bunun üzerine Din Mlikh Uthra, Dinanukht'a şöyle dedi: "Bu taçlar ruhlar için muhafaza ediliyor. Bu ruhların annesi ve babası henüz yoktur. Bin yıl sonra onlar anne ve babalarının zürriyetine düşecekler. Daha sonra onlar dünyaya gelecek ve

374. Abatur: Bir Işık varlığı.

üzerlerine et rengini giyecekler (ete bürünecekler). Onların örtüsü (dünyadaki müddetleri) tamamlandığında dünyayı terkedecekler. İhtişam elbiseleri ve yüce nuranî türbanlar giyinecekler. Huzur tahtları üzerinde oturacak, gizli (kutsal) ibadetler ifa edecek ve dualar okuyacaklar."

Sonra Dinanukht, Din Milik Uthra'ya sordu: "Benim tacım hangisi?" Din Milik Uthra, Dinanukht'a "senin elbisen nur ve ihtişam elbisesidir ve senin türbanın büyük bir nurdur. Senin tacın yok olmayan ve yaprakları hiç düşmeyen asma dallındandır" diye cevap verdi.

Ayrıca Din Milik Uthra, Dinanukht'a şöyle dedi: "Krallıkların hep birlikte olduğu yere, kötülüklerin dünyasına git; kitaplarını alevler içerisinde yak ve dua kitabını suya at. Dünyada ilerle. Hayat'ın çağrısını tebliğ et ve altmış yıl altmış ay öğrencilere öğret. Senin süren tamamlandığında, ihtişam elbiseni giyinecek ve yüce ışık türbanını bürünerek geleceksin. Onlar sana senin zafer tacını giydirecekler. Kardeşlerin ışık çocukları uthralar arasında gizli dualar ve ilâhiler okuyarak, ibadetler yaparak huzur (sükunet) tahtına oturacaksın."

Sonra Dinanukht, Din Milik Uthra'ya dedi: Bu Hayat evinin eşğinde toz yemeyi kötülerin dünyasına tercih ederim; krallıklardan müteşekkil olan büyük yerlerden uzak durmayı tercih ederim."

Bunun üzerine Din Milik Uthra, Dinanukht'a şöyle dedi: "Ey Dinanukht! Sen aptalsın ve cahilsin. Sen eksiksin (acizliklerle dolusun). Sen olgun değilsin. Hayat evinin eşğinde toz yenmez. Orada iyilikler yenir ve saadet aranır. Krallıklardan oluşan kötülerin dünyasına geri dön. Kitaplarını alevler içerisinde yak ve dua kitabını suya at. Dünyada ilerle; Hayat'ın çağrısını tebliğ et ve altmış yıl altmış ay ilâhî daveti öğret. Süren tamamlandığında gel; ihtişam elbisesini giyin, yüce ışık türbanını örtün ve başına parla-

yan zafer tacını koy."

Dinanukht dedi: "Ben gözlerimi açtım, göz kapaklarımı kaldırdım ve oraya baktım. Binlerce asil insan gördüm. Onlar güneş altında duruyor ve benim için ağlıyorlardı. Ve güneş altında duran onbinlerce kadın gördüm. Onlar benim için ağlıyorlardı. Onlara şöyle dedim: "Gidin, siz asil erkekler! Benim için ağlayan siz asil insanlar gidiniz. Siz kendiniz için ağlayın. Benim için ağlayan asil kadınlar gidin, kendiniz için ağlayın. Siz benim gördüklerimi görmediniz. Benim duyduğularımı işitmediniz."

Sonra Dinanukht ayağa kalktı, hanımı Nuraita'ya seslendi. Ona şöyle dedi: "Benim kitaplarımı getir ve onları ateşte yak. Benim dua kitabımı da getir ve onu suya at." Bunun üzerine karısı şaşırıp, bağırıp çağırdı ve "Dinanukht, sen delisin. Bu hükümdar oğlu (prens) anlamadan konuşuyor" dedi.

Dinanukht ayağa kalktı, kitaplarını ateşte yaktı ve dua kitabını suya attı. O, dünyaya (dışarı) çıktı ve Hayat'ın öğretilerini tebliğ etti. Altmış yıl altmış ay ve altmış gün insanlara yol gösterdi. Dinanukht'un süresi tamamlandığında o, vücudunu terketti. Onlar onu Hayat evinin kapısına yükselttiler. Dinanukht şöyle dedi: "Hayat evinin kapısını bana açın." Sonra onlar Hayat evinin kapısını ona açtılar ve Hakikatin büyük örtüsünü onun için kaldırdılar. Ona ihtişam elbisesini giydirdiler ve başına ışıltılı türbanını geçirdiler. Başına asma dalından bir taç koydular. Dinanukht, Hayat mekanında, bütünüyle müteakmil olan ihtişam yerinde durdu. Nur ve tamamıyla ışıltılı yerinde durdu. O, büyük bir güçle durdu ve güçlü Hayat'ı medhetti. O, ismi çok değerli olanı tazim etti ve ona yöneldi. Dinanukht bu çıkışa uygun olarak şöyle dedi: "Ben yükseldim. Bütün hakikat ehli, inananlar ve yüce Nasuralar³⁷⁵ aynı şekilde yücelmeli ve oraya ulaşmalılar.

375. Nasura: Sâbiîlerin kendilerine verdikleri bir isim.

Onlar en büyük olan ilk ışık âlemine yönelmeli ve dosdoğru olmalılar."

Hayat ışıktaki sapasağlam duruyor. Manda d Hıia (Hayat'ın Bilgisi)³⁷⁶ zaferle kurulmuştur. Hayat her şeye muzaferdir.

376. Manda d Hıia: Bir Işık elçisi.

KAYNAKÇA

- Abdurrezzak ibn Hemmam es-San`ani, *Tefsiru Abdurrezzak*, Beyrut (1991).
- Alauddin Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Haleb, (1974).
- Anderson, K.V., *Report of the Board of Inquiry into Scientology*, Victoria (1965).
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İstanbul (1988).
- Avi-Yonah, M., *The Holy Land*, London (1972).
- Bernard, J.H., "Assumption and Ascension", in J. Hastings (ed.), *Encyclopaedia of Religion and Ethics*, c.2, ss.151-157.
- Beyhakî, Ahmed ibn Hüseyin, *Delâilü'n-Nübüvve*, Kahire (1969).
- Böhlig, A., "Jacob as an Angel in Gnosticism and Manichaism", in R.McI.Wilson (ed.), *Nag Hammadi and Gnosis*, Leiden (1978), ss.122-130.
- Böwering, G., "Mi`râj" in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, Mac Millan Publ. Co., c. 9, ss.552-556.
- Buckley, J.J., "Two Female Gnostic Revelers", HR, 19, 1980, ss.256-269.
- Buhârî, Muhammed ibn İsmail, *es-Sahih*, İstanbul (1981).
- Buhl, F., "Kudüs", *İslam Ansiklopedisi*, M.E.B., İstanbul (1977), c.6, ss.952-964.
- Canan, İbrahim, *Kütübü's-Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Ankara, (1988).
- Cevherî, *es-Sihah fî'l-Luga ve'l-Ulûm*, Beyrut (1974).
- Ceylî, A., *İnsan-ı Kamil*, (tr. A. Ayçiçek), İstanbul (1980).
- Charing, D., "Judaism", in W. Cole (ed.), *Comparative Religions. A Modern Textbook*, Blandford Press (1982).
- Clark, F., *The Rise of Christianity*, The Open University Press (1974).
- Culianu, I. P., "Ascension", in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, MacMillan Publ. Co., c.1, ss.435-441.
- Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul (1974).
- Drower E. S., *The Mandaens of Iraq and Iran*, Leiden (1962).
- and R. Macuch, *A Mandaic Dictionary*, Oxford (1963).
- Ebu'l-Ferec İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsir*, Beyrut (t.y.).
- Ebu Zehra, Muhammed, *Son Peygamber Hz. Muhammed*, (ter. Mehmet Keskin) İst., (1993).

- Eliade, M., *Patterns in Comparative Religion*, London (1958).
- , M., *Schamanismus und archaische Ekstasetechnik*, Stuttgart (t.y).
- , *A History of Religion Idea*, The University of Chicago Press, Chicago (1985).
- Elmalî'lı, Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İst., (1979).
- Emiroğlu, H. Tahsin , *Esbâb-ı Nuzûl*, Konya (t.y.)
- Findeisen, H. *Schamanentum*, Stuttgart (1957).
- Esad, Mahmud, *İslam Tarihi*, İstanbul (1983).
- Fîrûzâbâdî, Mecdudînn Muhammed b Yakub, *el-Kamus el-Muhit*, Beyrut (1987).
- Fohrer, G., *History of Israelite Religion*, London (1972).
- Gardner, I, "The Eschatology of Manichaeism as a Coherent Doctrine", in *The Journal of Religious History*, 17, 3, 1993, ss.257-273.
- Ginza der schatz oder das grosse Buch der Mandaer übersetzt und erklart*, tr. M. Lidzbarski, Göttingen (1925).
- Goldammer, K., *Die Formenwelt des Religiösen*, Stuttgart (1960).
- el-Hakim, Ebu Abdullah, en-Neysaburî, *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Beyrut (t.y.).
- Halebî, *Siretül-Halebi fî Sireti'l-Emini'l-Me'mun*, Beyrut (1986).
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, (tr. Salih Tuğ), İstanbul, (1980).
- Havva, Said , *el-Esas fi's-Sünne*, İst., 1989
- Heysemî, Nureddin Ali ibn Ebu Bekir, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, Beyrut (1986).
- İbn Arabî, *Nurlar Risalesi, İttihadu'l-Kevni Risalesi*, Çev. M. Kanık, İstanbul (1991)
- İbnü'l-Cevzî, *Zâdu'l-Meâd fî Hedyi Hayri'l-Ibâd*, Beyrut (1987).
- İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerh-i Sahîhi'l-Buhârî*, Kahire (1986).
- İbn Hanbel, Ahmed, *el-Müsned*, İstanbul (1982).
- İbn Hayyan, Ebu Abdullah Muhammed ibn Yusuf, *Bahru'l-Muhît*, Riyad (t.y.).
- İbn Hişam, *es-Siretü'n-Nebevi*, Beyrut, (1971).
- İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, İstanbul (1985).
- İbn Manzur, Muhammed b. Mukrim, *Lisanu'l-Arab*, Mısır (t.y.)
- İbn Sa'd, Ebu Abdullah Muhammed, *es-Siretü'n-Nebeviyye min Tabakati'l-Kübra*, Kahire (1989).
- İbn Seyyidinnâs, *Uyûnu'l-Eser fî Fununi'l-Meğâzî ve's-Şemâil ve's-Siyer*, Beyrut (t.y.).

- Isser, S. "Dositheus, Jesus and a Moses Aretalogy", in J. Neusner (ed.), *Christianity, Judaism and Other Greco-Roman Cults*, Leiden (1975), ss.167-189.
- Kadı İyaz, *Şifa-i Şerif Tercüme ve Şerhi*, (tr. Suat Cebeci), Ankara (1992).
- Kurtubî, Muhammed ibn Ahmed el-Ensârî, *el-Cami li Ahkâmî'l-Kur'an*, Kahire (1967).
- Kutub, Seyyid, *Fizilâli'l-Kur'an*, (ter. heyet) Hikmet Yay., İstanbul.,
- Leeuw, G. Van der, *Phanonomie der Religion*, (2. Baskı) Tübingen (1956).
- Merâğî, *Tefsiru'l-Merâğî*, Mısır, (1963).
- Mevdudî, Seyyid Ebul Alâ, *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Muhammed*, (tr. Ahmed Asrar), İstanbul, (1984)
- , *Tefhimu'l Kur'an*, 2. Baskı, İstanbul (1991).
- Miras, Kamil, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Terceme ve Şerhi*, Ankara, (1983).
- Mollaibrahimoğlu, Süleyman, *Miraç Gerçeği*, İstanbul (1991).
- Müslim ibn Haccac el-Kuşeyrî, *es-Sahih*, İstanbul (1981).
- Naim, Ahmed, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi ve Şerhi*, Ankara (1983).
- Peters, F.E., "Jerusalem", in M. Eliade (ed.), *The Encyclopedia of Religion*, Mac Millan Publ. Co., c.8, ss. 10-14.
- Polano, H., *The Talmud Selections*, London (1978).
- Razî, Fahreddin, *Mefâtihu'l-Gayb*, İstanbul (1307).
- Rudolph, K., *Gnosis: The Nature and History of an Ancient Religion*, Edinburgh (1983).
- , K., *Mandaeism*, Leiden (1978).
- Sabunî, Muhammed Ali, *Safvetü't-Tefâsîr*, Beyrut (1981)
- Smart, N., *The World's Religions*, Cambridge University Press (1989).
- Sofuoğlu, Mehmed, *Sahih-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Yay., İstanbul (1987).
- Spencer, S., *Mysticism in World Religion*, London (1963).
- Taberî, *Câmîü'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'an*, Mısır (1968).
- "The Apocalypse of Paul", trs. G.W. MacRae, W.R. Murdock and D.M. Parott, in J.M
- Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden (1988), ss.256-259.
- The Cologne Mani Codex*, ed. and trs. R. Cameron and A.J. Dewey, Scholars Press (1979).
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *es-Sünen*, İstanbul (1981).

- Vehbi, Mehmed, *Büyük Kur'an Tefsiri (Hulasatu'l-Beyan)*, İstanbul (1976).
- Widengren, G., *The Ascension of the Apostle and the Heavenly Book (King and Saviour III)*, Uppsala (1950).
- , G., *Mani und der Manichaismus*, Stuttgart (1961).
- ez-Zehebî, ŞeM.Süddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Tarihu'l-Islam*, Beyrut (1989).
- "Zostrianos", tr. J.H. Sieber, in J.M. Robinson (ed.), *The Nag Hammadi Library in English*, Leiden (1988), ss.402-430.
- Zuhaylî, Vehbe, *et-Tefsiru'l-Münir fi'l-Akide ve's-Şeria ve'l-Menhec*, Beyrut (1991).